

เรื่อง

ผี ของชาวลานนาไทยโบราณ

นายแก้วมงคล ชัยสุริยพันธ์ เรียบเรียง

นาย ล.อ. รดาจารย์ประจักษ์

นางนวล บุญยสิริพันธ์

พิมพ์แจก

ในงานศพ นางดมยา อินทร์รังสี

นะวัดมหาพรตธาราม

17 มกราคม 2486

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์พระจันทร์

เรื่อง

ผี ของชาวลานนาไทยโบราณ

นายแก้วมงคล ชัยสุริยพันธ์ เรียบเรียง

นาย ล.อ. รดาจารย์ประจักษ์

นางนวล บุญยสิริพันธ์

พิมพ์แจก

ในงานศพ นางถมยา อินทร์ตั้ง

นระวัดมหาพรตธาราม

17 มกราคม 2486

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์

ขอประทานถวาย

พระวรวงส์เทอ พระองค์เจ้าธานีนิวัต
กวีความเคารพียงของผู้เรียง.

ข้าพระพุทธเจ้า ภพแก้วมอจ อธิปไตย

ใบหอสมุดแห่งชาติ พระนคร

๙ พ. ๘๖

คำนำ

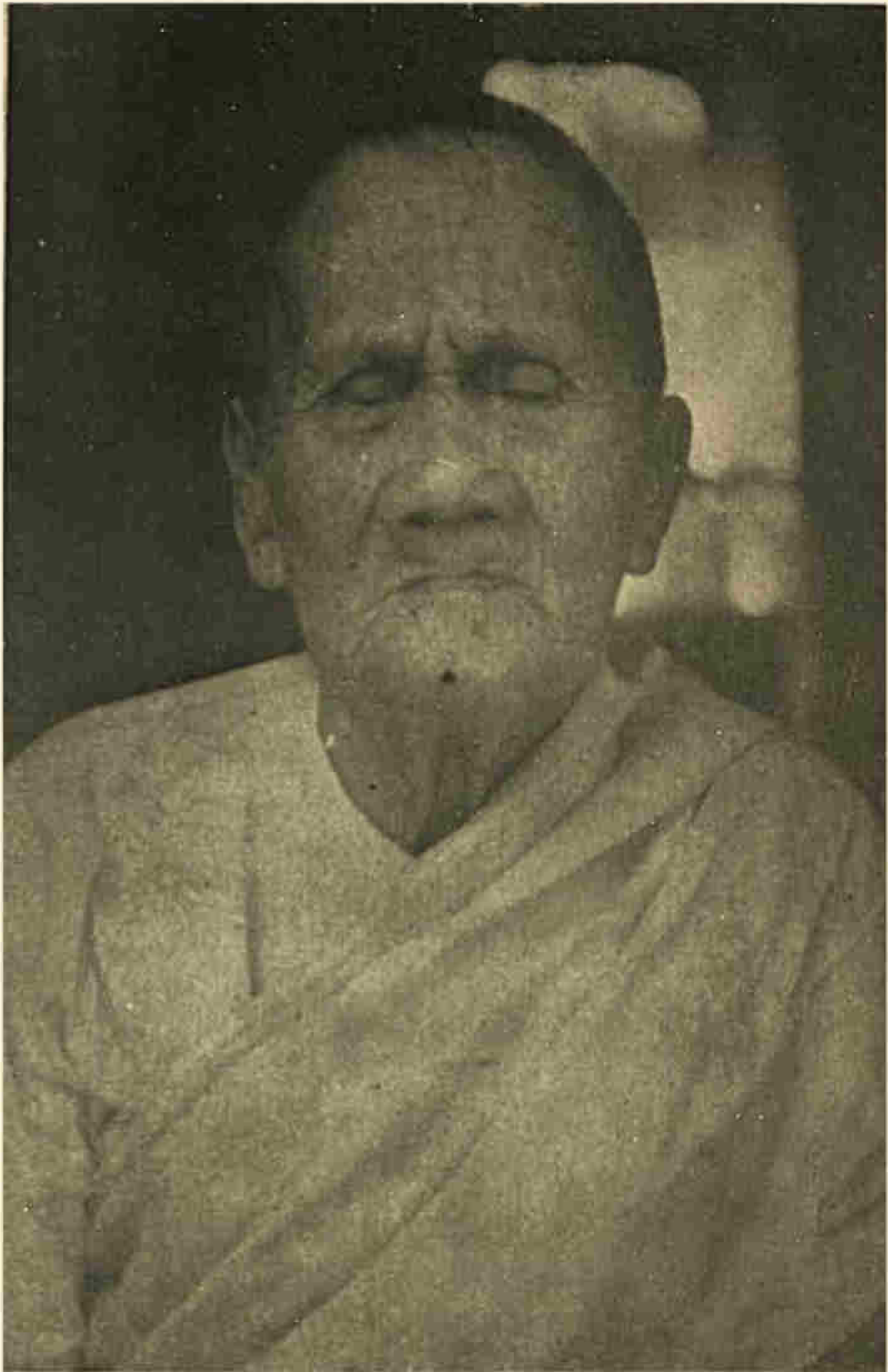
นายต้น บุนยต์วิพันธุ์ วัฒนทะ นาย ด.อ. รักษารักษ์ประจักษ์
และนางนวด บุนยต์วิพันธุ์ ผู้เป็นบุตรและบุตรของนางกมยา อินทร์
มาแจ้งความแก่กรมศิลปากร ว่า จะทำการปลงศพของ คุณนางกมยา
อินทร์ ผู้เป็นมารดาใน เดือนมกราคม 2486 น ขอให้กรมศิลปากร
ช่วยจัดหาฉบับหนังสือพิมพ์ แจก เป็นขัมบรรณาการแก่ญาติมิตรและ
ผู้มาช่วยงาน กรมศิลปากร ยินดีรับชำระหาฉบับให้ตามประสงค์ นายต้น
ได้เลือกพิมพ์เรื่อง ผู้ของชาวตนาไทยโบราณ ซึ่งนายแก้วมงคล
ชยส์วิยนต์ เรียบเรียงไว้ จึงหวังว่าผู้ที่ได้รับแจกหนังสือเรื่องนี้จะ
พอใจอ่านและอนุโมทนาโดยทั่วกัน

อนึ่ง เจ้าภาพได้เรียงประวัติ นางกมยา อินทร์ ผู้มีพระ สังก
ให้พิมพ์ไว้เป็นที่ระลึกในหนังสือที่แจกด้วย จึงให้พิมพ์ไว้ท้ายคานาน

กรมศิลปากร ขออนุโมทนาคุณคุณบรรณราชที่นาย ด.อ. รักษารักษ์
ประจักษ์ และนางนวด บุนยต์วิพันธุ์ ได้บำเพ็ญคุณคุณมารดา
ด้วยความกตัญญูกตเวทนี จึงดำเหรัคเป็นสุขประโยชน์แก่นางกมยา อินท
รังศ์ ในสมัยปรายภพนี้ เทอน.

กรมศิลปากร

8 มกราคม 2486

นางตมยา อินทร์สี

ชากะ ⁴เมือ พ.ศ. 2402

มรณะ ⁴เมือ พ.ศ. 2484

ประวัตินางถมยา อินทวังสี

นางถมยา อินทวังสี เปนบุตร นายอินท นางรอด เกิดในรัชกาล
ที่ 4 เมื่อวันพุธ เดือนยี่ ปีมะแม พุทธศักราช 2402 นบ้านตำบล
สุริยวงส์ อำเภอบางรัก จังหวัดพระนคร

เมื่ออายุได้ 22 ปี ได้ทำการสมรสกับนายแก้ว อินทวังสี มีบุตร
ธิดาโดยลำดับ คือ

1. นายไทย อินทวังสี ถึงแก่กรรมในปลดม้วย

2. นายเล็ก อินทวังสี ราชการประจำ

3. นางนวด บุญศรีพันธ์

เมื่ออายุได้ 40 ปี สามีถึงแก่กรรม ต้องรับภาระทำนุบำรุงบุตรธิดา
มาโดยดั่งพึ่ง ด้วยความยากลำบาก ให้ธิดาเล่าเรียนจนสำเร็จ
และคงตัวได้เปนหลักฐานในกาลต่อมา เมื่อมหาดานเกิดขึ้น ก็ได้เคย
หาดานทุกคนทั้งหาดานย่าและหาดานยาย ด้วยความรักเป็นอย่างยิ่ง หาดาน
บางคนเปนกำพร้าแม่แต่ยังเป็นเด็กอ่อนนอนเบา ก็เข้าพอกพุ่มเลี้ยงดู
ดุจแม่ดั่งบิดา นับว่าได้บำเพ็ญหน้าที่ของบุพการีมาด้วยดีตลอดกาล

กล่าวโดยคุณงามความดีของแม่บ้าน นอกจากความเปนมารดาที่ดี
ดังกล่าวแล้ว นางถมยามีฝีมือเปนพิเศษในกำรประกอบอาหารทั้งคาว
หวาน ปรากฏว่า เปนที่นิยมของคนเปนอันมาก

กล่าวโดยอรรถาธิบาย นางถมยา มีใจโอบอ้อมอารีแก่ญาติมิตรทั่ว

ไปไม่ว่าไกลหรือใกล้ มีกริยาวาจาสุภาพไม่วุ่น แต่การกระทำของปกครอง
 และบำรุงบุตรธิดามาโดยลำพัง บุตรธิดาทรงรักทงกถว ในปฐมวัย
 ปรากฏความอารมณ์เยือกเย็น เป็นทชชนบานและเคารพบูชาของลูกหลาน
 ไ้ทางสำตนา นางถมยา เป็นพุทธศาสนิกทเคร่งครัดคนหนึ่ง
 พอใจในการประกอบกรกุศลต่าง ๆ หน้เนื่องนี้จ

นางถมยาคำรงชีวิตมาโดยสวัสดิ์จนอายุช้ถึงแก่มโดยอาการ
 สงบ เมื่อวันพุธที่ 4 มิถุนายน พุทธศักราช 2484 โดยมีได้ปรากฏอาการ
 บ้วยไข้มาก่อน คำนวนอายุได้ 82 ปี.

ล.อ. รดาจารย์ประจักษ์
 นวล บุนยสิริพันธ์

สารบัญ

เรื่องผีของชาวลานนาไทยโบราณ

ผี และ ผู้	หน้า 1
ผี ในลัทธิที่เคารพ	" 3
ผีป๋วย่า (บรรพบุรุษ)	" 4
วิญญาณของคนตาย	" 4
การเคารพและพิธีตั้งบ้ายผีป๋วย่า	" 9
การบวงสรวงผีป๋วย่าประจำปี	" 12
ฉันทบทกถาว	" 13
ฉันทเตยงผี คอ บวงสรวง	" 15
ตั้งฉันทใจไม้ถี้	" 16
ผีโป่งป่าท่าถาดคอยหลวง	" 19
ถักฉันทโป่ง	" 19
การตั้งเมืองใหม่และฉันทเจนเมือง	" 20
เหตุและทเหตุจกหามของฉันทเจนเมือง	" 21
เหตุการนทเชอกนมาแต่โบราณ	" 22
ผีคู่-ผีครู หรือ ผียักส์	" 24
กำเนิดผีครู	" 24
ผีครูชยายศว	" 27
ผีครูแม่ต้อ	" 29

ผู้ครุคนทาน	หน้า 29
ดักสัตว์ คนดี สมัยโบราณ	” 32
พืชของกำม (หรือ ฮาทรพ)	” 37
กองทัพผู้ครุ	” 40
กองทัพผู้ไ้บ่งบ่า ๑	” 42
สมโภชฉลองชัย	” 43
ผู้มัด หรือ ผู้เมง	” 45
นิทานผู้มัด	” 45
การบวงสรวงผู้มัด	” 50
สถานตั้งสของการทานทางพระชาบ	” 50
ผู้แมน หรือ ผู้คืบ	” 52
คำว่า “ แมน ”	” 52
ฮ่าหรือห้า	” 52
ผู้ปกหรือกองกอย	” 53
นิทานกำเนิดผู้แมน	” 54
เมืองผู้แมน	” 57
ผู้นาค	” 61
ตทษผู้นาคตามตเตากัน	” 61
การบวงสรวงผู้นาค	” 65
นิทานเรื่องนาคช่วยล้างเมืองเชียงราย	” 65
เทียบนิทานกับตำนานเรื่องนาคล้างเมืองเชียงราย	” 66

การบวงสรวงผนาคที่เมืองเขียงราย	หน้า 68
กองเมืองเขียงรายโบราณ	” 71
หอเมือง	” 72
นางไฉ	” 74
ตุ๊กหัดวง	” 76
เกาส์รเมือง	” 77
ยต์บริวาร	” 79
รายการบวงสรวงผนาค	” 82
มณฑลพิช	” 83
เครื่องบริวาร	” 87
เริ่มงานบวงสรวงผนาค	” 91
บัพทยกองผง—กตองผง และนางพื่อน	” 92
เปรียบคู่ตุกกย—คู่ชกมวย	” 93
เครื่องยต์	” 94
ต้บปะทน หรือ กตด	” 98
เซินผุ่ยยา	” 98
คณะเซินผุ่ยยา	” 99
หอผเฒ่อเมือง	” 100
ซงเครื่อง	” 101
คู่ตุกกย—ชกมวย	” 102
ดกัถนะการชกมวย	” 102

เตรียมรับผู้ป่วยที่กุมหลวง	หน้า 104
ช่างมาทนาง	" 104
พอนขนนางและบพาทยกองแอก—กตองเฮว	" 105
รบผู้ป่วยทวดเซียงหมนและทกุมหลวง	" 106
มอ	" 107
งนฝื่อหวาง	" 107
ศักดิ์และขอพรผู้ป่วย	" 109
เข้าหว่างคราวบ่า หรือ ประเวสไพร	" 112
ขบวนเขินฝื่อเข้าหว่างคราวบ่า	" 112
ชมตง ชมสวนดอกไม	" 113
งานรนเวงทเวียงสวนดอก	" 116
ตระเตรียมสิ่งของที่กุมหลวง	" 117
หตสงพื่อเมือง	" 117
บุชาจตุโลกบาล	" 118
การบวดในพระพุทธศาสนาและสมณะศักดิ์	" 119
พื่อเมืองถือก้าม	" 121
เกสัดนาค	" 122
แสงเมืองเขินฝื่อย้ายกลับมาเวียงชัย	" 122
พิธีบวงสรวงผนาค	" 123
แห่เครื่องไทยทานและของย่นของป็น	" 123
เตียงอาหารบิณฑบาตและเตียง " รบม "	" 124

เซ็นสัญญาสมมทรวงและเครื่องไทยทาน	หน้า 125
นาคบริวาร (นาคร้าย) และก่องตุ้ม—กตองตุ้ม	” 125
พระตั้งกัณฑ์วัดอาศานาคิยสูตรที่ประตูเมือง	” 127
แห่บอกไฟ	” 127
มีพาทย์ก่องฟงและการขับพ็อนแห่บอกไฟ	” 127
นาคราชและนาคบริวาร (นาคดี)	” 128
รูปตักถันพระยานาค	” 129
มีพาทย์ก่องโจย-กตองไชย	” 129
ไล่บาตรเวตาเข้าวันเพ็ญ	” 130
เงินผีนาค	” 131
ผีนาง	” 133
หมอมันขับไล่ผีนาง	” 133
นาคโองการ	” 135
แต่งเมฆงกตผีนาค	” 135
พ้อเมืองและเก่าสัตว์เมืองกตผีนาค	” 136
บัตรางควานให้แต่งเมือง	” 136
ผีนาคประตาทพร	” 137
สะเคาะเคราะห์เมือง	” 137
อวยทาน คือ ไห่ทาน	” 138
นาคคะนอง	” 139
สืบชาติาเมือง	” 142

เลียง "สังข์"	หน้า 145
เบิกเมือง คือ สมโภชเมือง	" 145
'หตสังข์เมือง	" 145
ผู้คุมมือเมือง	" 145
ผู้หน้าดากดบ	" 145
พระสังข์และครุหัตผู้คุมมือเมืองและแม่นางเมือง	146
เช่นผู้ข้ายากดบ	" 146
มหานรमित	" 146
"สุกนิมิต" และ หต "สังข์สวรรค์"	" 147
เบิกฝัเจนเมือง คือ สมโภชฝัเจนเมือง	" 148
ปัทกสินและบุชชาดาบมือ	" 148
ดาโรง	" 148
ห้อยขันสวรรค	" 148
พระสังข์ไปรยชายเล่นน้ำพระพุทธรมณฑ์ในเมือง	" 148
สังคทาน	" 149
สรุปเรื่อง	" 151
ผทนบกอกกณะเพาระบ้านเรือน	" 151
คำแดง	" 151
นาค ในพุทธรสังฆนา	" 152
นาค ในสังฆนาของชาวกราว์เกียร	" 154
พระสุภาสิต "รู้เขียนรู้อ่านรู้คิดรู้ทำ" คำโคลงดั้น	" 156

ผี ของชาวลานนาไทยโบราณ

“ผี” ตามความเข้าใจโดยทั่วไปในลานนาไทยโบราณ หรือ ภาควายัพของประเทศไทยทุกวันนี้ หมายความว่า “วิญญาณของ คนที่ตวงดับไปแล้ว”

เคยได้ฟังอธิบายของท่าน สวาต๊ะเจ้าชมนรัตนรังดี (อุคมนตรี) ราชครูเมือง ต่อมาได้รับสั่งมนตรีศักดิ์ พระครูเมธีกรรณาน เจ้าคณะ จังหวัดเชียงราย (มรณะภาพแล้ว) ว่าท่านแต่ก่อนตั้งสอนกันมาว่า “ผี คือวิญญาณที่แต่เห็นไม่ได้ในเวลาปรกติ” เป็นคู่กันกับ “ผู้ คือ วิญญาณที่มีชาติห่อหุ้มไว้ให้เห็นเป็นรูปร่าง” ดังนั้น พิจารณาตามคำ อธิบายนี้ ดูน่าสืบค้นหาเหตุผลในข้อเท็จจริง ด้วยมีเค้าเงื่อนอยู่ใน ทุกฉนวนที่เรียกรูปร่างคนตายแล้วว่า “ซากศพ” และ “ซากผี” คำ ว่า “ซาก” เข้าใจกันทั่วไปว่า “รูปรอยที่ค้างเหลืออยู่” โดยนัยนี้ คำว่า “ซากผี” ก็คือ “รูปรอยที่วิญญาณทอดทิ้งไว้” ได้แก่ “ศพ” นั้นเอง ส่วนคำว่า “ผี” ซึ่งว่าเป็น “วิญญาณที่มีชาติห่อหุ้มเป็นรูป ร้าง” ก็มีเค้าให้สังเกตได้จากถ้อยคำที่พูดกันว่า “ผีนั้น ผีนี้ ผีโต ผีหนึ่ง” ซึ่งมีความหมายตรงกับ “คนนั้น คนนี้ คนโต คนหนึ่ง” ในบางครั้งใช้พูดทับศัพท์ว่า “ผีคน” ก็มีเช่น “ผีคนพดเมือง” เป็น ตัวอย่าง ทำให้คิดเห็นว่าคำอธิบายที่พรรณนามามีมูลอยู่มาก หากแต่มา

ใช้คำ “ผู้” ดับต้นปนกันกับคำว่า “คน” จนเกิดเข้าใจกันว่า “คน”
 เป็นอันเดียวกับ “ผู้” ในครั้งดั้งเดิมคำว่า “ผู้” น่าจะใช้หมายถึง
 “วิญญาณที่มิธาตุห่อหุ้มไว้เป็นรูปร่าง” ดังอธิบายนั้น และใช้ได้ทั้งคน
 ทั้งสัตว์เช่นเดียวกับคำว่า “สัตว์” หรือ “ซาก” ที่ “วิญญาณทอดทิ้ง
 แล้ว” เมื่อต้องการจะแยกให้รู้ว่า เป็น สัตว์ หรือ คน ก็ใช้พูด
 ว่า “คน หมู แรด งู ควาย ช้าง ม้า” ตามลักษณะเชื้อชาติ
 แดเห็นเป็นรูปร่างนั้น ๆ และเมื่อจะใช้หมายถึง “เอกพจน์” ก็ใช้คำ
 “คน สัตว์” เป็นคำค้ำชู ว่าตามที่เคยได้ยินพูดกัน คน เป็นคำใช้
 สำหรับคน สัตว์ เป็นคำใช้สำหรับสัตว์ เช่นว่า “คนหนึ่งคนใด และ
 สัตว์ใดตัวหนึ่ง ควายนคนหนึ่ง หรือคนใดคนหนึ่ง ช้างหนึ่งช้างใด” เหล่า
 นี้เป็นต้น ในสมัยนั้นชาวชนบางท้องถิ่นก็ใช้คำ คน เป็นคำแทนชื่อตน
 เองหรือผู้พูดกับผู้ใดที่เคารพ ดังเช่นว่า “พระคนนั้น เจ้านั้น ผู้
 คนโน้น” และ “คนข้า” แล้วเอาคำ สัตว์ อันกล่าวแล้วว่าเดิมจะ
 เป็นคำใช้สำหรับสัตว์ มาใช้เป็นคำแทนชื่อ คนพาด คนเขี้ยว กับ
 ผู้ที่ชอบขิดขิ่นข่มกัน เช่นพูดว่า “ตัวทำผิดจริงหรือไม่ ตัวชอบ
 และ คนข้าไปหาตัวเมอเชาน” เหล่านี้ล้วนมีความหมายเป็นหย่าง
 เดียวกับ “แก หมู แดะเทอ” ที่ใช้กันในอีกบางท้องถิ่น ที่ใช้ สัตว์
 เป็นคำแทนชื่อตนเองว่า “ตัวข้า ตัวฉัน” ก็มดกคิน แต่ไม่เคยได้
 ฟังพูดคำ “ผู้” เกยกับสัตว์ในลักษณะเดียวกับที่ใช้กับคน ขอนขาด
 จะมาจากคกนชนพายหลงด้วยเหตุอันใดอันหนึ่งซึ่งได้กล่าวมาข้างต้นว่า

“หน้าสืบค้น” แต่ในทันทีจะกล่าวเฉพาะเรื่อง “ผี” จึงขอผ่าน “ผี” ไป
ตามเรื่องผีโดยเฉพาะ

“ผี ของชาวดานนาไทยโบราณ” ที่จะพรรณนาในทันที นอกจาก
เป็น “ผี” คือ “วิญญาณ” ดังกล่าวมาแล้ว ยังรวมถึง “ผี ในตักศิ
ลาเทวารพหมภอ” ด้วย ผีในตักศิลาเทวารพหมภอนั้นเป็น “ผีชงรทช”
หมายความว่า “อะไร” หย่างหนึ่งหรือหลายหย่างที่ “ตักศิลาตักช” อัน
มนุษย์เชื่อถือกันมาว่ามี—วิทธิอำนาจ—อาต “บันดาน” โทสและคุณให้
แก่คนได้ ถ้าจะเป็นวิญญาณก็ไม่ใช่วิญญาณทั่วไป หากหมายเฉพาะ
“วิญญาณตักศิลาตักช” เท่านั้น จะเป็นวิญญาณคนหรือสัตว์ก็ตามเกิด
อีกประการหนึ่งยังเข้าใจว่า—ผีในตักศิลาเทวารพหมภอ—มีตักศิลาตรงหรือคล้าย
กับ “พ่อขุน และ พญา” ที่คนโบราณท่านหมายถึง “กัศัตรา หรือ
เจ้าแผ่นดิน” บางครั้งก็ถือกันว่า “ผี” คือ “เทพดา อินท พรหม”
แม้ “ผี” อันเป็น “วิญญาณ” ของคนดังกล่าวมาข้างต้นนั้น ก็นับ
เข้าประเภท “ผีในตักศิลาเทวารพ” ด้วยประการที่เป็น “บรรพบุรุษ”
ซึ่งชาวดานนาไทยโบราณเรียกว่า “ผีปู่ย่า” และเราทั้งหลายยกย่อง
ไว้ที่สูงว่าเป็นผู้ “มีคุณใหญ่” ดังปรากฏในคำนมัสการคุณานุคุณของ
ท่านน้อย อาจารย์ยางกูร (พระยาสรวิสุนทรโฆหาร) ว่า

“เปรียบหนักชนกคุณ	ชนนคือพญา
ใหญ่พันพสุทธรา	ก็บ่เทียบบ่เทียมทัน”

ผีต่าง ๆ ของชาวดานนาไทยโบราณนั้น เคยได้ฟังคำบอกเล่า
เป็นหย่าง “นิทาน” หรือเรียกตามภาษ่าชาวชนในภาคพายัพครั้งนั้นว่า

“เจ้าเรื่องเจย” บ้าง ผู้หลักผู้ใหญ่บอกเจ้าตั้งสอนให้เป็นความรู้อย่าง
แยก“ผี” ออกเป็น 2 ประเภท คือ “ผีทเควพยำเกรงตั้งคอกันมาในวงศ์
ตระกูล” อย่างหนึ่ง และ “ผีทคองเควพเชอถอตามความนิยม
ของชนชาวอื่น ที่เข้ามาเป็นไทยหรือมาเป็นครูบาอาจารย์อยู่ในบ้าน
เมืองแต่ครั้งโบราณ” อีกอย่างหนึ่ง

ก. ผีทเควพนบถตั้งคอกันมาในวงศ์ตระกูล มี

1. ผีขุยา
2. ผีโอบงป่าท่าถาคอยหดวง

ข. ผีทชนชาวอื่นนำมาตั้งสอนให้เควพยำเกรง มี

3. ผีคุ-ผีครู บางเหตุการณ์เรียกว่า “ผีกตั้ง”
4. ผีมค หรือ ผีเมง
5. ผีแมน บางท้องถิ่นเรียกว่า “ผีคบ”
6. ผีนาค

เรื่องราวของผีทั้ง 6 ประเภทนี้มีคติปฏิบัติบูชาต่าง ๆ กัน คือ

1 ผีขุยา

คติชนบถของผีขุยา มีทำเนียมเควพกราบไหว้ตั้งคอกันมาตั้งแต่
ครั้งตกต่ำบรรพ โดยนิยมนำคนเราเมื่อตายแล้ววิญญาณได้ไปสู่
สวรรค์ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดใหม่ในสุคติโลกนรก ฉเพาะแต่คนบ้าเพิ่น
ล้มพระหูกุดอกครุฑ กับผู้ทมิได้ดวงละเมิดวินัยเบบจนตั้งตเถยเท่านั้น

นอกจากนั้นวิญญานต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในมนุสโลกนทงสัน แต่
 กตบช้อโลกมนุสที่เรียกกันว่า “เมืองคน” เป็น “เมืองผี” ส่วนภูมิ
 ประเทศเป็นแห่งเดียวกัน และกตบวันคืนให้เป็นดำหรับผีแต่ละคนชน
 ออกจากหนึ่ง คือ กตางวันของคนเป็นกตางคืนของผี กตางวันของ
 ผีเป็นกตางคืนของคน ผีหรือวิญญานหนักมตกตงณะเหมือนกันกับคน
 ทุกอย่าง เกียรติยศและถานานุสศักดิ์ของผีเป็นหย่างเดียวกับของคน
 คือเมอมชวตหยเป็นคนเช่นไร เมอตายไปเป็นผีกมหย่างนั้น เป็น
 คนวามะอยงมชวตเป็นคนหย ผู้ใดได้จับจงทคนทาเป็นไรนาเรียก
 ส่วนหรือบ้านไว้ ครนตายไปเป็นผกโตสั่งส่หยในที่นั้น และถ้าได้
 ดำงเคหระส่ถานบ้านเรือนกโตหยเรือนนั้น ผู้ทมยส่บริวารหย่างไรใน
 เมืองคน ในเมืองผกมเช่นเดียวกัน จำพวกทมตาแห่งเป็น
 พ่อบ้านพ่อเมืองคน ก็ได้เป็นพ่อบ้านพ่อเมืองผี และคอยพทกส่
 รกส่าประชาชนหรือตุกทดาน ที่เป็นคน หย่างเดียวกับเมออยงมชวตหยทุก
 หย่าง เว้นแต่คนแต่ไม่เห็นผีส่วนผีแต่เห็นคนได้ ถ้าผีหยากให้คน
 แต่เห็น ก็จำแดงตนเป็นส่ตัวจุตบททวิบาทมาให้เห็น หย่างบังเอิน
 เช่นเป็นงูพิส่ เป็นช้างเผือก และเป็นกวางเป็นเนื้อ หรือเป็นนก
 เป็นไก่หย่างแปดกปตาดมาให้เห็นประเด็ยหนึ่งแต่วิกหายไปในทันที
 เมอผจาแดงตนมาให้เห็นกเชอกกันว่าผบู้ยানাไซกชยมาให้ ผู้พบปะ
 ต้องพนมมอขอพรทันทแต่จะจะได้ตาดกการต่าง ๆ หรือทามาภาชนผต
 ปรกติ เรียกกันว่า “มอชน”

ผู้ปู้ย่า จำแนกออกเป้น 4 ชนิด คือ ผู้ ต่าง เทวดา และ
เผด-เปรด

1. ผู้ คือวิณญาณของผทเมอมชวตหุ่ยประพริตคณต์ และไค
ก่อร้าง้างวงส์ตระกูล หรือ้างเคหะสถานบ้านเรือน ผู้อาดัยหุ่ยยัง
ชาน์ หรือหอ คือ้างตฤกหถานทำให้อถิต คังจะกถ่าวต้อไป
ร้างหน้า

2. ้าง คือผู้ของผู้ตายโห่ง้างพวก อักวิณิบำคกัมและถูก
คาคกัมค้วไปกะทำการทุงจิต และผู้ตายฮ่า-ห้า้างพวกตายบัจจุบันทัน
ค้วน (แต่ไม้อะโรคระบาด) เช่นเอือก้าเตาออกตาย ฮาเจียนตาย
เหตถนถอว่าถูก “้าง” ให้อตายค้วทามชอบจาริตประเพณิ์ และผทเมอ
ยังมชวตหุ่ยทำตนเป้นคนพาดชวชา ้างไม้อทอาดัย เพราะผรงเกยค
และคอยขบไคมิให้อเข้ามาหุ่ยประปน ไนวคักเข้าไม้อไคเพราะเป้นผู้ “นอก
้างณา” ไคแต่เทยวเรวอนคอยหตอกหตอนคนให้อตั้งคกใจ แลว
แยงฮาไซคตถาถองคนไปเป้นประโยชนิ์ ณาคัพนิ้องทำบุณยอุทถผล
ให้อ ก็คองแอมทามให้อสร คือไปทำตามตรอกตามชอกแลเถททาง
้างแพรง ทกของไม้อวง-ส้แยก หรือตามข้างถนนหนทาง และ
ริมตธานชารหน้า บางทักไครับผลบางทักไม้อไครับ

3. เทวดา คือวิณญาณของ้างนายและ้างบ้านผานเมืองที่เป้น
ผู้ไคทำคูนให้อมหาชน ที่เป้นกถ่าค้วไคเป้น “พระยาอินตา” คือ
“พระอินท”

4. เผด-เปรด คือวิณญาณของบุคคตทุกถ่าวไนอหมายเลข 3

ซึ่งทำคนไม่เที่ยงตรงมีปรกติเป็นพาด กับทั้งผูกคดอันที่ทาดายปฐนีย-
 สถาน น้อโงงในการค้าขาย ทำของปลอม เหล่านี้ต้องอาศัย
 หยุตามวัดคอยรับผลเมตตาคิจจากพระทมาเพนภาวมา กล่าวกันว่า
 เมตตของคอยคตหย้าในวัดด้วยเอาพันกตตตะเด็นหย้า และแดงน
 เดยชคตสพน โบควิหารให้สอาด เพื่อไซหนเวรกมทคนทำไวเมอຍงเปน
 คน อาหารก็ไม่มกนด้วยผลตงถานทญาคบาเพนอทอดไปให้มันไม่ได้
 รับเดย ต้องคอยรับเสตอาหารทพระนาไปทง หรือคอยหลอกแดง
 แยงเอา เมอถบชชาติจากเมตมาเกิดเปนคนกความตกตนะไม่สม
 ประกอบ มีร่างกายพิกตพิการต่าง ๆ เปนคั้น
 ผทง 4 เหล่าน พระยาอนตา คอผกตตรปรกครองชนคตอพระยา
 พรหมชงเปนเจ้าเปนไทยทวทงพภพโลก และผทง 4 น ดังกับ
 เมต เปนผทนาเกดยคหน้ากตจ ทงไม่ทำประโยชน์อื่นใดให้แกคน ส่วน
 ผและเทวดานน คอยชวยเหลือ พทกต รกส่าคนให้มีความสุข ความเจริญ
 เปนนิจ โดยนเพราะผู้ทเปนตูกหลาน ย่อมได้รับประโยชน์จากผ
 และเทวดายังกกว่าผอื่น ตามปรกตผและเทวดาจะคิตตามตูกหลานไป
 คอยระแวงระวังบัตเป่าสรวพรโรคาพาชอุบาทวภยในททงปวง ตูก
 หลานจิงต้องเคารพยาเกรงและตักการะเด็นตวงเปนนรัตนท ทงจตแจง
 ททางให้ตถคหยุในทอนตมคควน สำหรับคนทวไปมกจตให้ตถคหยุพาย
 ในห้องนอนเช่นเดยวกบคตงพระพุทชรูป คอทา:เปนชนหรือทงชนาค
 กวางยาวราวตอกหนิงแขวนคิตไว้ทฝานทวนนอน สำหรับชนคหะบค

ก็จัดท่งถัดตมบูยาไวดำตามถาณะแฉะเกยรตคฺนของผเมองยงเปนคนคิงกถาว
มาแฉะวขางคณ คอ

ผู้ทจขของทตททาเปนบ้านหรือเวือกถวณไรรุณา ปลุกถาด เรียก
ว่า "หอ" เด็กบางไหญ่บางไหญ่เปนท่งถัดตมในบริเวณน้น เรียกว่า หอ
ผเศอฆาน หอผเศอนาผเศอถวณแฉะผเศอไร ถ้าเปนผู้ทได้ปลุก
ถางเวอนกจคทองท่งถัดตมไวยนเวอนน้นหยางเดียวกับ "ห้องพระ" เรียก
กันเปนถำมถวว่า "ห้องผบูยา ห้องผเวอน" ในเวดาออกหน้าออกตา
เช่นทาพอการหย่างใด ๆ เรียกว่า "ห้องผเศอเวอน" มีการเศ่นไหญ่
ทุกวณหย่างเดียวกับปติบตบขาพระ เมอแรกจะประกอบการใด ๆ ก็บูชา
บอกกถาวขอพรผบูยาทุกครวง หอท่งถัดตมของผบูยานห้ามมิให้คนทม
ไหญ่พาตพนองเข้าไยเปนอนชาค เว้นแต่เจ้าของบ้านจะนำโดยจตุชรูป
เทยนบูชาบอกกถาวเศี้ยก่อน

ถวณชนทเปนพอบ้านนายคำบนแฉะพอเมองพอชุนน้น นอก
จากถุกหถาณจคท่งถัดตมไวยงบ้านเวอนแฉะ ราชครชาวบ้านชาวเมอง
ยังชวักกันปลุกหอไหญ่เท่าแฉะเหมือนกบเวอนคนหญ่ มีวรวอบขอ
ชิตให้เปนท่งถัดตมยงถถานท่งถัดตมในบริเวณบ้านเมองน้น มีทงโรง
ชางโรงมา แฉะทารูปชางมาบ้นควดยคณบาง แฉะถัดกด้วยไม้บาง
คิงประกบเกยรตยสไวยในโรงอุทิสให้เปนชางมาทง หอผพอบ้านนาย
คำบนเรียกวว่า "หอเจ้าค้ำว" ถำหรับพอเมองพอชุนเรียกวว่า "หอผ
เศอเมอง" เปนทประชาชนพากันไปถักการเศ่นเศวณนิจ แต่
บางทกเชนผเศอเมองไปถักครววมถาดหรือคนถะถาดในบริเวณถาด "หอ

ผู้เจนเมือง” คือ “พระภุมิเจาท” ซึ่งจะกล่าวในฉบับนี้ว่าทำกาตอย
 ทดวง ข้างหน้า อนึ่งทหอนเมืองแฉะทหอนเมืองน ถอ
 กนออกหย่างหนึ่งว่าเปนท “ชิตชวง” แปลว่า “สถานทศกคตท”

การเคารพนบถอณบู้ยา เปนประเพณืรับชวงดับกันค่อมาโดย
 ดาตบ มีพรธำหรับการนโดยดเพาะ ดำหรับผู้หยิงเรียกว่า “รับผู้แข่ง”
 ดำหรับผู้ชายเรียกว่า “แบ่งผู้ไป” ดวยถอกันว่าผู้ชายเปน “ผู้ตาย
 กตางคินกนเรื่อนหน้า” ผู้หยิงเปน “ผู้ค้ำของเก้าเฝ้าเรื่อนหลัง”
 หมายความว่าผู้ชายต้องไปตายกับการงานเช่นทำไร่นา แล้วยไปเปน
 อนตรายตายหรือไปรบทพจบตักเกล้านี้ เรียกรวมว่า “ตายกตางคิน”
 คำว่า “กนเรื่อนหน้า” นน เพราะพอบันลุนิตภาวจะแลวก็ไป “กนแขก”
 คือ “แต่งงาน” แลจะไปสมสู่หยิงบ้านเรื่อนของฝ่ายภรรยา ไม่ได้กตบ
 คอหยเรื่อนเกิดของคนออก เว้นแต่มารับมรดกเท่านั้น จึงให้แบ่งผู้
 บู้ยาของคนไปไว้สำหรับคว เมื่อไปกนแขกแต่งงานก็พาผู้ของคนไป
 รวมกับบู้ยาของฝ่ายภรรยาด้วย ส่วนผู้หยิงถอว่าเป็นฝ่าย “คอย
 เดินตามผู้ชาย” เสมือนกับ “เปนข้างเท้าหลัง” ไม่มีโอกาสประกอบ
 กิจการอันใดออกหน้าออกตาโดยดำพัง ททามาทำได้บ้างก็อาศัยบตา
 มารดาแฉะสามีเปนกำลังช่วยเหลื่อ ทรพยตั้งสนทงหลายกเกิดมมา
 ด้วยสามีเปนผู้หาแฉะพ่อแม่แบ่งบั้นให้จึงถอว่า “ค้ำของเก้า” แล
 ผู้หยิงต้องรับชวงการเปน “แม่บ้านแม่เรื่อน” ดับจากแม่โดยดาตบ
 พดงมาหาน้อง ในที่สุดเมื่อพ่อแม่หาบุญไม่แลวก็ไตรงมรดกปกครอง
 เรื่อนแทน ได้ในคำวว่า “เฝ้าเรื่อนหลัง” คือเรื่อนของแม่

การรับมรดกปกครองเรือนนี้ ญาติพี่น้องต้องมาประชุมพร้อม
กัน ยินยอมยกให้ด้วยมีคำมั่นสัญญาในการที่จะปฏิบัติให้ถูกต้องตาม
ประเพณีของวงศ์ตระกูล เมื่อดอกแดงแกว้พร้อมกันจุดธูปเทียนบูชาบอก
กล่าวให้สัญญา เรียกว่า "รับผัแข้ง" เพราะเมื่อปฏิบัติการผิดไปจาก
ประเพณี ผู้นั้นจะ "สาบ" ให้มีอันตรายต่างๆ

ส่วนผู้ชายที่ "แบ่งผัไป" นั้น ทำพิธีแบ่งเมื่อมีอายุ 15 ปีพร้อม
กับ "ออกเรือน" คือ "ออกมานอนนอกห้องเรือน" ด้วยมีประเพณี
ว่าลูกชายหยิงเมื่อยังเด็กเรียกว่า "ลูกอ่อน" นับแต่อายุ 14 ปีลงมา
ถือว่า "หยิงนอกพ่อแม่" สำหรับลูกหยิงถือว่าหยิงนอกพ่อแม่ตัดขาด
ไปจนกว่าจะ "กินแขก" คือ "แต่งงาน" แล้วจึง "หยิงนอกของ
สามี" สำหรับลูกชายเมื่อมีอายุครบ 15 ปีแล้วถึงวัยเป็น "บ่าวแก้ว"
คือ "แรกรุ่งหนุ่ม" ถือว่าพ้นจากอกพ่อแม่ กลายเป็นกำลังของพ่อ
แม่ทั้งในการทำมาหากินและการพกต่างรักษาความสงบเรียบร้อยภายใน
บ้านเรือน จึงจัดให้ออกมานอนหยิงนอกห้องเรือน เหมือนเป็น "ยาม"
และให้ "แบ่งผัไป" ไว้สำหรับตัว ถ้าเป็นผู้ทบวดเรียนกทาพชนเมื่อ
สักหาตาพรตแล้ว ผัวแบ่งนิก "ตายกลางดินกินเรือนหน้า" เหมือน
กัน คือ เมื่อผู้แบ่งไปกินแขกแต่งงาน ก็เช่นผัส่วนของตนไปรวม
กับผัย่าของตระกูลภรรยาตั้งกล่าวมาแต่ แม่ชายนั้นไปตายเสีย
ผัไม่ได้กลับมาที่เรือนพ่อแม่อีก

พิธี "แบ่งผัไป" นั้น ทำในเทศกาลปีใหม่วันเดียวกับวัน
บวงสรวงประจำปี และทำต่อเนื่องกันไป ก่อนทำพิธีผู้แบ่งผัไปจัด

ทำหิ้งหรือชั้นเตรียมไว้เป็นที่สถิตของผีบูยา ที่ผ่านหน้าหน้าของคนที่
 ประดับดอกไม้สดและช่อทองคำดี แล้วจัดพานดอกไม้ชูปเทียนพาน 1
 มีดอกไม้ชูปเทียนหย่างละ 4 ดอก ดอกไม้ใช้ดีขาวหรือแดงล้วน
 หรือจัดสดับดีขาวแดงก็ได้ ในพานใส่ข้าวตอกครึ่งพานและปุยผ้าขาว
 ผ่าแดงขนาดกว้างราว 3 นิ้วยาวราว 5 นิ้วซ้อนกันเหนือข้าวตอก ให้
 ผ่าแดงย้อมกว่าผ้าขาวเล็กน้อยและปักบนผ้าขาว สำหรับเป็น
 อาสนะ¹ พร้อมแล้วยกเข้าไปตั้งรวมกับพานดอกไม้ชูปเทียนเครื่อง
 ตั้งเวียงใหม่หนวดพิช เมื่อได้การบวงสรวงแล้วผู้เป็นประธานจุดธูป
 เทียนบูชาออกกล่าวผีบูยา ว่า “มีคนลูกหรือหลานชายชื่อนั้น จำเริญ
 วยใหญ่กล้าชน ส้มควนเป็นกำลังกำหนดได้แล้ว แต่จะไปตาย
 ก็วางดินกินเรือนหน้าเมื่อไรก็ไม่แจ้ง ขอปู่แะย่าแม่เมตตาช่วยพิทักษ์
 รักษาให้เป็นไปด้วยดี และชอบด้วยชนบทาเนียมบ้านเมือง” ตั้ง
 แล้วหยิบเอาธูปเทียนดอกไม้ทบูชาไว้เก๋าก่อนยังบนชั้น ลงมาวาง
 บนอาสนะในพานของผู้แบ่งผีไป ผู้แบ่งผีกราบไหว้แะหมอบเอามือ
 ทงต้องรับจับกุมเอาพานไว้นิ่งหุ้ย ผู้เป็นประธานประสาธน์พรพร้อม
 กับให้ดาบเล่ม 1 บางทักให้บนด้วยกระบอก 1 แะผูกผ้ายันต์ ตะกรุดให้
 เป็นของบ้องกัญญ์ แล้วแะมาบรรดาประสาธน์พร ให้ “ปอบมือ” คือ
 แะหวอง 1 ส่วนให้ทวนธ 1 บางทักให้ด้อยคอส่าย 1 ส่วนคอสให้
 ญาติพี่น้องก็ให้ของขวัญแะประสาธน์พรให้เป็นสิริมงคล ต่อณผู้แบ่ง
 ผีไปเชิญพานดอกไม้ชูปเทียนหนมาประดิษฐานไว้บนชั้น หรือหิ้งที่เตรียม

1. ผ่าและดอกไม้สีแดง ว่าหมายถึงชัยชนะ สีขาวหมายถึงความสุขสมบูรณ์.

ได้ เป็นเด็กพิชิต คงแคว้นนั้นเป็นต้นมากัดกัการะมึบ่ยาโดยดำฟังของ
 คน เมื่อดงขอมบ่กรวมทูนกับพ่อแม่ทำการตั้งเวย

การบวงสรวง

การบวงสรวงมึบ่ยา โดยปรกติกถูกทดานเห็นไหวเป็นประจำ
 วัน ครนเมอดงบ่ใหม่จงบวงสรวงเป็นการไทยครนทง สำหรับผีเสื้อ
 เรอนเสื้อบ้าน ประชุมญาติพี่น้องพร้อมกันบวงสรวง ตอนเช้าบวงสรวง
 ผีเสื้อเรอน ตอนบ่ายบวงสรวงผีเสื้อบ้าน ในการบวงสรวงนั้นไปจุดธูป
 เทียนบอกกล่าวชวณเช่นผีเสื้อไรเสื้อนา (ถ้ามี) มาร่วมรับตั้งเวยเป็น
 งานเคยวกันกับผีเสื้อบ้าน

เครื่องบวงสรวง มีหัวหมูไก่ต้ม ตำรับคาวหวาน สุราดอกไม้
 ธูปเทียน และนาขมนต์มึบ่ย คือ "น้ำอบน้ำหอม" พร้อมด้วยผ้า
 ใหม่เสื้อใหม่ตำหรับมึบ่ตำรับ 1 ย่าตำรับ 1 ไม่มีเวยนเทียนเพียงแต่
 ค้างจุดธูปเทียนบูชาขอพรและกล่าวคำเงินให้รับตั้งเวย บวงสรวงตอน
 เช้าแล้วถูกทดาน "หตสง" 1 ผู้แก่ผู้แก่ทเป็นอาตุได้ในวงส์ตระกูล
 และให้ครองผ้าใหม่เสื้อใหม่ทบวงสรวง แล้วให้พรแก่ถูกทดาน ส่วนท
 บวงสรวงตอนเย็นก็เหมือนกันเว้นแต่ไม่หตสงเท่านั้น บางบ้านก็มีการ
 มหรสพบ่าเรอคตอดวง ถึงตอนเย็นเมอบวงสรวงผีเสื้อบ้านแล้วมเดยงค
 กะในวงส์ญาติเป็นกรรณเวงค่อไป เด็กพิชิตราว 21 นาตกา รายการพิชิต
 ความมานเป็นช.ผู้คมกน ส่วนผู้ยากจนขคตงนก็จคทำตามก่าตงของตน

1. อาร หตสง จะพรรณนาในเรื่องผีนาท หมายเลข 6,

ส่วนการบวงสรวง “หอเจ้าดาว คือ ผอบ้านนายตำบล” และ
 “หอผีเสื้อเมือง คือ ผอเมืองแฉะกัศร” นั้น ทำเป็นงานใหญ่ คือ
 ชาวบ้านชาวเมืองช่วยกันจัดทำ และเช่น “ผีตอง คือ ชงเจ้า” ด้วย
 รายการททาเหมือนกันทั้งสองหอ เว้นแต่หอเจ้าดาวไม่มีการชกมวย
 และทำวันเดียวเด็ด ส่วนหอผีเสื้อเมืองนั้นทำหลายวันหรือหลายงาน
 คือชาวชนต่างท้องที่ต่างมาบวงสรวงเป็นส่วนของคน ๆ เป็นรายตำบล
 และมาไม่พรกพร้อมกันในวันเดียว ทงมีแขกเมืองพเมืองนอกเมืองมา
 “สืบสืบใจไม้ก็-สืบไชยไม้ตรี” มากเมืองบางน้อยเมืองบาง จึง
 กำหนดวันบวงสรวงไว้มีระยะ 15 วัน นับแต่วันต่อจากวัน “เถลิงสัก”
 ซึ่งเรียกกันว่า “พญาวัน” นั้นไป ใครจะบวงสรวงก็พากันมาพวยใน
 วันที่กำหนดไว้ แต่เป็นส่วนของพ่อเมืองบวงสรวงเองนั้นทำเป็นงาน
 2 วัน เรียกว่า “วันบอกกล่าว” วันหนึ่งกับ “วันเลี้ยงผี” วันหนึ่ง
 ในวันบอกกล่าว คือวันต่อจาก “พญาวัน” นั้น เวลาเช้า
 สมัยโกตรุ่ง พ่อเมืองไปจุดธูปเทียนบูชาบอกกล่าวผีเสื้อเมืองว่าถึง
 กาดบวงสรวง แล้วราศีศรแฉะเด้นาอำมาจช่วยกันจัดการ

1. ผู้กช่างมาทหนึ่ง แต่งเต็มยศออกเดินไปตามถนนต่าง ๆ
 หย่างเงียบ ๆ ให้ราศีศรเห็นแต่เข้าตรู่ เป็นสัญญาณว่าจะมีการบวงสรวง
 ในวันรุ่งขึ้น เรียกว่า “ช่างมาศระเวนเมือง”

2. จัดสถานที่

ก. ทำ “รวดาแสง” คือ “ราชวัด” รอบบริเวณ
 หอผีเสื้อเมือง

- ข. พายในรวตาแดงปลูกร้านขายของ ร้านการพนัน และ
ร้านขายอาหารสดมักหนีไปโดยรอบ
- ค. ปลูกโรงครัวทำอาหารเลี้ยงคนหลัง 1
- ง. ทำประรำหัตถ์คาคัดส้วมแทนบุชาน้ำหอ และตั้งม้า
สำหรับวางเครื่องบวงสรวง
- จ. มีขอเคตาบ่อให้คนทำงานฟัง 8 วงขอ
- ฉ. คอนม้ายบันแดงกลองผิงเรียกนกมวยมาเปรียบคู่ และ
นำช่างมาทวงเขายนโรง

ฝ่ายราชตรเมือเห็นช่างมาตระเวนเมืองแล้ว จักการ "ตั้งรวม"
คือ "รวมทุนกัน" ซอวงหรือควายกับสุราเมรัยสำหรับเป็นอาหาร
เลี้ยงดูกัน ถึงคอนม้ายต่างนำข้าวสาร พริก เกดือ หัวหอม กระเทียม
และส้มตูกดุกไม้เขามารวมกันที่โรงครัวในบริเวณศาล แล้วแบ่งปัน
หน้าทกนทา คือเป็นพ่อครัวแม่ครัว คนรับแขก คนเลี้ยง คนรักเจ้า
ความสงบเรียบร้อยเป่งกัน และผลัดเปลี่ยนกะหยุประจำศาลตลอดคืน
อ่าน "กำมาต-ดิดิต" เรื่องนิทานหรือตำนานบ้าง อ่าน "กำกรร
โดง-โคตง" เรื่องสุภาสัตตบ้าง ขมิ "จ้อย" หยอกเย้ากันบ้าง เป็น
การอบรมและบำเรอกัน บ้างก็รับ "ขอ" ว่าคำตลกขบขันต่าง ๆ
เป็นทวนเวง เวลาดวงเที่ยงคืนแล้วนำจิวหรือควายและหมูที่จะต้ม
พร้อมทั้งเบ็ดไก่เข้าสู่โรงครัว และต้มในเวลากลางวัน

ที่ "คุ้มหลวง" คือ บ้านพ่อเมือง ตระเตรียมหัวหมูไม้สัตว์
รูปเทียนดอกไม้ ผ้าม่านท่อนดโบ เครื่องตั้งเวยปรุงน้ำอบน้ำหอม

เรียกว่า “น้ำหมันดัมม็อย” สำหรับผู้ย้ายอาบ น้ำหมันดัมม็อยนี้ได้
 “อ้างดัง” คือ “แม่ชั้นดำคร” เขามีฝนฝนกระจายลงและเชื่ผู้
ดัมม็อยซึ่งไฟให้เกรยมพอมกถน ดอยดวยเกดรดอกดำรภิ กรดงงา
 คอกบุนนาค คอกแกว คอกกวิดนาหรือคอกเกดดวากวเรยก คือ คอก
 พุคชอน และคอกอนอกหดายหยำงชงดากแหง แดวยกอำงดงไ
ดงดากแคควเคเาจนบำย กอนจะยกไดอยคอกมดิงคดงอกหยำ
ทนง กิงเวดาราว 17 นาดิกา ยกนาอบนาหอมนไดงทชานหอมเดอ
เมืองไทมดงแดะเปดยนทกวนคดอกงา

วันเลี้ยงผี คือ บวงสรวง

เวลา 9 นาฬิกาเศษ นำเครื่องสังเวทจากคุ้มหลวงไปสู่หอ และ
 ตงทแทนบูชาหน้าศาล ไม่มีชบวนแห่แต่ศาลก็มีแต่กลองฆ้องระโคม
 หย่างเดียว ราวสี่ครต่างคนก็ต่างมา พร้อมกันแถวพ้อมเมือง อาจารย์
 หดวง แม่มด ทาพิชเชนผี คือพ้อมเมืองจุตชูปเทียบบูชา แม่มด
 ถวายพานพุ่มดอกไม้ อาจารย์หดวงอ่านประกาศเทวดา ออกชื่อออกค
 กัสต์รกว่า 30 องค์ เชนมารับเครื่องบวงสรวง จบแล้วแม่มดขับ
 กาด้อยกรูหนึ่ง “ผู้ดง—ผู้ชง” ผู้พาเอาแม่มดขึ้นไปบนศาลโดย
 ลำพัง (เห็นจะขึ้นไปส่งน้ำ) แล้วกลับลงมาที่แทนบวงสรวง หมอผี
 เข้าคุมชกใช้ไต่สวณเส็ดแล้ว พ้อมเมืองเชนให้รับเครื่องบวงสรวงและ
 ขอพร ผู้เสวยอาหาร (ทำท่าทางเท่านั้น) แล้วประดำสนัพร พิณ-
 พาทย์ระโคมมีการพ้อมรว่าบ่าเรอพักหนึ่งแล้ว “ผู้ออก” คือพ้อมกรว

แม่ครัวจัดการเลี้ยงคน ตังแต่เวदानเป็นต้นไปต่างคนต่างเลี้ยงกันเป็น
หมู่ ๆ และผลัดเปลี่ยนกันขบรองพ่อนร่าศคุดผเดื่อเมืองเรื่อยไปจน
เที่ยงคน

12 นาฬิกาเบ็ดบ่อนการพนันต่าง ๆ ผู้ทงมีแะนักเตงพนันก็
เข้าบ่อนพนันกันไปจนเลิกเวลาเที่ยงคน

16 นาฬิกา หดส่งอาจารย์หดวงกับแม่มดอุปโลกน์ให้ครอง
เดื่อผ้าใหม่แะวให้พรแก่มหาชน พ่อเมืองไปรยทานโยนตุกมะนาว
แะรดงตุกมะพร้าวโซ่มน้ำมันให้แยงกัน เด็ดแะว “คิตุกกุย-ชกมวย”
7 คู่ แะพ่อนหอกพ่อนดาบหย่างละ 1 คู่ แะวเด็กกิดากดางแจง

คองค้ำพื่อเมืองเลี้ยงอาหารราศดร แะวรนเรงค่อไปจนเที่ยงคน
เป็นเด็ดการพิช รยการบวงส่งงทกดำวมานโดยยอ จะกดำวพิศคาร
ไนตทชผนาคชางหน้า เมื่อเด็ดการบวงส่งงส่งนของพ่อเมืองแะว
พนักงานต่าง ๆ ก็ยงประจําหยุททอผเจนเมืองคอยค่อนรับชาวตำบลนทจะ
มาบวงส่งงในวันค่อไป บางตำบลนททำเจียบ ๆ บางตำบลนทครกครน แต่
ทเป็นดำคินนค่อแจกเมืองทมา “สืบสัยใจไมถิ” จะพรรนนาไนนแต่
หดกการทดำคิน

การบวงส่งงผเดื่อเมืองเซียงรยททำเป็นครงส่งทายเมอ พ.ศ. 2455
ในปี 2455 นนมแจกเมืองมาศบสัยชัยไมถิ 2 เมือง คื่อเมือง
เซียงคองกับเมืองแะนหวี แะรวบรวมมาเป็นขบวนเตียบกัน

มุดเหตุทเมืองเซียงคอง กับเมืองแะนหวีจะมาร่วมการบวงส่งงผ—
เดื่อเมืองเซียงรายนน ผู้หดคผู้ไทยโตบออกเด้าให้ฟังว่าเมื่อไนรัชกาล

ที่ 3 หรือที่ 4 บิดไม้แม่ เจ้านายเมืองเชียงตุงแตกสามัคกัน
 เจ้ามหาชนานอนเป็นน้องของเจ้าฟ้าเมืองเชียงตุงเวลานั้นได้ครองเชียงตุง
 ส่วนเจ้านครเชียงตุงคนเก่าซึ่งเป็นพ่อของเจ้ามหาชนาน ชื่อ "เจ้าฟ้า
 สิริชัยโชติดำรงมภ์" ได้อพยพครอบครัวและบริวารลงมาตั้งหลักแหล่ง
 หนีเมืองเชียงใหม่ เชื้อสายของเจ้านครเชียงตุงอพยพมานี้ต่อมาได้
 ร่วมรบตีสมพงศ์กับเชื้อสายเจ้านายสกุล "ทิพวงศ์" ในอาณาจักรไทย
 คือตีกูต มะเชียงใหม่ มะตาพูน มะตาปาง และตุงคนาครปัจจุบัน ส่วน
 ตระกูลของพ่อเมืองเชียงรายก็เป็นต้นมาชื่อ "ทิพวงศ์" ซึ่งแยกไป
 ตุงเมืองเชียงรายเมื่อ พ.ศ. 2386

ต่อมาถึงชนตูกหลานในสมัยรัชกาลที่ 5 เจ้าฟ้าเมืองเชียงตุงมี
 ลูกหญิงชื่อ "เจ้าแว่นทิพ" ได้เป็นแม่นางเมืองของเมืองเด่นหัว เจ้า
 แว่นทิพนิยมการค้าขายจึงลงมาตั้งทำมาไม้ดักหนีในเมืองแพร์และค้าขาย
 คิดต่อกับกรุงเทพฯ ในขณะที่เดินทางไประหว่างเมืองเด่นหัวกับ
 เมืองแพร์ ต้องผ่านเมืองเชียงราย เจ้าแว่นทิพได้วิวาห์คู่กับ
 พวกพ่อเมืองเชียงรายเป็นภานณาตพิน้อง และในการที่เจ้าแว่นทิพ
 ลงมาค้าขายหนีเมืองแพร์นั้น เจ้าฟ้าเด่นหัวจัดเสนาอำมาจนำเงินลง
 มาสั่งให้ไล่จับบั่นหงหลายหมื่นรูป มีผู้คนควบคุมมาด้วยทั้งหญิงชาย
 คร่าวละไม่น้อยกว่า 200 คน และมาผ่านเมืองเชียงรายในครั้งนั้นใหม่
 ทุกครั้ง เจ้าฟ้าเด่นหัวและเจ้าแว่นทิพจึงให้เสนาอำมาจพวกหนทาพิช
 "ตีบดขยไชยไม้ถัก" กับเมืองเชียงรายในงานบวงสรวงผีเสื้อเมือง

การสืบตั้งชัยไมตรี ที่เมืองแฉ่งหัวแฉ่งเมืองเซียงตุง รวมกันทาน
ก็คือนำเครื่องอุปโภคบริโภคเงิน 1,500 รูปีพร้อมด้วยดอกไม้ทอง
เงินทำเป็นเกาต์ด้วยไม้มาตั้งวางด้วยไม้กับให้ตั้งของแฉ่งดอกไม้ทอง
เงินทำเป็นดอกไม้ต่างแฉ่งดอกไม้เมืองเซียงราย ในวันดวงสง
หรือ สืบตั้งชัยไมตรี นั้น แฉ่งเมืองตงชวนแห่งตั้งของจากสำดาที่
พักไปตั้งวางแฉ่งเมือง เป็นชวน "กตองมอเซ็ง" คือกตองตั้ง
หน้าใบ 1 ฉาบแฉ่งหนึ่งอย่างละ 1 กับคองแฉ่งมีตั้งแต่คองหมุยหนึ่งตั้ง
ไปจนคองตั้งทำฝ้ามือนับจำนวนกว่า 50 ใบ ตั้งตั้งหัวแฉ่งกตอง
แฉ่งฉาบตั้ง ประกอบด้วยโยธาทานเพื่อนหอเพื่อนดาบกว่า 20 คู่

ฝ่ายพ่อเมืองพร้อมด้วยยศ บรวารเสนาอำมาจ คอยรบทหอแฉ่ง
เมือง แฉ่งมีชวน "กตองเจ็ง-เกิดเท็ง" ประกอบด้วยทานเพื่อนหอ
ดาบทหอกรวดตาแฉ่งหน้าหอแฉ่งเมือง กับจัด "ขุนนาง" คือพวก
หนุ่มสาวถูกกดานกหะบัต คอยเปลี่ยนมือรบหาบห้ามตั้งของของแฉ่ง
เมืองเขาไปตั้งทแทนบูชา พวกเพื่อนตั้งสองฝ่ายนำกันเข้าตั้งหัวแฉ่งถูก
ซึ่งตั้งเชือกแบ่งตั้งนามนนหุยกนตั้งครั้ง แฉ่งเพื่อนรำหอดาบ "ประชัน"
กัน คอยหน้าคองเทก ต่างฝ่ายต่างตั้งแฉ่งเต็มฝีมือ ทำท่าต่อหอออกกัน
คล้ายกับจะทำร้ายกันจริง ๆ เป็นเวลาราว 1 ชั่วโมงจึงยุติ

เมื่อหยุดการเพื่อนรำแฉ่ง หัวหน้าแฉ่งเมืองจุดธูปเทียนบูชาถวาย
เครื่องตั้งวางแฉ่งไม้ และตั้งตั้งจากขานขอพรเขาเอง แม่มคซึ่ง
ยืนประจำแทนบูชาประพรมน้ำ "ทพมนต" คอยแทน แฉ่งเพียงอาหาร
เย็นแก่แฉ่งเมือง รบเรียงกันหุยกนราว 18 นาทีกำลังเลิก เวลาแฉ่ง

เมืองเดินออกจากศาลมเส่อเมือง อาจารย์หัดวงกับโหราหัดวงพรหมนำ
ที่พนมดงพรตดูดวงสองข้างประตู ต่อจากนั้นไปในวันอื่นแขกเมืองจึง
นำดอกไม้ธูปเทียนเงินและสิ่งของไปบรรณาการแก่พ่อเมืองที่คุ้มหลวง
หย่างกันเอง.

ดทขทหนบถอณบุยามวชการปตมคบุชาคังพรพนนามาน.

2 ฝึบั้งบ้ำทำถ้ำคอยหลวง

คำว่า “บั้ง” เป็น “แอ่งน้ำ” ชนิดหนึ่งมีหูตามเชิงบ้ำเชิงทุ่ง
ลักษณะของบั้งเป็นรูป “กระทะ” ใหญ่บ้างเล็กบ้าง ตรงกลางบุษ
เล็กนอย รอบบุษนมนาชมออกมาประปราย แต่ตรงกลางบุษมี “บ่อ
น้ำ” หรือ “รูน้ำ” (บางท้องถิ่นเรียก “รูปตาไหลเผือก”) ปากรู
หรือบ่อนกว้างราว 2 สอก ใบบ่อเป็นหลบลัดกซอนไปใต้ดิน น้ำใบบ่อ
ขุดงไดเช่นเดียวกับนาทเด มีใบบ่อบางเย็นบ้างไม่เหมือนกันทุกบั้ง
บางบั้งรอนตงเดอดพตานเหมือนกบนาแกงเคียดในกระทะเมื่อตงไฟและ
มีไอนัน มกตนคตายกำระถน มีรสเค็ม โดยรอบบริเวณบั้งเป็นที่เลน
หลวมบางทคนแหงบางมเนอททกวางขวาง มนาชมออกมาเป็นแห่งๆ
แล้วไหลไปเป็นทางๆมหายจนประปราย หมู่สัตว์จตุบาททจวาทชอบมา
กินดินและนาก บั้งนทุกชนิด เวดากตางกันพดกเนอเบอทกวางฟานออกมา
กินเป็นหมู่ๆ ตอนเช้าตรู่หนักทงหลายยาม เวดากินเป็นฝูงๆ บางทีบั้งก็
กตนกันสัตว์เหตานัน โดยเหตุที่พดคตกลงในเดนทมนาชมแล้วจมหาย

ไป ส่วนสำหรับคนว่า ผู้เป็นโรคผิวหนังไปอาบน้ำบึงทำให้หายได้
 คำว่าน้ำท่าถ้าไม่ต้องพรรณนา คำว่า "คอยหลวง" คือ "ภูเขาหลวง"

บึงน้ำท่าถ้าคอยหลวงความหมาย เชือกนั้นมาแต่โบราณกาลว่าเป็น
 ทม "ผี และ เทวดา" รักสักทุกแห่ง ผีตามสถานที่เหล่านั้นมักจะ
 ร้ายหรือติดตามกิริยาของคนที่ผ่านมา ถ้าคนทำร้ายดวงเกินผีกุร้าย
 ถ้าทำดีมีสมาธิคารวะ ผีก็คอย เวลาคอนเขาไปในน้ำใหญ่ หรือ เขาถ้ำ
 ขนเขาสูง และเวลาจะลงลุยข้ามแม่น้ำ ต้องไหวขอพรททาและปาก
 ช่องทาง ในเวลาตกลงอาบในแม่น้ำก็ห้ามมิให้ฝนหนาขนเหนือน้ำ
 ว่าเงือกจะกัด และในเวลาคอนต้นไม้ใหญ่ก็ต้องสักการะขออนุญาต
 ต่อผีป่า แลเวเช่นผลตังต้นไม้ใหญ่ให้ย้ายไปเสียก่อนจึงตัด ตงน

อีกประการหนึ่ง ในการเลือกหาที่ตั้งบ้านตั้งเมือง เมื่อเห็น
 ตำบลใดเป็นชัยภูมิ ก็ให้ปลูกศาลเพียงตาบวงดวงผีตำบลนั้น ขอให้
 ตั้งศาล "ตาง" โดยทางสุบินนิมิต หรือแปลงเป็นสัตว์ต่างๆมาตั้งศาล
 ให้เห็นเหตุร้าย ตามแต่จะเลี้ยงสัตว์จากถิ่น เมื่อได้ตั้งดีเป็นสุบินนิมิต
 แลเวต้องทำพิธี "ตั้งศาลไฟ" บางที่เรียกว่า "ตั้งบ่า" คือปลุกหอ
 ขนบวงดวงผีเป็นประธานและผีในตำบลนั้น กับทงเทพราชตั้งทงศักดิ์
 ทงหลายมา "ตั้งหอ" เป็น "เจนเมือง" แลเวทำพิธีขบไถผีรายออก
 ไปเสียให้หมดก่อน จึงจัดการโกนตั้งถางบ่าตั้งเป็นบ้านเมือง ตั้ง
 ตั้งแล้วจะเข้าห้อยอาศัย ก็ให้ตั้งโภชหอผีเจนเมืองเป็นงานปลถม

"เจนเมือง" นี้ เห็นได้ชัดว่าตรงกับ "พระภูมิเจ้าที่" แต่
 คำว่า "เจน" ตามที่ไซกนทวไปนั้น หมายถึง "กตาพรพรรณ" ไม่

จำพวก “เถาวัล” เช่น “ถ้ำพุด ถ้ำดอกขจร” เรียกว่า “เงินพุด
เงินดอกสถิต” ทองเป็นต้น ที่ใช้ว่า “เงินเมือง” บางที่จะตรงกับ
“รากแก้ว” และน่าจะพิเคราะห์เข้าใน “เหล็กเมือง” ได้

เมื่อสมโภชฉลองเป็น “ผีเงินเมือง” แล้ว ต่อมาก็กทำการบวง
สรวงประจำในวัน “ตงเมือง” ก็เอาวันสมโภชคราวแรกเป็นกำหนด
รายการบวงสรวงจัดเช่นเดียวกับผีเมืองที่กล่าวมาแล้ว แต่ทำเป็น
งานวันเดียว คือไปถามเหตุการณ์ที่พิลึกหรือจลาจลเกิดขึ้น ก็หาพืช
“จิ้งก่า” เป็นพิเศสณเพราะการนั้น พืชของก่าจะพรรณนาในตทณณ
ครุคือไป

กล่าวกันว่าผีเงินเมืองมี “ทูด” สำหรับติดต่อสื่อสารกับคน
และมักเกิดวททานสำหรับรบศัตรูหรือขับไล่อุบาทว์ให้คน คือ

เวดากตางวันไซ “นกแร้ง” มาร่อนเหนือเมืองบอกข่าวดีจะมี
โชคชัย ถ้าแร้งจับหงคาเวอนเป็นบอกข่าวร้าย ความดีแะร้ายจะมา
ถึงพายเป็นกำหนดหนึ่งเดือนนับแต่นั้น และถ้าเป็นเวดากตางคืนไซ
นกเคาชนิดหนึ่ง “สี่ชาวหม่น” เรียกกันว่า “นกเคาแมว” เห็นจะ
ตรงกับ “นกแฉก หรือ นกแฉก” มาบินเฉียดหงคาไป ๆ มา ๆ บอก
ข่าวร้าย ถ้าเข้ามาจับพายเป็นชายคาเป็นบอกข่าวดี ความร้ายแะดีจะ
มาถึงพายเป็น 15 วัน.

เมื่อไซทูตมาบอกแล้ว ถ้าเป็นกตางวันผีเงินเมืองส่งททาน “นก
เขา” และถ้าเป็นกตางคืนส่งทแถ้ว “ไก่” ออกไปต่อสู้ขับไล่อัน
อันตราย หรือต้อนรับโชคชัยมาให้คน

ส่วนคน เมื่อทูตมาบอกข่าวแล้ว ถ้าชาวร้ายก็เร่งจัดการ
 “ตั้งเคราะห์เสียภัย” ถ้าเป็นชาวดีก็จัดการ “รับขวัญมโหรี” พายใน
 กำหนด 3 วัน นับแต่วันได้รับข่าว

เรื่องทพรรณนามาน มีเหตุการณ์ที่คล้ายคลึงกันปรากฏในตำนาน
 ต่าง ๆ ของอาณาจักรไทย คือ

ประมาณ จุดศักราช 502 (พ.ศ. 1684) เมืองเงินยางเชียง-
 แดง พายหลังขุนเจืองฟ้าข่มราชยกทัพออกไปรบเมืองแมนตาตอก
 ครอบฟ้าตายแล้ว เกิดงาใหญ่ 10 ประการ คือ 1. หูก (ทอผ้า)
 โคตลงจากร้านกลายเป็นควายชนกัน 2. ถ้วยชามกลายเป็นตะพานน้ำ
 3. เรือกกลายเป็นจิ้งกวดไปเร้นหยุทกอนหินกอนผา 4. ชายคากลาย
 เป็นค้อเป็นเตนได้ค้อยคน 5. ผงเขาทรงทพระเขนยของพระยา
 6. ฝนตกไม่ขาดสาย 10 วัน 7. พูเขาเกิดอณพังกตายลง 8. ก้อน
 หินผากกลายเป็นเงือกไปหยุหน้า 9. เห็นปลาดำโตเท่าเรือ 10. เตื่อ
 ไคร่งแดนเข้าเมือง มีเหตุ คือ ขุนเจืองฟ้าข่มราชเสียชีวิตในสนาม
 รบที่เมืองแมนตาตอกฯ (จากประชุมพงศาวดารภาค 61 หน้า 121)

ตำนานเมืองเชียงใหม่ (ฉบับใบลานงานอักษรไทยเหนือ มี
 หยุในหอสมุดแห่งชาติหมายเลข 16 กอ.) ว่า

จุดศักราช 1137 (พ.ศ. 2318) มีคนผู้หนึ่งได้ถูกเตื่อไคร่ง
 2 ตัวมาให้พระยาจำบ้าน เขาได้คอกขังไว้ ถึงกลางคืนแม่เตื่อมา
 “ขอต้องกอง—รับขอไปตามถนน” กวางเวียงเป็นภาสาคน ว่า “พญา
 ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐ ๑๐๑ ๑๐๒ ๑๐๓ ๑๐๔ ๑๐๕ ๑๐๖ ๑๐๗ ๑๐๘ ๑๐๙ ๑๑๐ ๑๑๑ ๑๑๒ ๑๑๓ ๑๑๔ ๑๑๕ ๑๑๖ ๑๑๗ ๑๑๘ ๑๑๙ ๑๒๐ ๑๒๑ ๑๒๒ ๑๒๓ ๑๒๔ ๑๒๕ ๑๒๖ ๑๒๗ ๑๒๘ ๑๒๙ ๑๓๐ ๑๓๑ ๑๓๒ ๑๓๓ ๑๓๔ ๑๓๕ ๑๓๖ ๑๓๗ ๑๓๘ ๑๓๙ ๑๔๐ ๑๔๑ ๑๔๒ ๑๔๓ ๑๔๔ ๑๔๕ ๑๔๖ ๑๔๗ ๑๔๘ ๑๔๙ ๑๕๐ ๑๕๑ ๑๕๒ ๑๕๓ ๑๕๔ ๑๕๕ ๑๕๖ ๑๕๗ ๑๕๘ ๑๕๙ ๑๖๐ ๑๖๑ ๑๖๒ ๑๖๓ ๑๖๔ ๑๖๕ ๑๖๖ ๑๖๗ ๑๖๘ ๑๖๙ ๑๗๐ ๑๗๑ ๑๗๒ ๑๗๓ ๑๗๔ ๑๗๕ ๑๗๖ ๑๗๗ ๑๗๘ ๑๗๙ ๑๘๐ ๑๘๑ ๑๘๒ ๑๘๓ ๑๘๔ ๑๘๕ ๑๘๖ ๑๘๗ ๑๘๘ ๑๘๙ ๑๙๐ ๑๙๑ ๑๙๒ ๑๙๓ ๑๙๔ ๑๙๕ ๑๙๖ ๑๙๗ ๑๙๘ ๑๙๙ ๒๐๐ ๒๐๑ ๒๐๒ ๒๐๓ ๒๐๔ ๒๐๕ ๒๐๖ ๒๐๗ ๒๐๘ ๒๐๙ ๒๑๐ ๒๑๑ ๒๑๒ ๒๑๓ ๒๑๔ ๒๑๕ ๒๑๖ ๒๑๗ ๒๑๘ ๒๑๙ ๒๒๐ ๒๒๑ ๒๒๒ ๒๒๓ ๒๒๔ ๒๒๕ ๒๒๖ ๒๒๗ ๒๒๘ ๒๒๙ ๒๓๐ ๒๓๑ ๒๓๒ ๒๓๓ ๒๓๔ ๒๓๕ ๒๓๖ ๒๓๗ ๒๓๘ ๒๓๙ ๒๔๐ ๒๔๑ ๒๔๒ ๒๔๓ ๒๔๔ ๒๔๕ ๒๔๖ ๒๔๗ ๒๔๘ ๒๔๙ ๒๕๐ ๒๕๑ ๒๕๒ ๒๕๓ ๒๕๔ ๒๕๕ ๒๕๖ ๒๕๗ ๒๕๘ ๒๕๙ ๒๖๐ ๒๖๑ ๒๖๒ ๒๖๓ ๒๖๔ ๒๖๕ ๒๖๖ ๒๖๗ ๒๖๘ ๒๖๙ ๒๗๐ ๒๗๑ ๒๗๒ ๒๗๓ ๒๗๔ ๒๗๕ ๒๗๖ ๒๗๗ ๒๗๘ ๒๗๙ ๒๘๐ ๒๘๑ ๒๘๒ ๒๘๓ ๒๘๔ ๒๘๕ ๒๘๖ ๒๘๗ ๒๘๘ ๒๘๙ ๒๙๐ ๒๙๑ ๒๙๒ ๒๙๓ ๒๙๔ ๒๙๕ ๒๙๖ ๒๙๗ ๒๙๘ ๒๙๙ ๓๐๐ ๓๐๑ ๓๐๒ ๓๐๓ ๓๐๔ ๓๐๕ ๓๐๖ ๓๐๗ ๓๐๘ ๓๐๙ ๓๑๐ ๓๑๑ ๓๑๒ ๓๑๓ ๓๑๔ ๓๑๕ ๓๑๖ ๓๑๗ ๓๑๘ ๓๑๙ ๓๒๐ ๓๒๑ ๓๒๒ ๓๒๓ ๓๒๔ ๓๒๕ ๓๒๖ ๓๒๗ ๓๒๘ ๓๒๙ ๓๓๐ ๓๓๑ ๓๓๒ ๓๓๓ ๓๓๔ ๓๓๕ ๓๓๖ ๓๓๗ ๓๓๘ ๓๓๙ ๓๔๐ ๓๔๑ ๓๔๒ ๓๔๓ ๓๔๔ ๓๔๕ ๓๔๖ ๓๔๗ ๓๔๘ ๓๔๙ ๓๕๐ ๓๕๑ ๓๕๒ ๓๕๓ ๓๕๔ ๓๕๕ ๓๕๖ ๓๕๗ ๓๕๘ ๓๕๙ ๓๖๐ ๓๖๑ ๓๖๒ ๓๖๓ ๓๖๔ ๓๖๕ ๓๖๖ ๓๖๗ ๓๖๘ ๓๖๙ ๓๗๐ ๓๗๑ ๓๗๒ ๓๗๓ ๓๗๔ ๓๗๕ ๓๗๖ ๓๗๗ ๓๗๘ ๓๗๙ ๓๘๐ ๓๘๑ ๓๘๒ ๓๘๓ ๓๘๔ ๓๘๕ ๓๘๖ ๓๘๗ ๓๘๘ ๓๘๙ ๓๙๐ ๓๙๑ ๓๙๒ ๓๙๓ ๓๙๔ ๓๙๕ ๓๙๖ ๓๙๗ ๓๙๘ ๓๙๙ ๔๐๐ ๔๐๑ ๔๐๒ ๔๐๓ ๔๐๔ ๔๐๕ ๔๐๖ ๔๐๗ ๔๐๘ ๔๐๙ ๔๑๐ ๔๑๑ ๔๑๒ ๔๑๓ ๔๑๔ ๔๑๕ ๔๑๖ ๔๑๗ ๔๑๘ ๔๑๙ ๔๒๐ ๔๒๑ ๔๒๒ ๔๒๓ ๔๒๔ ๔๒๕ ๔๒๖ ๔๒๗ ๔๒๘ ๔๒๙ ๔๓๐ ๔๓๑ ๔๓๒ ๔๓๓ ๔๓๔ ๔๓๕ ๔๓๖ ๔๓๗ ๔๓๘ ๔๓๙ ๔๔๐ ๔๔๑ ๔๔๒ ๔๔๓ ๔๔๔ ๔๔๕ ๔๔๖ ๔๔๗ ๔๔๘ ๔๔๙ ๔๕๐ ๔๕๑ ๔๕๒ ๔๕๓ ๔๕๔ ๔๕๕ ๔๕๖ ๔๕๗ ๔๕๘ ๔๕๙ ๔๖๐ ๔๖๑ ๔๖๒ ๔๖๓ ๔๖๔ ๔๖๕ ๔๖๖ ๔๖๗ ๔๖๘ ๔๖๙ ๔๗๐ ๔๗๑ ๔๗๒ ๔๗๓ ๔๗๔ ๔๗๕ ๔๗๖ ๔๗๗ ๔๗๘ ๔๗๙ ๔๘๐ ๔๘๑ ๔๘๒ ๔๘๓ ๔๘๔ ๔๘๕ ๔๘๖ ๔๘๗ ๔๘๘ ๔๘๙ ๔๙๐ ๔๙๑ ๔๙๒ ๔๙๓ ๔๙๔ ๔๙๕ ๔๙๖ ๔๙๗ ๔๙๘ ๔๙๙ ๕๐๐ ๕๐๑ ๕๐๒ ๕๐๓ ๕๐๔ ๕๐๕ ๕๐๖ ๕๐๗ ๕๐๘ ๕๐๙ ๕๑๐ ๕๑๑ ๕๑๒ ๕๑๓ ๕๑๔ ๕๑๕ ๕๑๖ ๕๑๗ ๕๑๘ ๕๑๙ ๕๒๐ ๕๒๑ ๕๒๒ ๕๒๓ ๕๒๔ ๕๒๕ ๕๒๖ ๕๒๗ ๕๒๘ ๕๒๙ ๕๓๐ ๕๓๑ ๕๓๒ ๕๓๓ ๕๓๔ ๕๓๕ ๕๓๖ ๕๓๗ ๕๓๘ ๕๓๙ ๕๔๐ ๕๔๑ ๕๔๒ ๕๔๓ ๕๔๔ ๕๔๕ ๕๔๖ ๕๔๗ ๕๔๘ ๕๔๙ ๕๕๐ ๕๕๑ ๕๕๒ ๕๕๓ ๕๕๔ ๕๕๕ ๕๕๖ ๕๕๗ ๕๕๘ ๕๕๙ ๕๖๐ ๕๖๑ ๕๖๒ ๕๖๓ ๕๖๔ ๕๖๕ ๕๖๖ ๕๖๗ ๕๖๘ ๕๖๙ ๕๗๐ ๕๗๑ ๕๗๒ ๕๗๓ ๕๗๔ ๕๗๕ ๕๗๖ ๕๗๗ ๕๗๘ ๕๗๙ ๕๘๐ ๕๘๑ ๕๘๒ ๕๘๓ ๕๘๔ ๕๘๕ ๕๘๖ ๕๘๗ ๕๘๘ ๕๘๙ ๕๙๐ ๕๙๑ ๕๙๒ ๕๙๓ ๕๙๔ ๕๙๕ ๕๙๖ ๕๙๗ ๕๙๘ ๕๙๙ ๖๐๐ ๖๐๑ ๖๐๒ ๖๐๓ ๖๐๔ ๖๐๕ ๖๐๖ ๖๐๗ ๖๐๘ ๖๐๙ ๖๑๐ ๖๑๑ ๖๑๒ ๖๑๓ ๖๑๔ ๖๑๕ ๖๑๖ ๖๑๗ ๖๑๘ ๖๑๙ ๖๒๐ ๖๒๑ ๖๒๒ ๖๒๓ ๖๒๔ ๖๒๕ ๖๒๖ ๖๒๗ ๖๒๘ ๖๒๙ ๖๓๐ ๖๓๑ ๖๓๒ ๖๓๓ ๖๓๔ ๖๓๕ ๖๓๖ ๖๓๗ ๖๓๘ ๖๓๙ ๖๔๐ ๖๔๑ ๖๔๒ ๖๔๓ ๖๔๔ ๖๔๕ ๖๔๖ ๖๔๗ ๖๔๘ ๖๔๙ ๖๕๐ ๖๕๑ ๖๕๒ ๖๕๓ ๖๕๔ ๖๕๕ ๖๕๖ ๖๕๗ ๖๕๘ ๖๕๙ ๖๖๐ ๖๖๑ ๖๖๒ ๖๖๓ ๖๖๔ ๖๖๕ ๖๖๖ ๖๖๗ ๖๖๘ ๖๖๙ ๖๗๐ ๖๗๑ ๖๗๒ ๖๗๓ ๖๗๔ ๖๗๕ ๖๗๖ ๖๗๗ ๖๗๘ ๖๗๙ ๖๘๐ ๖๘๑ ๖๘๒ ๖๘๓ ๖๘๔ ๖๘๕ ๖๘๖ ๖๘๗ ๖๘๘ ๖๘๙ ๖๙๐ ๖๙๑ ๖๙๒ ๖๙๓ ๖๙๔ ๖๙๕ ๖๙๖ ๖๙๗ ๖๙๘ ๖๙๙ ๗๐๐ ๗๐๑ ๗๐๒ ๗๐๓ ๗๐๔ ๗๐๕ ๗๐๖ ๗๐๗ ๗๐๘ ๗๐๙ ๗๑๐ ๗๑๑ ๗๑๒ ๗๑๓ ๗๑๔ ๗๑๕ ๗๑๖ ๗๑๗ ๗๑๘ ๗๑๙ ๗๒๐ ๗๒๑ ๗๒๒ ๗๒๓ ๗๒๔ ๗๒๕ ๗๒๖ ๗๒๗ ๗๒๘ ๗๒๙ ๗๓๐ ๗๓๑ ๗๓๒ ๗๓๓ ๗๓๔ ๗๓๕ ๗๓๖ ๗๓๗ ๗๓๘ ๗๓๙ ๗๔๐ ๗๔๑ ๗๔๒ ๗๔๓ ๗๔๔ ๗๔๕ ๗๔๖ ๗๔๗ ๗๔๘ ๗๔๙ ๗๕๐ ๗๕๑ ๗๕๒ ๗๕๓ ๗๕๔ ๗๕๕ ๗๕๖ ๗๕๗ ๗๕๘ ๗๕๙ ๗๖๐ ๗๖๑ ๗๖๒ ๗๖๓ ๗๖๔ ๗๖๕ ๗๖๖ ๗๖๗ ๗๖๘ ๗๖๙ ๗๗๐ ๗๗๑ ๗๗๒ ๗๗๓ ๗๗๔ ๗๗๕ ๗๗๖ ๗๗๗ ๗๗๘ ๗๗๙ ๗๘๐ ๗๘๑ ๗๘๒ ๗๘๓ ๗๘๔ ๗๘๕ ๗๘๖ ๗๘๗ ๗๘๘ ๗๘๙ ๗๙๐ ๗๙๑ ๗๙๒ ๗๙๓ ๗๙๔ ๗๙๕ ๗๙๖ ๗๙๗ ๗๙๘ ๗๙๙ ๘๐๐ ๘๐๑ ๘๐๒ ๘๐๓ ๘๐๔ ๘๐๕ ๘๐๖ ๘๐๗ ๘๐๘ ๘๐๙ ๘๑๐ ๘๑๑ ๘๑๒ ๘๑๓ ๘๑๔ ๘๑๕ ๘๑๖ ๘๑๗ ๘๑๘ ๘๑๙ ๘๒๐ ๘๒๑ ๘๒๒ ๘๒๓ ๘๒๔ ๘๒๕ ๘๒๖ ๘๒๗ ๘๒๘ ๘๒๙ ๘๓๐ ๘๓๑ ๘๓๒ ๘๓๓ ๘๓๔ ๘๓๕ ๘๓๖ ๘๓๗ ๘๓๘ ๘๓๙ ๘๔๐ ๘๔๑ ๘๔๒ ๘๔๓ ๘๔๔ ๘๔๕ ๘๔๖ ๘๔๗ ๘๔๘ ๘๔๙ ๘๕๐ ๘๕๑ ๘๕๒ ๘๕๓ ๘๕๔ ๘๕๕ ๘๕๖ ๘๕๗ ๘๕๘ ๘๕๙ ๘๖๐ ๘๖๑ ๘๖๒ ๘๖๓ ๘๖๔ ๘๖๕ ๘๖๖ ๘๖๗ ๘๖๘ ๘๖๙ ๘๗๐ ๘๗๑ ๘๗๒ ๘๗๓ ๘๗๔ ๘๗๕ ๘๗๖ ๘๗๗ ๘๗๘ ๘๗๙ ๘๘๐ ๘๘๑ ๘๘๒ ๘๘๓ ๘๘๔ ๘๘๕ ๘๘๖ ๘๘๗ ๘๘๘ ๘๘๙ ๘๙๐ ๘๙๑ ๘๙๒ ๘๙๓ ๘๙๔ ๘๙๕ ๘๙๖ ๘๙๗ ๘๙๘ ๘๙๙ ๙๐๐ ๙๐๑ ๙๐๒ ๙๐๓ ๙๐๔ ๙๐๕ ๙๐๖ ๙๐๗ ๙๐๘ ๙๐๙ ๙๑๐ ๙๑๑ ๙๑๒ ๙๑๓ ๙๑๔ ๙๑๕ ๙๑๖ ๙๑๗ ๙๑๘ ๙๑๙ ๙๒๐ ๙๒๑ ๙๒๒ ๙๒๓ ๙๒๔ ๙๒๕ ๙๒๖ ๙๒๗ ๙๒๘ ๙๒๙ ๙๓๐ ๙๓๑ ๙๓๒ ๙๓๓ ๙๓๔ ๙๓๕ ๙๓๖ ๙๓๗ ๙๓๘ ๙๓๙ ๙๔๐ ๙๔๑ ๙๔๒ ๙๔๓ ๙๔๔ ๙๔๕ ๙๔๖ ๙๔๗ ๙๔๘ ๙๔๙ ๙๕๐ ๙๕๑ ๙๕๒ ๙๕๓ ๙๕๔ ๙๕๕ ๙๕๖ ๙๕๗ ๙๕๘ ๙๕๙ ๙๖๐ ๙๖๑ ๙๖๒ ๙๖๓ ๙๖๔ ๙๖๕ ๙๖๖ ๙๖๗ ๙๖๘ ๙๖๙ ๙๗๐ ๙๗๑ ๙๗๒ ๙๗๓ ๙๗๔ ๙๗๕ ๙๗๖ ๙๗๗ ๙๗๘ ๙๗๙ ๙๘๐ ๙๘๑ ๙๘๒ ๙๘๓ ๙๘๔ ๙๘๕ ๙๘๖ ๙๘๗ ๙๘๘ ๙๘๙ ๙๙๐ ๙๙๑ ๙๙๒ ๙๙๓ ๙๙๔ ๙๙๕ ๙๙๖ ๙๙๗ ๙๙๘ ๙๙๙ ๑๐๐๐

บ็อยป็นมา กัณบ็อยตุกรกัแห่งกูปตา จกกันด้าตัมตงมาเปนถ้อย
 จกกันทอหมต ตงคัมทตวงคัมน้อย กนตงทียงจายไทยน้อย ตงนวมเ
 นวกาง นวนางนวกอย จกกันตงเครองส้อยสังวาล”

โหราทำนายว่า พญาเต๋อไตแก่เจ้าพระยาสุรสีห์ กัดตรวงหน้า
 เมืองไต (คือสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท) พญาจางไต
 แก่เจ้ากาวิละเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ซึ่งกำลังขับไล่พม่าในเวदानัน
 เต๋อที่มาขอเป็นคาคคนเห็นจะหมายเป็นผ้เงินเมืองพม่ากะมัง

จ.ศ. 1129 (2320) ตานคันทนงทตาบหนของทตอง แตก
 หน่อเปน 7 หน่อ มีทพพม่ายกมาทางเมืองเชียงแสนเชียงราย เขาค
 เมืองเชียงใหม่ ถ้าพุน พระยาจ่าบ้านผู้ครองเมืองอพยพไปหู่เมืองด

จ.ศ. 1187 (2368) กบ เขียด แตะคางคก ยกพวกเข้ามา
 ในเมืองทางประตูข้างม้อย มากมายจนแน่นบิตทับหลังถนน คนต้อง
 เคนบนหลังกบหลังเขียด นกยางรบกนทแจ่งสุรภูมิ นกแร้งนกกระทู
 มขินร่อนหู่เหนือเมือง เกิดห่า “ช้อกตองกอง” คนตายมาก

จ.ศ. 1188 (2369) ผ้ถาคอยทตวงเมืองเชียงดาวรบกันเสียง
 ตทานต์เทอนเตอนตงนตงนมาตงเมืองเชียงใหม่ เปนทหน้าตพงกตว

เหตุานเปนเหตุการนทคนโบราณทานเชอถอกนมา เนื่องไนตท
 ผ้โบ่งมาทาทาคอยทตวงทงน.

3 ผีคู่-ผีครุ หรือ “ผียกัล”

ผีคู่-ผีครุ หรือ “ผียกัล” เป็นผีแบ่งภาคมาจาก “เทววิทักษ์” อันสถิตอยู่ยังเมืองฟ้า แต่มาแตก “กิ้งก้าน” เป็นสาขาน้อยใหญ่ ออกไปหลายแห่งหลายพรรณ เกิดมีคู่-ครุขึ้นมากมายหลายอาจารย์ จนหลงเดือนไม่รู้จากเทววิทักษ์ของคทแบ่งภาคมาในครั้งแรก คงเรียก แลละต้นเดิมกันแต่ในนามอันเป็น “ยต์เกียรติ” ว่า “สุรเดโว และ เทวัญจันต์” ในคำประกาศเทวดาเมอบวงดวง “ผียกัล” ซึ่งกลายมาจาก “ผีคู่-ผีครุ” ก็ออกนามพระเป็นเจ้าของคือ พระยาอินตา พระยาพรหม พระยายมราช นาค ครุฑ กุมภันท์ คนขรรพพรไมศวรร ในทนต์อุปโลกน์ว่า “เทววิทักษ์” เพราะขงมhitขานภาพ ส่ามากทำให้ตายให้เป็นได้ และให้รักให้เกตุยุดกันก็ได้

เรื่องราวของผีคู่-ผีครุ เคยได้ฟังแฉ่นส่นหรือไทย เด่าถึง “ต้นกำเนิด” ว่า “ครั้งไตรตายุค” (เห็นจะเป่นสงครามในรามเกียรติหรือมหาภารตยข.) มหาชนรบราค่าพันกันหู่เป่นเวदानาน กัดตรองคหิ่งขงเบอหน้ายค่อการรบ พยายามยุดติการรบด้วยไมศรรกแฉ่ว ค้วยอำนาจก็แฉ่ว ไม่อาศยุดติการนรงค์สงครามได้ จึงหลบหลัดกออกจากรสนามรบ ไปบ่าเพ่นคระขอพรพระเป่นเจ้าหู่ในบ่าโดยดำพิง พระเป่นเจ้าศรรู้ จึงส่เค็ดลงมามีเทวโองการไปรด เมื่อกัดทรนบ่าเพ่นคระมาได้ 7 ปี 7 เดือน 7 วัน จนมีมเม่าหนวดคเครายาวเพือย มี

จนตามร่างกายรุ่งรังไปทั่วสารพางค์ เทวโองการนั้นชื่อว่า ถ้าท่านใคร
 ดำเหี่ยวคลอความปราถนา จงตั้งใจภาวนาคาถา “มณ พระ ส่าง สรี แก้ว”
 5 คำให้ครบ 3 คาบ 7 คาบ เต็มมากจนโดยดำดับจนได้พ้นคาบ
 สองพ้นคาบตามความปราถนาดำค้นแต่ไม่ดำค้น แล้วประสาธน์
 พรชัยให้ว่า “ท่านจงดำเหี่ยวปราถนาสารพดุมถ” ตั้งน คาถา “มณพระ
 ส่างสรีแก้ว” นั้นแปลเป็นความว่า “ทำใจให้สอาดมันคง”

เมื่อประสาธน์พรให้แล้ว “ช่วยใจ” คือ “แบ่งใจ” ครึ่ง
 หนึ่งเขาสั่งกัศตรนั้น แล้วตั้งเตดกลบธาไปเมืองฟ้า ส่ว “เทพพิทักษ์”
 ก็ออกจากชวงกัศตร มาตอยตะต้องคิดหน้าตามหลังกัศตรนั้นไปทั่ว
 ทุกหนทุกแห่ง ค่อยภาวนาคาถาเมื่อใดจึงจะเข้าสิงหัวใจ

เมื่อได้รับเทวโองการประสาธน์พรแล้ว กัศตรนั้นก็กัศตรมายัง
 ส่นามรบโดยอาการ “สิงโททยาน” คือมาหย่างของอาด มายืนหยู่ในท
 ษณ์สมควน นึกภาวนาคาถา มณพระส่างสรีแก้ว พดาง ร้องห้ามกุ
 สดงครามพดาง จนภาวนาได้ 1000 ครั้งจึงบังเกิดผล บันดาแม่ทัพ
 นายกองทงหลายทกาดงประจนประจนกันหยู่ในส่นามนั้น ค่างคิดระอา
 ในการรบ และนำททานทงปวงถอยออกจากกันไปตั้งพักหยู่ห่าง ๆ
 แล้วต่างก็คิดงนใจตนเองว่า ไฉนหนอ เมื่อเรากาดงรนเรงหยดด้วย
 การรบ แด่ดูทแถดจททานเขาประจนพันศูซึ่งกันแต่กัน โดยไม่ใดคิดจะ
 ถอยออกมาหยู่เฉย ๆ เช่นนถย แต่พอได้ย่นคำห้ามของกัศตรนกกถบ
 สดงให้ททานหยุครบกันแต่ถอยออกมา ทงไม่มีกาดงจิตใจจะทำการ
 รบต่อไปอีก ค่างคนค่างมึความงนงนหยู่ในใจของตนเอง จึงต่างก็เดิน

เข้ามาสู่ผู้รืองห้าม แดงกปากถามว่า “ดูกรท่านผู้มียศบิวารอันเด่น
 สง่า แดงมร่างกายกำยำแข็งแรง แข็งแรง สีเขียวของท่านก็ขัดแสดด้วยมด
 ชูยกุมือ ไนมือของท่านแต่กถือไวซึ่งดาบสังกรรชยอันคมกล้าเกิดแต่
 เหล็กนภาพ ทงมหม้อสุรโยธาหอมลอมประดุจดังกำแพงแดง เจตนา
 ของท่านที่เข้ามาสู่สนามรบนถมเหมือนนกับคชาทงหลาย คือมาเพื่อ
 ประจันรนาทกนจนแพชนะ ให้เกียรติของนกรบเจองดอชจายไปเปน
 ทโลกเรงรมยไม่มวณแต่อมต่าง ด้วยเหตุดังรือท่านจงมารืองห้าม: มอ
 การรบรบพนคชยงไม่ถ่นเส็ด ท่านจะยอมอ่อนน้อมปราชัยแก่คชาทง
 หลายณะนหรือ ถ้าท่านยอมปราชัยดงนนไซ้ ก็เจนนท่านทกดาบสัง-
 กรรชยแเดมดชुकุมือของท่านโยนทงไปเส็ด แลวแเดกคณชล้แก่
 คชาทงหลายนคนเกิด”

“ห้ามได้ ท่านผู้กล้าหาญ” กัดกรผู้ใดเทวพรตอบ “คนเข้ามาสู่
 สนามรบนดวยเจตนาอนเคยวกับท่าน แเดงหมายนหมบมาเพื่อชงเอา
 ชยชนะแก่ผู้ท่าน ให้เปนเกียรติแก่ตนแเดงบ้านเมืองของคชวตามวสัย
 นกรบชงนยมกนว่า

- ๑ มะโนมอบพระผู้ เสวยสวรรค
- แขนมอบถวายชงธรรม เกิดหล้า
- ดวงใจมอบเมยขวัน แลแม่
- เกียรติศักดิ์รคของข้า มอบไว้แก่ตัว^๑

ดงน เมื่อเรารกเกียรติแห่งนกรบแเดงมีเจตนาหยางเคยวกัน ทงพรอม

1. พระราชสุภาสิต ในรัชกาลที่ 6.

หยุดด้วยอาวุธคู่มือที่จะใช้ทำตายกันฉะฉาน โฉนตุท่านจึงปรามาสพูดว่า
 ศวชาปราชย์เด้า กูท่านต่างหากทปราชย์ เพราะเมื่อท่านยังรบวัน
 พันตุกันหยุด คนข้างรองห้ามท่านก็พากันหยุด คนข้างเป็นฝ่ายผู้ช่วยโดยแท้”

“พวกเราเอามัน” กัสัตร์ทงหลายรองชนแฉวชกภาพชนคมกตาม
 ปรภายวับวามเข้ามา

“เฮ้! พร้อมแล้ว” ผู้ใต้เทวพรละโกน “กูท่านจงพักกันเฮ้
 เออ ท่านโน้นแฉวชชาติ ท่านหมกตงตงกลางดิน โอ ท่านนั้นมัดชย
 บักอก อ้าว ท่านนั้นคอชชาติตาย เขาตงทาทมกตงจงดกชน ทมด
 บักอก แฉวชชชาติคอชชาติตายเนอจงประสาธกันแฉวชกตบมชวตชนใหม่”
 เหตุการณ์ได้เป็นไปตามสั่ง ครนแฉวชกัสัตร์เหตาทกกรุกกันเข้ามาออก แต่
 เปตา ผู้ใต้เทวพรหายตัววับไปข้างหน้า เป็นอันกรุกกันมาเกือ สักครู่หนึ่ง
 จึงแฉวชเห็นดอยตงมาจากอากาศ ในทันใดเหตาทกัสัตร์ทงหลายก็กรุกกัน
 เข้าไปอีกเด้า ครนช่วยกันแทงฟันเท่าใด ๆ ไม่เข้า ทูปเท่าไรไม่แตก
 ไม่หัก แม้ให้เหตาส์รโยชาระตมยิงดุกส์รเข้าปดงห้าฝน ดุกษนุจะพาด
 พองตองกายกัสัตร์ผู้ใต้เทวพรเพียงดอกหนึ่งก็ห้ามได้ เมื่อสุดบับบยา
 แฉวชกัสัตร์ทงหลายก็พากันยอมแพแฉวชกัสัตร์ผู้ใต้เทวพร แฉวชนนามนุส
 โลกก็เปนสุชปรกตติคตอดกาดอนหนึ่ง

แต่ความมานะของมนุสย์ยอมมีไม่หย่อนกว่ากัน เมื่อผู้หนึ่งได้
 เทวพรแฉวชคนอนกหยากได้ ต่างก็ไปตงตงระบะกจพชขอพร สู้รเตโว
 หรือเทวณจันตงตงมาบอกให้ไปขอจับเอาจากกัสัตร์ผู้ใต้รบก่อน ก็พากัน
 เข้าไปหากัสัตร์นจิงประสาธัพรให้ตามปรภายา แฉวชตงกตบไปยัง

บ้านเมือง เมื่อกลับไปถึงบ้านเมืองแล้ว ต่างก็ไปประสาธน์แจกจ่ายให้แก่
 ยศบริวารของตน ๆ สืบเอาไว้ เพื่อให้ช่วยกันรักษาสถาบันเมืองแฉะขยาย
 เขตแดน ตทขณกรรณเพรหตยาออกไปตามลำดับ เกลิมกรูต่าง ๆ ขมถาร
 พดทงคากาทเสกหรือภาวนาถประตถอนตามความพอใจ แล้วนำไปทำ
 พิชบวงสว่างขอให้สุรเตโวชุบให้สักคัสถชเรอຍมา จนเวทมนต์คากาผลกรู
 แดกเปนกิ่งก้านสาขาไปหลายร้อยหลายพันชนิด แต่ในการประตถ
 คากาแฉะนำไปขอให้สุรเตโวชุบให้สักคัสถชนน ผู้ประตถคองม
 “สุภเจตนา” จึงจะได้ผลสัมประสังค ถ้าเปน “พาดเจตนา” ก็ไม่จำเทร็ด
 สุรเตโวหรือเตวนจนตถกถบ “สาบ” ตั้งให้กตายเพสไปเปน “สัตว์ร้าย”
 ถ้าไปทำพชนนรมแม่นากสาบให้เปน “งูหงอน” แฉะถ้าทำพชในดงในถ
 ก็สาบให้เปน “เลื้อยเย็น” แต่สาบมาถดองหนหายตัวหรือกตายเพสเปน
 สัตวอนได หรือจำแดงเปนสัตว์ ๒ ชนิดในตัวเดียวกันเช่น “ตัวเปน
 กวางหัวเปนเสือ ตัวเปนเสือหัวเปนม้า” ดงนกได แต่จะกถบคนเปนคน
 ไม่ได้ เมื่อสาบให้เปนสัตว์ร้ายแฉะกเทยวทำอนตรายแก่คน อชบาย
 ว่างูหงอนหนตัวโตเท่า “ถ้าสาบกระต่า” คือ “ม้วนเลื้อยคต่า” แฉะเลื้อ
 กวาม “หางสั้น” ผดกบเลื้อยคต่าทมหางยาวคหวัดไปไดถึงไปหู สัตว์
 ร้ายดงจวนจะพนสาบใดคตอเมอมผู้ค้ำให้ตายแฉะวิณณานไปเกิดใหม่จึง
 จะได้เกิดเปนคน

ส่วนเวทมนต์คากาทชยายตัวออกไปมากมายนั้น แฉะนสนธิชรอ
 ทยอชบายให้ฟังเพียง ๒ ปรยาง คือ

1 ผีครูแม่สื่อ หมอเล่นหยาแฝด

ผีครูประเภทนี้ชอบให้คนรักกัน โดยมากในผู้หญิงกับผู้ชาย มีคาถา “สาวหม-สาวชอบ” เสกแบ่งให้ผัดหน้า เสกดอกไม้ให้ดม และเสกส่ง ผงส่งปาก หรือเอาเส้นผ่าของผีที่จะให้รักกันมาพบชชนกันแล้วเสกคาถา เป่าให้หนีได้ หรือทาเดวชนิดเขยงสอดลงแล้วพบนเจตนาบุตร ทำให้ นกกาหนดเดวจะวณกระวายเข้าไปสู่ไปหากันเอง ส่งชนไปจากนใช้นามน พรายผสมเกสรดอกทำเป็นยาแฝดใส่ในอาหารให้กินแล้วนกรักกัน หรือ ใช้นพราย ไปเกาะกุมพาเอาเข้าไปสู่หากันโดยไม่ให้รู้สึกตัวเหมือนเป็นต้น นามนพราย คือ นามนตุ๊กค้างส่งพทตายออกตุ๊กซึ่งไปทำพิธีใช้ เทยงตนเอาแต่ปลุกเสกทหตุ่ม ผพรายคือผีตายออกตุ๊กนเอง ไปทำ พิธีผูกมัดเอาวิญญาณมาแดงไว้.

2 ผีครูคนห่าน คือนักรบ นักผจญภัย หมอจับข้าง

ผีครูประเภทนี้เป็นอย่างหยุคองกะพันชาตรีและต้องหนีตายตัวโดย ปรกติเป็นเวทมนต์คาถา เดวชนิด ตะกรุด ผ้าประเจียดเดวยา

ในเวทมนต์คาถามี

- ก. นักภาวนาคาถาแล้วกตั้งนม ทำให้หายตัว
- ข. นักภาวนาคาถา ให้ตกประหม่าเต็มสติ เรียกว่า “จั้งจั้ง”
- ค. ร่ายคาถาเสกย้ายคำดิบ ผูกแม่บันได หรือเสกประตูบ้าน สกตให้นอนหลับ เรียกว่า “หลับตมคัง”

ง. ร่ายคาถาเสกมือดูตามร่างกายในเวลาต่อสู้กัน แล้วปล่อยให้
ให้ศัตรูทำร้ายฝ่ายเดียว ของเราของศัตรูจะกระตือรือร้นกลับไปถูกตนเอง
เรียกว่า “ทรหด” คือ “อดทน”

จ. ร่ายคาถา เสกผืนหนังทงผืนไหเล็กเหลืองพอกลิ้นได้แล้ว
โยนขึ้นบนอากาศ ให้ตกลงเป็นตุ้มแดงต่าง ๆ มีนไปตกลงในอาหาร
ของศัตรู เมื่อกินเข้าไปแล้วหนังนั้นขยายตัวใหญ่ออกทำให้ท้องแตกตาย
เรียกว่า “ตุ้”

ฉ. ร่ายคาถาเสกสุราก็ให้เกิดกำลังใหญ่เรียกว่า “เสือกทำลาย
ห่างข้างทลายโหดง”

ช. เสกน้ำมันผลไม้ให้เกิดเห็งอกาดลงไปถึงตัว เรียกว่า
“ปลตาเหยียนเผือก—ปลตาโหดเผือก”

ซ. เสกสุราก็ให้หยุ่งกระพัน เสกหมากอมไว้ให้แควัดกลาง
สรรพาวุธ เรียกว่า “บังตัว หรือ กำบัง”

ด. เอาดอกมาหักส้มมตเป็นข้างม้าตัวควายนกเขาแกะไก่ แล้ว
เสกคาถาเรียกวิญญาณของสัตว์เหล่านั้นเข้าตั้ง ไซ้เป็นตุกขมูยงไป
ทำตายศัตรู หรือเสกใบไม้ให้เป็นต่อแตนแดงผิงไปต่อยศัตรู เรียกว่า
“ขมุข้าง ขมุม้า ขมุวัว ขมุควาย ขมุไก่ ขมุนกเขา และ ขมุใบไม้”
ถ้าเสกมือคอยเรียกว่า “ขมุมือ”

นอกจากนั้นขออำนาจเตวณันคหรือสุรเตโว ไปเรียกร่องหรือ
ผูกมัดเอาวิญญาณมาใช้ คือ

ก. ถูกน้อยห้อยข้าง คือค่าแม่เอาตุกในครรภ์ได้แก่ “กุมารทอง”

ข. ถูกอ่อน แหวะเอาเด็กในครรภ์แม่ตาย(ตายทั้งกลม)
 ค. ถูกกรอก คือ ถูกท้อออกมาแห้ง หรือตกเพศเช่นสุนัขออก
 ตกเป็นหมู แหวะออกถูกเป็นสุนัข หรือสัตว์จำพวกหนึ่งออกถูกเป็นอีก
 จำพวกหนึ่ง

ง. ถูกโหลง คือ ฝังตายโหลงชนิดถูกฟ้าผ่าตาย และถูกประหารโดย
 อาญาจักร

จ. ถูกพราย คือ ฝังตายพราย (ตายเมื่อคลอดตก)

ฉ. ถูกกตม บางทีเรียก ถูกตม คือฝังตายกาลงมกรรม
 เทาที่พรรณนามานยังไม่หมด แต่ละหย่างมรทขมเดชคตายคตงกน
 ผู้เคารพเชอถอเตวนจนตหรือล่วเตโว และผู้เตยงมเตยงพรายเตตาน
 คองเส้นลวงและเตยงคูโวให้อมหน้าสำรานตามอาชพของผู้นน ๆ เป็นนิจ
 แดวแต่ไซ่มากไซ่น้อย จงจะไซ่เป็นหูเป็นตารักสำตัวใดค้ำใจนิก ถ้าไม่
 เตยงคูเส้นวกให้อมกรบกวนเหมอนกบเดกรบก่วนพ้อแม่ ถ้าอดหยาก
 หนักเขากชายผู้เตยงโดยออกไปหากินเองคือไป “เขาดง—เขาดิ่ง” กิน-
 เตือดหัวใจและตับไตของ “คนขวนอ่อน” โดยมากชอบกินเด็กและ
 แม่ถูกอ่อนทกาดง “หยุเตียน—หยุไฟ” เมือหมอมชบไลกตอเตยง
 ทาทายแเดวเขาชอคนเตยงมาอาง ชาวชนจงขนานนามผชนคนวา

1. ผกะ ตรงกับ “ปอบ” เป็นผีร้ายหย่างอ่อน
2. ผชะวาบ ตรงกับ “ฉมบ” เป็นผีร้ายหย่างกลาง
3. ผกะหง เป็นผีร้ายทกตาดกตนทลัด

บางตกเขาตั้งคนแดงแฉวงนอนกนหนึ่กับบ้านหย่าง คนเจ็บ หรือพา
ออกเที่ยวหากินของสดของดาวในเวดาคำคน ได้นามว่า

4. ผึ้งร่อย ทำเป็นคนเจ็บนอนกน
5. ผึ้ง ออกหากินกลางคืน มีไฟแวบตจุมุก
6. ผึ้ง หรือ ผึ้งร่อย ออกหากินค่อนรุ่ง มีประกายไฟสีเขียว
เวทจุมุก

ถึงแม้มันจะชอบขายคนแดงแฉวงคนเควพดงวานกตาม คน
สมัยโบราณกนขมกน เพราะได้เกียรติว่าเป็น “คนดี” ดังสรรของคนดี
สมัยโบราณมีปรากฏในเรื่องขุนช้างขุนแผนหลายแห่ง คือ ตอนที่ 16 มีว่า

๑ ครานันหมั้นทานชำนานป่า
อายนีอวดหยิ่งจิงจิงเขียว
เกลือกตรงลงบันไดไปกลางบ้าน
ให้ขี้ดป็นเคยถ่อครบมือกน
ททานฟังนายว่ามากว่าป็น
ขนนกสองชั้นไว้กนที่
หมั้นทานเรียกพลายแก้วแจ้วแจ้วไป
หย่าหลอกเล่นไม่ได้ให้รับมา
แม้นแคล้วคลาดสาตราเหมือนว่าจิง
ถ้าไม่ดีเหมือนหมาขตาบแล้วมิง
พลายแก้วได้ฟังกานั่งนึ่ง

ได้ฟังพรายแก้วว่าในตาเขียว
เออประเดี้ยวจะเล่นให้เห็นกน
เรียกททานบ่าวข้าเจ้าระหว่น
มาลองเล่นชั้นสูตรเจ้าตัวดี
ขนยนยัคบีสตันขม้นขม
พร้อมทั้งยัสืบบอกวังออกมา
เป็นกะไรมีไคร่ลงจากเคหา
ถ้าวิชาดีครันหย่าพร่นพริง
ถึงป็นยงก็ไม่ถูกสักลูกหนึ่
จะปรุเป็นรวงผงทงกายา
จะยงจิงเขียวหรือคุณพ่อขา

ของคก่อนผ่อนพักสักเวลา

หมั้นทานฮัดฮอมอชหน้า

แม่นมีลงมาจึงให้ยิงล่อง

๑ ครานั้นพลายแก้วแก่ล้วยกล้า

เห็นแกเรียกหลายคำแล้วซ้ำเตือน

ด้วยพูดตั้งพลั้งจิตผิดถ้อยคำ

แล้วลุกเดินมาพลงด้วยทันใด

ปลงอารมณ์อมอ่านพระคาถา

เป็นหนึ่งในแนแน่วใจไม่ไหวคิง

พ่อตาร้องว่าเอาเจ้าททาน

ขี้สับบอกกรอกตรงเข้ามาพร้อมกัน

เองถั่นกูถั่นควันตระหลบ

ยิงแล้วขัดใหม่ใส่ตะมิง

ทั้งหญิงชายวังพรมาดูเล่น

ที่บางคนสำคัญว่าบันลัษ

ยิงแล้วขัดใหม่ใส่กะหน้า

เจ้าพลายนั่งตั้งตัวไม่กลัวเกรง

พวกชาวบ้านว่าท่านนี่คิง

หมดคืนสิ้นลูกไม่ถูกตน

ในคตอน 27 ว่า

๑ นายบัวห้วกะโหลกบ้านโคกขาม

ได้เร็กส์ผาสักหน้อยจึงค่อยล่อง

เจรจาอดหย่างไรไอ้จ้องทอง

กู่จะทองเสียให้ยับขับจากเรือน ฯ

แกลั้งลื้อพ่อตาจนหน้าเพื่อน

ทำค้อยเลือนลดลงบันไดไป

มิให้ทำท่านจะทองต้องขับได้

หย่าขัดใจเลยเจ้าคะจะให้ยิง

ภาวนาตั้งจิตสนธิ์นึ่ง

พยักหน้าว่าให้ยิงมาพร้อมกัน

จึงยกปืนขึ้นกรานประทัมมัน

ลากถั่นนกสับวับวับตั้ง

หินกะทบปราดเปรียงเสียงผิงผิง

อึ่งคินึ่งไปทั้งบ้านสท้านใจ

ควันกลบหู่หาเห็นเจ้าพลายไม่

ด้วยมิได้ขาดปืนออกกรันเกรง

รุกร้าเอาจนคืนสิ้นเขนง

เหล่านักเลงสิ้นห้วกลัวทุกคน

เขายัดปืนขึ้นยิงตั้งห้าฝน

ไม่ระคายปลายขน "คนดี" ครัน ฯ

ถวายบังคมงามแล้วออกหน้า

นอนหงายรำยมนต์ภาวนา
 ไปกไปกขวานกะคอนนอนพัก
 นายคงเคราเข้านั่งบริกัม
 ถูกตรงยอดดอกไม้ฟักซ่า
 เสียงอ๊กอ๊กพุกหน้านั่งหัวเราะ
 นายมอนนอนเปลือยเอาเลื่อยชัก
 ให้เปลี่ยนหน้ามาเลื่อยก็หลายคน
 นายช่างดำกำลังตั้งช่างสาร
 กะโศดสูงสามวาตาเป็นมัน
 นายส้อดคลาดแคล้วแล้วไม่แตก
 ไม่ถูกเพื่อนเขื่อนไถลไปปักดิน
 นายทองลองให้เอาปืนยิง
 นายจันนั้นแปลกเข้าแบกวัว
 นายแดงโมทำโตได้เหมือนขั๊กส์
 นายจ้วหัวหูดุพิกล
 ทองถวายนทั้งสามสิบห้า
 แล้วมาหมอบเรียงเคียงค่านับ
 คนหนึ่งเงินตราห้าตำลึง
 ทั้งเพิ่มนอกออกไปให้ต่างกัน
 ยังอ้ายพลาขามจะอาสา
 คุณวักไม้ใหญ่ใจมันโต

ให้เอาขวานผ่าเป็นหลายซ่า
 ไม่แตกหักลูกมาหน้าแดงกำ
 ให้เอาหอกกรอกตำเข้าจำเพาะ
 แทงซ่าหลายที่ที่เหมาะเหมาะ
 จนด้ามหอกหักเดาะไม่ทานทน
 เลื่อยหักฟันเขินพะเนิ่นย่น
 เป็นหลายหนไม่เข้าเปล่าทั้งนั้น
 ถวายบังคับมคลานมาไม่ห้วน
 แขงขันข้อรำคำทมิฬ
 หอกซัดเจ็ดแบกพุ่งจนสิ้น
 นายอินอืดใจแล้วหายตัว
 ยืนนั่งคอยรับจับลูกตะกั่ว
 นายบัวทำคล้ายเป็นหลายคน
 คึกคักกรอกตาคุหน้าย่น
 เอาไฟลนทนได้ไฟวับวับ
 ค้างสำแดงวิชาเป็นลำดับ
 รับสั่งให้ประทานรางวัลปล้น
 กับผ้าสำหรับหนึ่งให้จัดสรร
 ตามไม้มอมันใครเอกโท
 ดิจหรือว่ามันโยโส
 เขี่ยอ้ายแผนสองโตกับลูกดู ๆ

๑ ทรานซ์นุแผนฟลายงาม
 ทคนดูถูกขึ้นต้นกั้นกรู
 เจ้าฟลายงามขออภัยพ่อขุนแผน
 ขุนแผนดาบสองมือถือขึ้นยัน
 กลองแขกตึงตึงดังเพลงรำ
 ชั้นเชิงกรีดกรายหลายกะบวน
 ดูข้างฟลายงามก็ไวว่อง
 ได้ที่หนีไล่พัลวัน
 ถูกฉับไม่เข้าเปล่าทั้งนั้น
 แต่พอห่างวางทวนกับปดพิ
 ถูกโพลงโผงผางกลางสนาม
 ลามไหม้ไล่คนทั้งหลายนั้น
 ตกใจหน้าซีดทุกตัวคน
 เปนน้ำไหลไฟดับห้วยวับวู
 ชมปรือพ่อลูกตนเอง
 ฝ่ายขุนแผนเสกซาพร้าตะบึง
 อ้ายตัวไหยมีหงอนเท่าที่อนซุง
 บริวารมากมายมาถ่ายเกณฑ์
 เทียวเลี้ยวไล่ไซซอนไปทุกแห่ง
 เหล่าผู้หยิ่งวังหนีพัลวัน
 ฝ่ายผ่อนร้อนหลุดสลุดล้ม

ถวายเป็นคมตามกันทั้งคู่
 คอยคูพ้อลูกจะล่องกัน
 แล้วจับทวนทอดแขนดูขบขัน
 ซักทำทำวางหันเข้าสู่ทวน
 ไม่เพลิงปลาท่อยทถถวน
 สับสวนท่าทางสันตักกัน
 ดูทำนองขุนแผนก็แข็งขัน
 กลับแทงแย่งฟันกันคนละที
 เจ้าฟลายหันเชิงข่องท่านองหนี
 อัชชารายเวทเป่นไฟกลับ
 เบลวฟู้ววามเสยงสนั่น
 คนผู้หู่ขึ้นกั้นกรู
 ขุนแผนอ่านมนต์ฝนตกชู
 เสยงคนดูฮาตั้นสนั่นอิง
 วิสาเขายวดยิ่งไม่มีถึง
 ประเด็วหนึ่งเป่นงูชูโพนเพน
 เลื่อยฟุ้งตาแดงดังแสงเสน
 แผ่พังพานพ้านเพ่นสักสองพัน
 พวกคนดูแอบแฝงเป่นจ้ำระหวั่น
 ตัวสั่นหน้าซีดกรีดกราดไป
 เหยียบทับกันจมออกเหลวไหล

พลาขงามขว้างตะกรุดไปทันใด
 คืบหนีบปากจิบปีกบ้องรับ
 ผุ่งคนกล่นเกลื่อนกันมาดู
 บันดาจูบริวารสิ้นทั้งหลาย
 พลาขงามตัวเอกเสกก่อนคืน
 ชับมันชันหูชูงวง
 เเงยแหงนแปร้นแปร้วมาคว้างคว้าง
 เขี่ยบขนปลายงาจากล่อมคอ
 ฟันกะซากหน้าผากระขำยับ
 ช้างหายพลาขงามชามคนอง
 บริกัมสำแดงแปลงกายอิน
 ขุนแผนกลายกลับเป็นเสือโคร่ง
 ล้อควายฆ่าหมาหน้าทีประทับ
 ชุลมุนผลุนผลันถลันไลด
 สู้กันฟันเฟืองจนเหง้อย่อย
 พ่อเป็นนกแก้วแจ้วส่งเสียง
 บินไปจับต้นไม้หยู่ไถลกัน
 แต่บันดาคนผู้ดูจนเพลิน
 เออช่างศักดิ์สิทธิ์วิเศษเวทมนต์
 พระองค์ตบพระหัตถ์หยุดฉัตฉาน
 อ้ายคู่นี้ใช้ได้ไม่อมเออ

เป็นนกกดควัวใหญ่ไล่ตามงู
 งูขยับเดี่ยวฉกนกกดควัว
 นกกดควัวงูชูร้อนบิน
 ก็พลอยหายสาปสูญไปหมดสิ้น
 นกหายกลายปลิ้นไปเป็นช้าง
 งายาวขาวช่วงทั้งสองข้าง
 ขุนแผนยื่นขวางรำขอรับ
 ช้างร้ายแรงหล่อเอาขอสับ
 จนตาหลับแหงนหงายท้ายติดดิน
 มีวิชาสำรองไม่รู้สิ้น
 เปลี่ยนปลิ้นกลับกลายเป็นควายรับ
 เชื้อวโง้งหมวดหลอกกลอกกลับ
 ดบขัวขวิดฝังทลิ่งลอย
 เสือโตดควายขวิดขีดไม่ถอย
 ค้างประปล่อยกลายกลับไปฉับพลัน
 ลูกเลี้ยงเป็นสาริกานัน
 รู้พูดสารพันภาษาคน
 สันเสินสองนายทุกแห่งหน
 ข้าศึกไหนจะทนวิธาเทอ
 เบิกบานพระสวนสำรวนเรอ
 วิถีเดชมันเสมอสมานกัน ฯลฯ

ดักตมของ "คนต" ที่ต่างกมาพบ แมจะเห็นกันในปัจจุบันว่าเป็น
 เรื่อง "ประโดม" ก็ดี ก็รับรองกันหยูว่าเรื่องซุนซางซุนแผนเป็นเรื่อง
 นทานในพนบ้านเมืองแแต่มี "ความจริง" เป็น "เคาเรื่อง" หากมาประกบ
 ประกาด้อยแแต่ให้กรกครนยงซน ซมดากบังไว้ว่า "ทุกตั้งมีเหตุแแต่จริง
 มผล" ทงเมอม "ตทชผลคร" เป็น "บอเกิด" คนตครงโบราณปรากค
 หยุดงเตามาแแต่ คนตในเรื่องซุนซางซุนแผนกพอจะ "อ้างอิง" ได้
 ยิ่งกว่านั้น ในเวตาเมื่อเกิดตั้งตั้งครวมหรือมีเหตุสุดาจรด อันชาวซน
 พดเมืองต้องรวมกันต่อสู้ปราบปรามตามหลักว่า

"ชาติจกเรื่องไชย	เกียรติไทยจกยง
จกมหนักคง	เพราะดามักค" แแต่
◎ ผุงคนซามไหย่น้อย	ตั้งहतาย
กรเกิดอนฮาตำผาย	ผาบเตียน
ตั้งระชพทวหยงชาย	ตั้งแแต่เกียรติ ไกรแแต่
คางคางคกชกเทียน	มุงมดางไฟร ๗

คองแแต่พอเมืองกยงเรยกของให้ "คนต" มาประชุมกันทาพชเกนท "ผ"
 เขากองทพไปปราบตั้งครด้วยกันกับ "คนต" อีกตั้งคหนึ่ง พชนเรยกว่า
 "จองกาม" แแต่เรยกผตาง ๆ ทมาเขากองทพว่า "ผยกตั้ง" เตากน
 มาวาทเมืองเซียงรายทาพชนเมอ พ.ศ. 2445 หรือ 2446 กรากโจร
 ทารอยปลนเมืองพรอมกนปลนเมืองแพร พชนทาทบรเวนหอผเงินเมือง
 ตั้งหยุกหวคอยจอมทอง

ในท่นจะเล่าตามคำอธิบายของแต่นัสนิหรือไทย ว่าพิธีองค์กามันนั้น
ประชุม "หม่อม คฤณี และคนตี" มาช่วยกันทำ

1. ชุกหลุมไทยทหน้าสำดผีเจเนเมืองด็ก 4 ดอก กว้าง 4 วา
จตุรัส แล้วปลุกสำดเพียงตา 4 ทัดหลุม ทำ "วิธตาแสง" คือ
"ราชวัด" รอบบริเวณมีประตูทางเข้า 4 มุมรวม ปลุกต้นกด้วยคณออย
บักช่อน้อยทงชัยโดยรอบและโยงเส้นค้ายคิบส์ตาทวงบริเวณ

2. บันรูปข้างม้าจวดควายไก่และนกเขาหย่างละ 100 สำหรับ
ฝังในหลุมไทยนั้น

3. ทำชะดวง คือ "กระบาน" ได้ชั้นปลาอาหารล้วนของสด
เว้นแต่ข้าวเป็นข้าวสุกคดุกด้วยส้เป้น ข้าวแดง ข้าวดำ ข้าวเขียว
ข้าวเหลือง บักช่อไชยพริกส้ทง 4 ชะดวง ๆ ละส้ตามส้ข้าว

4. ชุนท่นไม้มดุกส้รดอก 1

5. พานข้าวตอกคดอกไม้รูปเทียงครบสำด ๆ ละ 1 พาน

6. ผ้าขาวผ้าแดงสำดหนึ่งหย่างละพับ 1

7. ซาย ข้าวส้วร นามะพร้าว ได้ "อ้างส้ดง" คือ "แม่ซัน
สำกร" หย่างละ 4 อ้างส้ดงครบสำด

8. ส้ราและกบแกดมีท่าง ๆ

9. ฮาวุชท่าง ๆ ทำค้วโยคาย

ผู้ประกอบพิธี คือหม่อมหม่อม คฤณี คนตี ท่าง ๆ นุ่งกางเกงแดง
ได้เด้อแดง โปกส้ส้ผ้าแดง ประคบบเคืองดางพร้อมค้วฮาวุชหย่าง
ออกรบ ผู้อื่นทไปในพิธีทองเฮามันหม่อมเจเนหน้าทมายให้รู้เป้น "คน

มเจ้า” ค่อม “ตั้งกคไนกองทัพ” แล้ว และต่อมสายมงคดทคต
 พรอมคดวเครองตางอาวคคมือ ในพชนทามสคตวและเดกเจ้ไป นอก
 จากผู้ อาดำออกรบกับแม่มคชงเปนยาทนงของผ เครื่องประโคมมี
 พนพาทยกตองผง

การพชคนแรก ถววยหัวหมูไก่อ้ม ตำรับคาวหวาน สุรากับ
 แกดมี และนำอบนำหอมแกมเงินเมืองก่อน อธิบายว่าเป็นการบอก
 กตาวไทมเงินเมืองรู วาจะทาพชของกามคดวเหตุการนทเกดชน และ
 เซนไทมเงินเมืองเปนประชาน คือ “จอมทัพผ

แต่ดวยกชระตวงเครองอาหารสคชนคดงบนดาดเพยงตา หมอฝครุผู้
 บรคกมเวทมนคคคาถาเรยคฝครุกับผ โป่งบ้ำทงปวงมารบตั้งเวย ในคำ
 ประกาส เปนคาถา อ่างบั้นชาพระยายมราช มาเรยคฝให้ชวยปราบสคต
 จบแต่ดวเอารูปบั้นตาง ๆ ดงฝงในหลุม รูปช้างม้าควควายหยุคนดะมุ่ม
 นกเขาและไก่อหยุตงกตาง เรยบรอยแต่ดวกลบคดนปลุกคตนกลดวคตนชอย
 พอสคคควน และไปรยชวยไปรยช้าวสาร์คววยเวทมนคคคาถา แม่มค
 คคกนามะพร้าวตั้งให้หมอดางหน้าคดวคคาถาอาคม ไทหน้าคคดงบนหลุม
 คนดะ 3 ชน 7 ชน นามะพร้าวทเหลดกคดำคดงไปนในหลุม ระหว่างน
 หมอชน กบรคกมทาพชชูปอาวคทจะไซรับและ ปลุกเสกเครองตางแจก
 ททาน เด็ดแต่ดวเอาสุรพรหมทดำดเพยงตาและยกกับแกดมีมาเดยงหมอ
 เดยงครุคาง ๆ และรองรำหอกตางกระบะของรนเรงกนพกทนง จึง
 หัวหน้าหมอฝคคชูปเทยนบุช่าฝเงินเมืองกตาวค่า “เวณผ” คือ “มอบ
 ผคาง ๆ” ทเรยกรองมาให้เปนกาดงพดแกมเงินเมือง และพรอมกน

บริกมคธาอักษกทหนง หมอผทงหตายพชนทอกพชนตาบแตะกะบกะบของ
 บารเวอผเจนเมืองอักษคนดะดาหนงแตะเอาชนุหน้าไมกบถูกดร์ชนแหวนท
 หน้าดาดผเจนเมืองเปนเส็ดพิชี่ เวดาเทินกตบจากการบวงดรงน ห้าม
 มิให้เห็ดยวหตงกตบไปตุบบริเวณดาดเจนเมืองเปนอันชาติ

เชอกนว่ารูปบั้นชางม้าจวควายแตะโกกบนกชานน ผเจนเมือง
 ไซเปนถูกชนูแตะงไปผถานชาดัก เรียกว่า "ชางชนู ม้าชนู วด ๆ"
 ดงน "ผยกต" กเชอกนว่าผเจนเมืองจตเปนกองทพยกชอกไปปราว
 ดักรูโดยทางอากาศบ้าง เช้าดมทบกับกองทพคนบ้าง ปราวคไพนทาน
 ต่าง ๆ ดงน

กองทพิศครู จากเรื่องขุนช้างขุนแผน

๑ จะกล่าวถึงภุตพรายผิตายโอง	ผิป้าโป่งรังรุขทุกสถาน
ทั้งปู่เจ้าเขาถ้ำทุกถ้ำธาร	ต้องมนต์อลหม่านไปทั้งดง
พวกผีไทยไปทพิลกับขุนแผน	ต่างเที่ยวเล่นเรียกหาทุกปีระหง
ผิตาวครันกรวมขามวิทธรงค์	ต่างก็ตรงมาทพิธกรรม
แต่ล้วนผิตาดคั่นสักหมันแสน	คูออกแน่นคังคักพิลกลั่น
ล้อมศาลรอบรายเปนหลายชั้น	คนทั้งนั้นนั่งเขม้นไม่เห็นกาย
แต่ขุนแผนแสนสนธิเรื่องวิทธิ	เห็นผิสะพรังสนทั้งหลาย
ที่ร้ายกาจผาดแผลงแกล้งอุบาย	เปนสัตว์ร้ายต่างต่างวางเข้ามา
ขุนแผนเสกชดข้าวสารปราว	ผิร้ายหมอบกลาดลงดาคป้า
ซ้ำเป้าอาคมลมจินดา	ให้ฝูงผีมีเมตตาไปทุกคน

ขุนแผนว่าข้าแต่เทพารักษ์
 ท่านจงยกพยุหะบาตรบีสาจพล
 ด้วยว่าเจ้าเชียงใหม่ไม่ครองธัม
 จงช่วยพวกเรามาอาสาแผ่นดิน
 เทพเจ้าเหล่าโขมตมายา
 ต่างรับอาสาว่าหย่ากลัว
 กินเครื่องเช่นเสพสุราแล้วลาเล่น
 แผลงวิธบิดร้างต่างต่างกัน
 สนั่นเมืองเป็ร้องเป็รียงเสียงบีสาจ
 เหมือนจะลุ่มเมืองคว่ำให้ทำลาย
 ๑ ฝ่ายอารักษ์หลักเชียงใหม่
 สถิตศาลน้อยใหญ่ในธานี
 เห็นผีไพรไทยมาเป็นสามาด
 ผีป่าช้ำอยู่ในใต้แผ่นดิน
 ต่างตนสำแดงแผลงวิธิริท
 บ้างฉวยได้ม้าข้างขว้างออกไป
 ถูกผีป่าลุ่มคว่ำคะมำกลึง
 เอากอหนาคฟาดไล่คังไฟไซน

อันเรื่องวิธสิทสิทศักดิ์ทุกแห่งหน
 ไปประจนอารักษ์หลักเชียงใหม่
 ถึงกัมเมืองจะแตกแหลกสิ้น
 เขินมากินเครื่องเช่นหย่าเว้นตัว
 ต้องมนต์จินดาถักยัมหัว
 จะช่วยท่านเวียงตัวทั่วทั้งนั้น
 ออกเขียดยัดคอดแน่นไนไพรสน์
 แผ่นดินลั่นตั้งจะลุ่มถล่มทลาย
 ดั่งพสุธาฟ้าฟาดไม้ขาดสาย
 เข้ามารายล้อมรอบขอบบุรี ฯ
 พระเสื่อเมืองเรื่องไชยแถมเจ้าผี
 ที่ได้รับเครื่องพลเจ้าเชียงใหม่
 ก็เกนกวาดผีบ้านทุกถานถิ่น
 เรียกมาสั้นให้สู้หมู่ผีไพร
 บ้างพุ่งชัตอาวุธหยุดหวั้นไหว
 กว่าที่อนไม้เท่าซงเอาพุ่งโยน
 ผีไทยผลุนหนุนวิ่งมาผาดโผน
 พวกผีป่ากลับกะโจนเข้าโรมรัน ฯ

กองทัพผีไปงป่า ฯ จากลิลิตพระลอ

๑ ปู่ราฟิ่งถึงเทพดา พากันมาแต่ป่า มาแต่ท่าแต่น้ำ มาแต่ถ้ำ
 คูหา ทุกทีสมานั่งเฝ้า พระปู่เจ้าทุกตำบล คนบริวารทุกหมู่
 ดรรวดตราหุ่ยทุกแห่ง ปู่แต่งพระพนัสบดี สวีพรหมรักส์ยักข
 กุมาร บริวารภูตปีศาจ ดาเด็ยรดาตมหิมา นายกคนและคน
 ดนเทพผู้หัวท้าวผู้ห่าน เรื่องวิธวิชาณเหลือหลาย ตั้งเป็นนาย
 เป็นมุน คิ้วขุนให้ขี้ช่าง บ้างขี้เสื่อขี้สีห์ บ้างขี้หม้อขี้หมู บ้างขี้
 ขี้เงือก ขี้ม้าเผือกผันผาย บ้างขี้ควายขี้แรด แผลรื่องก้องนำกล้ว
 ภูตแปรตัวหลายหลาก แปรเป็นกาภาษา เป็นหัวกาหัวแร้ง
 แสงเป็นหัวเสื่อหัวช่าง เป็นหัวกว้างหัวสมัน ตัวต่างกันพันลึก
 ละกีกกุมอาวุธ เครื่องจะขุขยงยิ่ง เต็มไรดวี่งระเบง คุกเครื่อง
 เสียงคะครน ฟันไม้ไล่หินผา ดาสดาก้าเผาตแผ่ง ระเร้งรื่อง
 ก้องกู่เกรียง เสียงสเทือนธรนึ เกือบพลผีเส็ดสัพ ปู่ก็บังคับ
 ทุกประการ จึงบอกสารอันจะไซ้ ให้ทั้งขามนต็ดล บอกทั้งกล
 อันจะทำ ให้ขำเขาเผือด มนตรีเหือดหายศักดิ์ ให้อาร์กส์
 เขาหนี ผีเขาแพ้แล้วไซ้ กุจึงจะไซ้สลาเห็น เดินเวหาไปสู่
 เซินพระภูธรท้าว ชักมาสู่สองหย้า หยาคล้าค้ำกุ สิ่งนี้ ฯ

๑ หน้าคูปลปู่เจ้า

จอมผา

อิงอัดอัมพรคลา

คลาดเต้า

ผมาภูตกลนา

นัยโกติ เกรียงเฮ

โกลคล้าพลคลาเต้า

ควันไค้โดยโพยม ฯ

๑ พัสเขียนผู้พวกพ้อง	เพียงพล มารเฮ
เต็มป่าพรกส์ไพรสนท์	แหลกทะเล
บานานกิมาดล	แดนราช
ผู้ฝ่ายแดนชุกฐู	เร่ร้องเรียกกัน ๆ

หรือ "จอกกาม" ที่เดาน น่าจะตรงกับ "พธอากาศรพ" ซึ่งกล่าวกันว่าเขาคงฝังเป็น "เวกต์" หรือ "หุดกเมือง" เพราะปรากฏว่า ประหาร "อุปนิชิต" คือ "ผู้ทอดอบเข้ามาสืบเหตุการณ์" ที่จับได้ และผู้ที่เขาใจไปเผื่อแผ่แก่ไท่ต่างต่างต่างแดน (เห็นจะตรงกับ "แนว 5") แล้วเขาส่งฝังในหลุมจอกกาม เขาสั่งเสียดียหุดกไม้รวกกับนปากหลุม เมื่อทำพิธีใน พ.ศ. 2445 หรือ 2446 นพ ก็ว่าประหารผู้ หนีตาทพบกับพวกโจรหาร้อยที่จับได้บวงสว่างเหมือนกัน

เมื่อทำพิธีจอกกามในเหตุการณ์พิเศษดังว่ามานี้แล้ว ครั้นเหตุการณ์ หนีสงบ และเป็นฝ่ายมีชัย ก็ประกอบพิธีบวงสว่างเป็นการฉลองชัยชนะ และขอเทพพร เหมือนหย่างพระนิพนธ์ของพระราชวงต์เทอ กรมหมื่นแก้วพจนต์ปรีชา ว่า

14

อ้าเทวรักสบุรลือ	วิหิตคือพระเสื่อเมือง
จงมิมนานุเคราะห์เนื่อง	นิจเอื้ออำรุงพล
เสนาพลากรททาน	นะสถานสกลชล
ให้heimคำแหงพหล่น	อริพ่ายกะจายหนี

อ้างอิงพระชนกษัตริย์	ทอนันต์อำนาจ
จงรักขำบทรุติ	ชุกรการกะชวงเปวง
ให้ปองสนองพระคุณโดย	พริเยสโหย่หลวง
มันมุงผดุงกิจทะบวง	บริบูรณ์จรวง
อ้าเทวก้องกิติระบือ	ยศคือพระหลักเมือง
เซ็นไต้ไฟม่นชำเลื่อง	ทิพเนตรเอาภาร
ในกตและบทพระธัมมัญญ	อนุกุลตุลาการ
เทียบตรงธำรงยุติพิจารณา	กตติ้องนะกลองธรรม
อ้างอิงกับพิตรอิสรณาม	พระสยามเทวัน ¹
เดชานุกาพอกิมานัน	ตมहितธิเกรียงไกร
สวมชงจำนงมนสรัก	สพิทักษ์สโไพทไทย
ให้พูนพิพจน์พิพิชไฟ	บุลภาภภิโยทวิ
ไพร่ฟ้าประชากรกเสมอ	สุขเปรมกมลปรีดี
นาไรจเรินอุดมดี	อดิเรกชัญญา
พูนสรพรโภคพิพิชกัน	ทมหันตัมมหาสาร
โสวรรณหิรัณนรตนา	ธอเนกอนันต์นอง
สวมเดชสโรรสประสิทธิ์	พรสิทธิสมปอง
สวมจงประสิทธิกิจผอง	สุภสิทธิสมบูรณ์ ๑ คั้งนี้

1 ในที่นี้คงคำว่า "สยาม" ไว้ เพราะเกี่ยวข้องกับศัพท์ คำ.

4 ผีมืด หรือ ผีเมง

ชนชาติที่เคยพบตลอดทั้งผืนผืนหรือผีเมงนั้น เหลืออยู่ตาม จังหวัด
เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง และเชียงราย เชียงแสน เป็นบางท้องที่
เพียงเล็กน้อย ได้ข่าวว่าที่ในสหรัถไทยไทยปัจจุบันยังมีชนชาติชนตง
หลงเหลืออยู่ตามท้องที่มแม่ฮ่อง (สกลวิระ) อีกมาก

ความผิดที่แท้จริงของลัทธินี้ จะมีมาอย่างไรไม่เคยได้ฟังอธิบาย
หรือได้พบหลักฐานคัมภีร์ของลัทธินี้ มีแต่คำเล่ากันอยู่ในพื้นเมืองเป็น
เรื่องเจย "นิทาน" ว่าชนชาติชนตงหรือผีเมง เชื่อกันว่า
คนเราเมื่อเกิดจนเต็มอายุอยู่เป็นคนได้ไม่เกิน 60 ปี ถ้าผู้ใดมีอายุถึง
60 ปี จิตวิญญาณเป็นผู้เจริญในคุณธรรม เพราะได้รู้เห็นเหตุการณ์ของโลกลมา
มากกว่าผู้ที่ยังมีอายุไม่ถึง 60 ผู้หนึ่งสมควรจะไปเสวยสุขสมบัติในเมือง
พรหม อันเป็นที่บรมสุขยิ่งกว่าโลกทั้งหลายน และเดอดเนื้อของผู้มีอายุ
ถึง 60 ปี แล้วหนักเป็นของประเดิด ผู้ใดได้กินกบงเกิดเป็นสัตว์วิเศษดี
จำเริญด้วยดารดาษการ ด้วยเหตุนี้ผู้มีอายุถึง 60 ปีแล้ว จึงปรารถนา
จะขึ้นไปเสวยสุขสมบัติในพรหมโลก และยอมอุทิศเนื้อให้ลูกหลาน
ทำเป็นอาหารเลี้ยงดูกันไว้เป็นสัตว์สังคตในวงศ์ตระกูล ลูกหลานก็
พร้อมกันคาบศพผู้มีอายุถึง 60 แล้วนำเสกกัน เพื่อให้ประสพความ
เจริญรุ่งเรืองแก่ตน และเป็นการช่วยให้ความปรารถนาของพ่อแม่หายาก
ขึ้นไปเสวยทิพย์สมบัติของเมืองพรหมนั้นสำเร็จ เมื่อเลี้ยงดูกันแล้ว

ถูกหุดานพร้อมกันตั้งวิณยานพ่อแม่ทาคาภินนชนสู่พรหมโลก เป็นการ
 สดแต่ความกตัญญูจากเจ้าต่อพ่อแม่ ถือกันว่าเป็นการส่งของคุณหย่างสูง
 ที่ถูกหุดานส่งของคุณของพ่อแม่ การตั้งวิณยานของพ่อแม่ชนสู่พรหมโลก
 นน เด่ากันว่าไซ้ "ดวงใจ" คือคือหมัดใจจริง ๆ โยชนไปบนอากาศ
 เทานน

ดทชณมกหรือณเมงน จะแรกเกิดมวณแฉะจเรินหยุไผ่สมัยไทน
 ไม่ปรากฏในเรองกตาชอเงกนแต่ว่า "มหยุเมอกรงมุดะมุดทวทกอนพัน"
 เทานน ดทชณมกจเรินมาจนถงกาดชุนคงค้ำรอย บางทเรยกว่า พญา
 แฉะ เจ้าคงค้ำรอย เป็นกัศรชาติโตเมืองไทนไม่ปรากฏ ๆ แต่ชุนคง
 ค้ำรอยยกทัพโยชามาปราบชาวตทชนได้ แต่จัตให้รวบรวมกันตั้ง
 บ้านเมืองหยุเป็นหกักแแห่งตั้งแ่กเดียวกัน ออกนามเมืองว่า "เมืองวะ
 หรือ เมืองว่า" แฉะชวาคงหยุในอานาเขตเมืองโกสามพิ "แฉ่นหัว"
 ผังตะวันตกแม่่นาคง (สัดวัน) ต่อมาชาวเมืองว่าหรือเมืองวะนมมากชน
 ผู้ม้อายุดวง 60 ปีทจะได้ไปเสวยทิพสมบัตยงเมืองพรหมกมจนวนมาก
 ชน ถูกหุดานชาวบ้านชาวเมืองดาดจนหยุแต่การค้ำพ่อแม่ผู้ม้อายู
 ดวง 60 กินเป็นอาหารแฉะตั้งวิณยานชนเมืองพรหมไม่วันแต่ตะเคอน
 เพราะผู้ม้อายุดวง 60 ปีเกิดตางวันตางเคอนกัน ชุนคงค้ำรอยจงกำหนด
 ไว้ว่าบ่หนงให้ล้าผู้ม้อายุดวง 60 กินเป็นอาหารแต่คน 1 ผู้ม้อายุดวง
 60 ปีคนใดจะได้ไปตั้งเมืองพรหม ให้ทากการเสยงทายโดยเนอหม
 ให้ "มค" ซึ่งถอว่าเป็นสัดลวประเสต์ม้ภูภพ ตาทพ จมุกทิพ ส้มาก

ดั่งรูเหตุการันต่าง ๆ ดั่งหน้า และอาตาทองเที่ยวไปถึงที่ไกลและไกล
ได้ตัดอกทุกพิภพเป็น "ผู้ชขาด"

พระเสียงทวย ไท้คนอายุดั่ง 60 ปี แด่นาเนอหมุมมาสู่ที่ประชุม
ถูกหลานคนละครน เมอพร้อมกันแเดวต่างคนต่างตั้งจจาชถานว่าถ้าตน
จะได้ไปแเดวสู่ข่มบคยงเมืองพรหมไนบั้น ขอให้ มด มาตอมก่อน
เนอหมุของคณก่อนเพอน อชถานแเดววางก่อนเนอหมุดงไวบนแท่น
สิดาไนมณฑลพิช มดมาตอมเนอหมุของผู้ไท้ก่อน ถูกหลานก็พร้อมกัน
คาณันตั้งกันกันแเดวพร้อมกันตั้งดวงใจ "วิญฌาน" ชนไปสู่พรหมโลก
ดทชนจงได้นามว่า "ผู้มด" ชนคงคารอยก็ไ้รับชอว่าเป็น "เจ้าผู้มด"
แเดวอากนออกหย่างหนงว่าแม่หนาคง (สัดวิน) หนีไ้ชอตามนามของ
ชุนคงคารอย คงน

จำเนียรกาลนานมา วิญฌานที่ไ้ชนไปแเดวสู่ข่มในเมืองพรหม
เกิดความเดือดร้อน ควยมี่พรหมมากชน ทพส์มบคเกิดมีไม้ทนพรหมกัน
พรหมก็พากนออกหยาก พรหมคณหนงจงตงมาบอกหมู้ถูกหลานให้ตั้ง
การตั้งวิญฌานคณแกชนไปยงเมืองพรหมไว้ก่อน แด่ให้เป็ดยนเขาถูก
หลานชนเด็กขนาดอายุ 10-15 ปีตั้งเวยให้พรหมกันแทนเครื่องทพ
อาหารเคอนละ 1 คน เมอพรหมไ้รับตั้งเวยเนอเด็กแเดว วิญฌาน
ของเด็กจะไ้เกิดใหม่ไนททมความสุขกว่าทเกิดมาแเดว ทังคาคไท้
ไ้ว่าถ้าเคอนไ้ไม้นำเด็กไปตั้งเวยตามคำตั้ง พรหมจะชวนกันตงมากิน
เดอดเนอของถูกหลานให้หมกทงบานทงเมืองไนวันเดียว หนีบตงแต่นนมา
ดทชนมคทเคยคาพอแม่ผู้มอายุดั่ง 60 ก็นเป็นอาหาร ก็กตายมาเป็น

นำเด็กขนาดอายุ 10-15 ปีไปตั้งเวรให้พรหมเสวยแทนที่อาหาร

พรหมเอาเด็กตั้งเวรพรหมนั้น กระทำในเวลาเช้าได้เข้าไฟ คือเวลา
 พดบค่ำขมุกขมัว เริ่มคืนตั้งแต่เวดาราวัน 17 น. นกที่บ้านในเมือง
 คือ จักการเอาเด็กผู้ที่จะนำไปตั้งเวรนั้นอาบน้ำชำระร่างกายให้ใสสะอาด
 ด้วยน้ำ "ขมน้ำมันน้อย" แล้วทำการสุมโภชและนำเธอขึ้นไปจนถึง
 เวลาพดบค่ำ จึงพาเด็กไปยังที่ทำการตั้งเวรบน "จอมค้อย" (ยอดภูเขา)
 นกนกทำ "ร้าน" ไว้บนต้นไม้ใหญ่ (แบบเดียวกับ "ห้าง" ที่พรานป่า
 ทำสำหรับตั้งยิงเสือในป่าใหญ่) เอาเด็กขึ้นไปแขวนคอด้วยเส้นหวาย
 ใต้ไก่ไว้บนห้างนั้น ทางพื้นแผ่นดินก็จักการก่อไฟกองใหญ่ไว้โดยรอบ
 แดะรณเรงกันหยาจนตอนนั้นพญายอดไม้ก็พากันกลับมาบ้านเรือน เปน
 เด็ดพร

ตั้งเวรอากาศต่อมา เห็นจะไม่ชำนาญเท่าใด เด็ก ๆ ถูกหลา
 ของชาวตทชนกรวยหรือด้นเปลื้องไปโดยลำดับจนหมด เพราะนำไป
 ตั้งเวรพรหมเดือนละคน จึงแต่งกันออกต่างเด็กถูกหลาของชนชาว
 ตทชน เธอไปตั้งเวรพรหม เด็กที่ต่างก็เขาไปนคองประกอบพิธี
 ผู้กมอดดอชวันเขาเปนถูกหลาของชาวตทชนมกเดี่ยกอน แล้วจึงนำไป
 ตั้งเวร โดยเหตุที่ตองตั้งเวรทุกเดือน การต่างก็เด็กก็ขยายวงกว้าง
 ออกไปทุกที่ ในชนแรกถ้าตามบ้านเมืองที่หยุดไกลเคียงกัน แดะขยาย
 เขตต่างออกไปจนถึงต่างบ้านต่างเมืองไกลจนสุดหลาฟ้าเขียว จึงสรุป
 ผลว่าไปต่างก็เขามาจากทุกสารทิศ

ทุกถาวถงชาวชนนอกตทชนมก ที่ถูกเด็กไปนั้น ในเบของคณก

ไม่รู้^๕ว่า^๕เด็ก^๕ของ^๕คน^๕ได้^๕หาย^๕สาบ^๕สูญ^๕ไป^๕ทาง^๕ไหน^๕ จึง^๕พากัน^๕พยายาม^๕สืบ^๕สวน^๕
 คิด^๕ตาม^๕หา^๕ลก^๕หา^๕งาน^๕ คร^๕น^๕มี^๕เร^๕อง^๕ก^๕ช่วย^๕กัน^๕คอย^๕จ^๕ัด^๕วาง^๕ปร^๕าบ^๕ปร^๕าม^๕พ^๕ว^๕
 ท^๕มา^๕ดา^๕ด^๕ก^๕เด^๕ก^๕ แ^๕ละ^๕ฉ^๕นา^๕น^๕า^๕ม^๕พ^๕ว^๕ก^๕ท^๕มา^๕ล^๕ก^๕เด^๕ก^๕น^๕ว^๕า^๕ “^๕ผ^๕ล^๕ว^๕อด^๕” เพราะ^๕
 พ^๕ว^๕ก^๕น^๕ด^๕า^๕ไป^๕ถึง^๕บ^๕้าน^๕ท^๕ไ^๕น^๕เ^๕ม^๕เ^๕ง^๕ท^๕ไ^๕น^๕ เด็ก^๕ของ^๕บ^๕้าน^๕น^๕เ^๕ม^๕เ^๕ง^๕น^๕ก^๕ก็^๕รู้^๕น^๕ห^๕าย^๕
 ว^๕าย^๕ว^๕อด^๕ไป^๕ที่^๕ถ^๕ะ^๕ก^๕น^๕ด^๕อง^๕ค^๕น^๕ เมื่อ^๕ส^๕ืบ^๕ร^๕ู^๕ถึง^๕ด^๕่าน^๕ก^๕ห^๕ด^๕ก^๕เ^๕ล^๕่ง^๕ของ^๕พ^๕ว^๕ก^๕ผ^๕ล^๕
 ว^๕อด^๕น^๕เ^๕น^๕อ^๕น^๕แ^๕ด^๕ว^๕ ก็^๕ร^๕วม^๕กัน^๕เ^๕า^๕เป^๕น^๕ก^๕อง^๕ท^๕พ^๕ย^๕ก^๕ไป^๕ปร^๕าบ^๕ ท^๕า^๕ด^๕าย^๕ช^๕าว^๕ช^๕น^๕
 ด^๕ท^๕ช^๕ผ^๕ม^๕ด^๕เป^๕น^๕ค^๕ร^๕าว^๕ ๆ พ^๕ว^๕ก^๕ด^๕ท^๕ช^๕ผ^๕ม^๕ด^๕ล^๕ูก^๕ช^๕น^๕า^๕บ^๕่^๕อ^๕ย^๕ ๆ ก็^๕ย^๕้าย^๕เ^๕ก^๕แ^๕ด^๕ก^๕จาก^๕-
 กัน^๕ห^๕ด^๕บ^๕ไป^๕ซ^๕้อ^๕น^๕ร^๕เ^๕น^๕ห^๕ยุ^๕ค^๕า^๕ม^๕บ^๕ำ^๕ด^๕ง^๕พ^๕ง^๕เ^๕า^๕ท^๕ว^๕ไป^๕ แ^๕ละ^๕ไป^๕ได^๕น^๕ำ^๕ม^๕อ^๕ก^๕ห^๕ย^๕ำ^๕
 หนึ่ง^๕ว^๕า^๕ “^๕ผ^๕ี^๕ค^๕อง^๕เ^๕ล^๕ด^๕อง^๕” เ^๕น^๕อ^๕มา^๕แ^๕ด^๕พ^๕ว^๕ก^๕ช^๕าว^๕ด^๕ท^๕ช^๕น^๕ไป^๕ค^๕ง^๕ห^๕ยุ^๕ร^๕วม^๕กัน^๕
 ที่^๕ท^๕ไ^๕น^๕ ๆ ไ^๕ม^๕ไ^๕ด^๕น^๕ำ^๕น^๕ เพราะ^๕ย^๕ัง^๕ป^๕ก^๕ิ^๕บ^๕ค^๕ิ^๕บ^๕ุ^๕ชา^๕พ^๕ร^๕ห^๕ม^๕ด^๕ว^๕ย^๕การ^๕ตั้ง^๕เว^๕ย^๕เด^๕็ก^๕ห^๕ยุ^๕
 แ^๕ละ^๕ออก^๕ด^๕ำ^๕ด^๕ก^๕เด^๕็ก^๕ไ^๕ม^๕ย^๕ง^๕ห^๕ย^๕ศ^๕ ช^๕าว^๕ด^๕าง^๕ด^๕ท^๕ช^๕ร^๕ู^๕เ^๕น^๕ง^๕เ^๕า^๕ก^๕พ^๕าก^๕ัน^๕ต^๕ำ^๕ไป^๕ปร^๕าบ
 ปร^๕ำ^๕ม^๕ จึง^๕ต^๕ง^๕ช^๕ุ^๕ม^๕น^๕ุ^๕ม^๕กัน^๕ห^๕ยุ^๕ไ^๕ด^๕แ^๕ด^๕เ^๕น^๕ง^๕ด^๕ะ^๕ 9 ว^๕น^๕ 10. ว^๕น^๕แ^๕ด^๕ว^๕ย^๕ไป^๕ห^๕ยุ^๕
 เ^๕น^๕ง^๕อ^๕น^๕ การ^๕ต^๕ง^๕ช^๕ุ^๕ม^๕น^๕ุ^๕ม^๕กัน^๕ห^๕ยุ^๕น^๕น^๕ ช^๕าว^๕ด^๕ท^๕ช^๕ผ^๕ม^๕ด^๕ท^๕ำ^๕พ^๕ะ^๕เ^๕ิง^๕เป^๕น^๕ท^๕อ^๕ำ^๕ด^๕ย^๕
 พ^๕ะ^๕เ^๕ิง^๕น^๕น^๕ม^๕ง^๕ห^๕ด^๕ง^๕ค^๕ำ^๕ด^๕ว^๕ไ^๕บ^๕ค^๕อง^๕ไ^๕บ^๕ไ^๕ม^๕ แ^๕ด^๕ว^๕ค^๕อย^๕ตั้ง^๕เก^๕ต^๕ค^๕ุ^๕พ^๕อ^๕ไ^๕บ^๕ค^๕อง^๕น^๕น^๕เ^๕น^๕ง^๕
 มี^๕ “^๕ผ^๕ี^๕เ^๕ล^๕ด^๕อง^๕” แ^๕ด^๕ว^๕ก^๕ย^๕้าย^๕ ช^๕าว^๕ช^๕น^๕ด^๕ท^๕ช^๕น^๕จ^๕ง^๕ฉ^๕นา^๕น^๕ำ^๕ให้^๕ว^๕า^๕ “^๕ผ^๕ี^๕
 ค^๕อง^๕เ^๕ล^๕ด^๕อง^๕” ต^๕ำ^๕ม^๕เ^๕ต^๕ุ^๕น^๕ เ^๕า^๕ก^๕ัน^๕ว^๕า^๕ท^๕พ^๕ว^๕ก^๕ผ^๕ค^๕อง^๕เ^๕ล^๕ด^๕อง^๕ท^๕ำ^๕พ^๕ะ^๕เ^๕ิง^๕อ^๕ำ^๕ด^๕ย^๕ค^๕ง^๕
 ว^๕ำ^๕ม^๕า^๕ เป^๕น^๕การ^๕บ^๕่^๕อง^๕กัน^๕ค^๕ว^๕โดย^๕ซ^๕้อ^๕น^๕ร^๕อย^๕พ^๕้อ^๕ค^๕ำ^๕ไ^๕ห^๕ย^๕ ท^๕ไ^๕้^๕ม^๕ำ^๕แ^๕ละ^๕ว^๕ั^๕น^๕นี้^๕ทุก^๕
 ด^๕ิน^๕ค^๕ำ^๕ไป^๕ค^๕ำ^๕ทาง^๕ไ^๕ก^๕ด^๕ แ^๕ด^๕ว^๕ท^๕ำ^๕พ^๕ะ^๕เ^๕ิง^๕ม^๕ง^๕ไ^๕บ^๕ค^๕อง^๕พ^๕ัก^๕ใน^๕ระ^๕ห^๕ว^๕ำ^๕ง^๕ทาง^๕ พ^๕ว^๕
 ด^๕ท^๕ช^๕ผ^๕ม^๕ด^๕จ^๕ง^๕เอ^๕า^๕ห^๕ย^๕ำ^๕ง^๕เ^๕เ^๕ด^๕ว^๕ง^๕พ^๕ว^๕ก^๕ไป^๕ ปร^๕าบ^๕ปร^๕ำ^๕ม^๕ให้^๕เ^๕ำ^๕ใจ^๕เ^๕เมื่อ^๕แ^๕ด^๕เ^๕เห็น^๕
 แ^๕ด^๕ไ^๕ก^๕ด^๕ว^๕า^๕เป^๕น^๕พ^๕้อ^๕ก^๕ำ^๕ไ^๕ห^๕ย^๕ ไ^๕้^๕เ^๕ำ^๕น^๕ำ^๕ย^๕ว^๕ย^๕ง^๕น^๕ำ^๕น^๕ำ^๕ห^๕ย^๕ว^๕า^๕ ผ^๕ล^๕ว^๕อด^๕ ผ^๕ค^๕อง^๕
 เ^๕ล^๕ด^๕อง^๕ ท^๕ุก^๕ว^๕น^๕น^๕ย^๕ง^๕ค^๕ง^๕มี^๕ย^๕ูก^๕เ^๕ม^๕ำ^๕ต^๕ำ^๕ม^๕ค^๕ง^๕ไ^๕ห^๕ย^๕ท^๕ว^๕ไป^๕

ส่วนชาวตทขัณมคททหฺยโนบ้านในเมือง ทาประพรตการคงเดาพไม
การบวงสรวงศททาหฺยเปนปรกคกทาพชคดาบ กบตทช ฌบยาทเดามาเดว
ผิตกนแคตทชฌมคทบวงสรวงประจาปีในเดือน 4 คอเดือนยไคแรม 4 ค่ำ
แเดม้การ “ตั้งวิณยาน” เทานน.

การตั้งวิณยานนั้ คือทา “ทงตะชาบ” นาไปบูชาพระรัตนตรัย
ตรวดนาอุทถ์ผดไ้บรพรบรูตเมือตั้งพิธบวงสรวง ถอภนวาทางทงตะชาบ
ทตั้งบคไปมาเมือดมพค จะพาวิณยานตั้งจนไปสวรรค คงน แคพทช
สาตนิทชนกันิยมทาทงตะชาบถวายพระไ้เมือทาบุญก้อพระเจดีย์ชาบ ซึ่ง
ประพรตกันไ้ในเทศกาดมหาสงกรานคทงนปีใหม่.

ผตามีสงตั้งของการทานทงตะชาบ มีปรกคไ้ในตำนานเมืองเงินยาง
เชียงแแตน (ประชุมพงสาวดารภาค 61 หน้า 45 - 57) ว่า “จะเป็นตักกราช
เท้าไคไม่ปรกค ถึงหะกุกตะอามาจ เขาทงค้อกุงไปบูชาพระประธาน
องคไ้หฺยแเดพระเจดีย์คร ครนสงนอายุจะไปตกนรก พระยายมราช
กัตแแตทงนนไ้เห็น แลวพระยายมราชจกถาววาเมือทานทาบุญนนั้น
ทานยังตรวดนาแผกัตมาถงเรา แลรบคททานจจนไปบนสวรรคเทอน
แตนนมายงมพรานเนอผทง มนคาเนอเบอปลาดตงแคอายุมัน
ไ้ 15 ปีจนถงอายุไ้ 58 ปี ยังมวนทงมันเข้าไปน้ำเพื่อประสงคจะ
หาเนอ พอไปถงทวตสรโคมค้ำ พระปติมากรไ้หฺย (เมืองพะเยา) กั
เห็นทานแชนทงค้อกุงไ้ทกนนอนพายพคไปพคมา มันเห็นแแตตุงามแกตา
นค พอมาถงบานกจคแจนหาหน้ามาทาทงค้อกุง แลวเอาไปบูชาพระ
ประธานไ้หฺย หฺยมากรนมันตายพรงยายมราชมีกันไ้พิจารณา กัเขามัน

โยนลงนรก ในทันใดนั้นทงทมนทานหนักมาพันเอาควม้นออกจากนรก
 เด็ย พระยายมราชจึงพิจารณาตัวรุกแดงก็บอกให้มันขึ้นไปบนสวรรค์แดง
 เมื่อศกยัสักราชได้ 908 ปีชวดออกัสกเดือน 6 ขน 15 ค่ำ ขณะนั้น
 ยงมราชานผู้หนึ่งมทงรูปภาพลนหนึ่งมาบูชาพระประธานไทย พอดวาย
 ทานแดงก็เอาขนแฉอนบนแพศาน แดงก็พลาดตกลงมาตายทงฝนหนัก
 รมเอาทานผู้หนึ่งขึ้นไปบนสวรรค์ ไปปราศตทพระเกศแก้วจุตามัน ขณะนั้น
 เทวดาทงปวงมีพระอินทเปนประธาน พากันมานมัสการพระเกศแก้ว
 จุตามัน ก็เห็นเทวดาใหม่องค์หนึ่งปรากฏระยู่ทนน ชงเครื่องประดับตน
 ดุงามยงเทวดาทงหลาย พระอินทจึงถามไ้ว่าท่านได้ทำบุญสิ่งไรบ้าง
 แกกบอกอาการที่ไ้ทำบุญให้พระอินทฟังทุกประการ พระอินทก็ครัดว่า
 พระประธานไทยองค์นั้นประเด็คหนัก เมื่อพระมหากษัตริย์คุณเจ้ายังทรงมาน
 หยุ่นท่านก็ทำนายไ้แดง

เมื่อแรกเขาต่างนั้น เราพระอินทก็ยงไ้ตั้งไปช่วยเขาทำพระพักตร
 ไ้งามเหมือนพระกัศันธิ์ พระโกนาคมนั พระกัศัปปแดง แดงพระอินท
 ก็บอกให้มันผู้หนึ่งว่าอายุของท่านยงไม่ถึงทตายเดย ท่านจึงกลับไปเมือง
 มนุสเด็ยก่อน ไ้สร้างการกุศลให้มากยงกวาน พระอินทครัดแทน คม
 ผู้หนึ่ง กตบหายจากทนน ลงมาเมืองมนุสแดง มาเขาร่างกายของตนตั้งเกา
 เขาตายเวดาเขาตงเวดาคลจึงคิดเปนคนแดง แดงเขาก็เดาเหตุการนท
 ตนไ้รูไ้เห็นนั้น ไ้คิดทงหลายฟังทุกประการแดง.

5 ผู้แมน หรือ ผู้คืบ

ผู้แมน มีอยู่ในเรื่อง “เจีย” (นิทาน) เป็น “ผู้ร้าย” มีกำลังแข็งแรงแถมว่องไวในการผจญและหลบหลีกภัย โดยปรกติกคน “เกรงกลัว” กันอยู่ในหมู่พ่อค้าและผู้เดินทางผ่าน “อาณาจักรของผู้แมน” เท่านั้น คอเมื่อใด “ฮ่า-ห้า” ดังเมือง จึงกลัวกันโดยทั่วไป คำว่า “แมน” ในที่นี้มีใช้ “อมร หรือ เทว” แต่แปลว่า “ผู้” เช่น “แมนขึ้นมา หรือ แมนออกมา” ตรงกับว่า “ผู้ขึ้นมา และผู้ออกมา” เห็นจะตรงกับ “ผุด ๆ โผล่ ๆ” เหมือนคำที่กล่าวกันว่า “แมนตาตอกชอกตายัน” หมายความว่า “โผล่แต่ในตาตอกเห็นออกหัวปล้นปล้นออกมาหลอนหลอก”

เชื่อกันว่า “ผู้แมน” เป็น “บริวาร” ของ “ฮ่า หรือ ห่า” และฮ่าหรือห่าหนักเป็น “เสนา” ของ “ยมพบาด” หรือ “ยมพาด” บางทีเรียกยมพบาดว่า พระยายมราช ๆ มีหน้าที่รบกวนโลกให้เป็นปรกติสุข คอย “กำจัดชาวมิจนาซีพ” โดยใช้ให้เสนาฮ่า-ห้า นำ “ง้วนพิส-ยาพิส” มาพรมพืชพรรณธัญญาหารให้ชาวมิจนาซีพวิโรค แล้วบังเกิดเป็น “โรคนักราย” 2 ชนิด แล้วแต่ยมพบาดจะตรัดให้เป็นอย่างไร คือชนิด “ฮับ-ร็บเว้ง” เรียกว่า “ตงค่างแดง” เห็นจะเป็น “วันโรค” และชนิด “ฮ้อน-เว้งร็อน” เรียก “ฮ่ากตองกอง” ไ้แก่ “ฮิวาคกโรค” ทั้ง 2 ชนิดมีอาการ “ตงทอ้งแะฮ่า-

เจียน” ผิดกันแต่ตรงดำตรงแดงมีอาการอาเจียนกับตึงท้องเป็นโดหืดดังๆ
และค่อยเป็นค่อยไป ส่วนซีกล่างสองกองเป็นอาเจียนและตึงท้องคล้าย
กับตึงท้องธมตา แต่ถั่งแฉะแรงทำให้ผู้เป็นต้นกำเนิดถึงหมดสติล้มประคิ
รอดเร็ว แล้วคิดต่อธมตายกันทวนมาทวนเมือง

“ฮ่า หรือ ห่า” เส้นาของยมพवादนมชอเวียกรานกันว่า “ผู้
ปกหรือกองกอย” แปลว่า “คอยเขย่าตุ้บัสฟ” คำว่า “ปก ตรง
กับปลุกเขย่า” คำ “หรือ คือ หีบัสฟ” คำว่า “กอง คือ คอย”
และ “กอย แปลว่า ตุ้” ก่อนที่ตัวฮ่าหรือห่าจะไปรย “จันพิส-ยาพิส”
นมมาส์แดงตนให้ชาวมิจฉาซพเห็นก่อน กล่าวกันว่ารูปร่างหย่าง
เดียวกับ “คน” แต่ใหญ่โตและสูงกว่าคนมาก ตามร่างกายมีขนปกปุย
มี “เขี้ยว-ฟัน” โตเท่า “ซอก-จอบ” มีเล็บยาวโค้ง มีต่นยาว
เดอยถึงแถบออกเดยดำคอโต นุ่งผ้าคอย “จาเดชดจาหนอง-เบอน
เดชดเบอนหนอง” ไม่ใส่เสื้อ “สพายถง คือ ถูงยามยา” ถือไม้เท้ายอด
ดำง่ามมีถนหมิ่นสาบและไอศวรร้อน เวลาเดินถอยหลังเดิน ผู้ปก
หรือกองกอยหยู่ตามไบบ้างพงเขาตังดเคอเกิน แต่ไม่เป็นหนเป็น
แห่ง มีนกชนิดหนึ่งเรียกว่า “นกถึงถม” ตัวโตเท่า “ถึงถม คือ ชน”
รูปถักถนระคล้าย “นกเค้า” คอยเป็น “ตุต” นำทางผู้ปกหรือกองกอย
ให้เที่ยวไปตามบ้ำข้างดงเดื่อ นกนรองมีสาเียง “ต้นตื้นองดง” คือ
รองดง “คก คก คือ” คคล้ายเสียงนกทกทอทหากันปุปดาในเวดาค่า
คคคก ๆ แต่เสียงไม่ชัดเหมือนนกทกทอ คือรองหย่างคราวแผ่วเบา
และถน นกนรองเมอพบปะกับคน เพื่อเป็นต้นเณนให้ผู้ปกหรือกอง

กอยหรือบอกให้คนรู้ว่าจะทำอันตราย ผู้เดินทางเข้าไปในคังใหญ่ เมื่อ
 ใดเห็นหรือได้ยินเสียงนกร้อง ต้องรีบวิ่งพากันหนีไปจากที่นั้น ว่า
 ถ้าชนหู่จะได้พบกับผีแดงถูกผีปกร่องกองกอยหักคอกินเด็ด ส่วน
 นกถึงดมกมรทช้สามาจะจกหรือคาบเฉียวเอาคนกินเป็นอาหารได้

ตามปรกติ ยมพบาดมาเฉียบโลกในตอนกลางคืนวันวัน และ
 แรม 7 ค่ำ 14 ค่ำ ซึ่งเรียกว่า “วันตาเซียง-วันตาเวียง” ถ้าได้
 เห็นชาวบ้านเมืองใดประพาศส้มมาอาชพกหวาน “งวันหวาน” ดงยัง
 หนาและพืชพรรณชณณาหาร ให้ชาวเมืองนั้นกนบังเกิดมส์คกาดงเหมือน
 เป็น “ยาจนะ” แต่ถาเห็นชาวบ้านเมืองใดเป็นมิจนาชัพ ก็กตบ
 ไปตั้งช่าหรือห้าห้า “งวันพิส-ยาพิส” มาหวานได้พืชพรรณชณณาหาร
 ให้ชาวมิจนาชัพกินแล้วบังเกิดเป็นโรคอันตรายดงกถาวมาข้างคัน เมื่อผ
 ปกร่องกองกอยมาหวานยาพิสแล้วครบ 7 วัน ก็จัดตั้งบริวารคือ
 “ผีแมน” เป็นหมู่ ๆ มากอยผูกมัดเอาวิญญาณของชาวมิจนาชัพ ไป
 ช่าระดงโตดยัง “อเวจ-นรกภูมิ”

กำเนิดผีแมน

ในกาลที่ดวงเดยมานานแล้ว ที่เมืองป่าตดบุตรมทานครราดครมิ
 ใดตั้งหู่ในส้มมาอาชวะ ประพาศคนเป็นพาดทุจรัตต่าง ๆ ยมพบาด
 จงครคให้ช่า-ห้า “ดงม้อง” ชาวเมืองป่าตดบุตรมทานครเป็นชช่ากตอง
 กองหรืออหิวาตกโรกระบาดทัวไปหมด จนไม่มีใครจะรักสำพยาบาด
 ใครได้ ครน็ดมตายดงก็ไม่ได้ทำการตั้งตักการ คงทงชากตพไวยังบน

บ้านเรือนนั้น แต่เมื่อยมพบาดชำระวิญญานของชนพวกนั้นแล้วมีความ
 ดั่งสาร จึงให้โอวาทตักเตือนและปล้ำโยให้กลับคืนมาเข้าร่างหุ้เป็น
 คนดีไป เรียกว่า “คนตายดี” คือ “ตายแล้วกลับเป็น” แต่วิญญาน
 บางวิญญานได้ออกจากร่าง “ตาย” ไปจนซากศพเน่าเบื่อยย่อยแล้ว
 เมื่อกลับมาถึงเมืองปาดตบตรมมหานครจึงซึ่งกันเข้าร่างที่ยังเป็นปรกติ
 วิญญานเด็กเข้าร่างคนแก่ วิญญานคนแก่เข้าร่างเด็ก วิญญาน
 นักรบเข้าร่างครุฑและวิญญานครุฑเข้าร่างนักรบ ที่สุดจน
 วิญญานของชายเข้าร่างของหญิง และวิญญานหญิงเข้าร่างของชาย
 ดับสิ้นกันไปหมด เมื่อใครเข้าร่างได้แล้ววิญญานก็พาเขาร่างนั้นไป
 บ้านเรือนของตนเมื่อยังไม่ตาย แต่จะเข้าสัมพันธ์ด้วยกันตามภาวะ
 พันธ์ลูกเมียเหมือนเมื่อก่อนตายไม่ได้ด้วยรูปร่างไม่ใช่หย่างเก่า ต่าง
 กรงเกลียดซึ่งกันและกันจนเกิดเหตุทุ้มเถียงวิวาท แลวแย่งชิงทรัพย์
 ดั่งของและแย่งย้ายกันไปหุ้ตามบ้านเป็นพวก ๆ คือรวมผู้ รุ้จากกันตั้ง
 บ้านเรือนหุ้เป็นหมู่และช่วยกันทำมาหากินหุ้ในหมู่ของตน แต่มีหัว
 หนำชื่อ “ขุนนิดดำตงก” แปลว่า “ขุนดำตง” คำว่า “นิดดำ” เป็น
 คำพูด “ทบตงท” คำว่า “ตงก” คือ “ตุราย”
 ฝ่ายวิญญานที่กลับเข้าร่างไม่ได้ ก็พากันกลับไปอยู่ร้นต่อ
 ยมพบาด ๆ กรว แลวจัดให้วิญญานเหล่านั้นเป็นนาย “นรกบอด”
 และ “ตบวิญญานที่โตร่าง” ให้เป็น “ครึ่งผครึ่งคน” คือบาง
 ครึ่งเป็นคน ปรากฏร่างกายให้คนเห็นพูดจาติดต่อกับคนได้ บางครึ่ง

ก็เป็นผีไม่ปรากฏตัวให้คนเห็น และให้เป็น "ทาดัมกร" ของผีปก-
หรืองกองกอย

พวกครึ่งผครึ่งคนอยู่ใบบารกตงหนา มขามเรือเหมือนคนกับ
คน แลร่วมมรดกมรดกอยู่ใบบารกตงหนา มากจนจะถึงรวมกัน
เป็น "เมือง" อยู่นอกตงน้ำ บางครั้งพูดเขาว่าหาผลหมากรากไม้ ใต้
พบปะบ้านเมืองของพวกนี้ไทยโต บางทีก็ไม่ได้เห็น ที่ใดเห็นแถวเดิน
เคยไปหน่อยหนึ่งเหตุยกถบมาดู บ้านเรือนนี้ยกถบเป็นบ้านไม้ไปหมด
หรือได้ไปพบเห็นมาจน ครนรุ่งขึ้นไปอีกไม่ได้เห็นคงน้อย ๆ บาง
กาดะพวกครึ่งผครึ่งคนเขามาซื้อขายสิ่งของถึงบ้านเมืองคนก็มี กาดัว
กันบ้างที่กาดัวพวกวิสาสะยังไม่ทันจบเรื่อง หรือก็ถึงต่อราคา
ของกันอยู่ หรือกาดัวเงินนับทองให้พวกนี้หายไปต่อหน้า ที่พูดจา
กันจนดำเหว็ดเรื่องแถวเดินห่างออกไปสัก 4-5 วาก็หายตัวไป บาง
ครั้งพวกนี้มาหยิบของหายไปเฉย ๆ ครนเที่ยวตามหากก็แต่เห็นพาของ
นั้นเดินไปไกล "สุดเช่นผ่อ คือ สุดสายตา" เจ้าของติดตามไปหย่าง
ไรก็ไม่ทันแต่เห็นแต่หูกสุดสายตาเสมอ เมื่อจับไม่ได้ได้ไม่ทันแถว
กถบมายังที่เกาจึงมาพบเงินค่าของวางหูกอยู่ เพราะกริยาอาการเป็น
หย่างนี้จึงเรียกกันว่า "ผแมน" บางท้องถิ่นเรียกว่า "ผคบ" ด้วย
ตายแล้วไม่ได้ตั้งสักการ แม้จะตายถมก็ยกถบเป็นชนกมอาการ "บ้าน
แตกสาเหวกรขาด" คือลูกคิดพ่อแม่ ผวักตเมย แถวขอยแยงตั้งของ
ตั้งบ้านเรือนเข้าไปหยู่บ้าน เหมือนตายจากกันไปทีเดียว

ลูกธนะของผแมนตั้งทกถาวมานานก็ไม่ "ดูร้าย" แต่เมอถงเวลา

ข้างเมือง พวกเขมรกวาดต้อนหาหญิงนัก และคร่ำหวอดอย่างฉกาจฉกรรจ์
 ก่อร่างกันว่ามีแม่แพกกันมาหนึ่งหมู่เป็นกลุ่ม ๆ ตาม "กองไม้กวาด-ทาง
 ดั้งแยก" คอยทอดอกทอดนคนทเดินไปมาถึงแอมเซกหวกม บางทคนท
 เป็นชสาวสองกองยังไม่ทันตาย ก็มาส่งเตงคนปรากตให้เจ้าของไซเห็น
 แล้วอุคคร่าเอาวิญญาณไปซึ่งหน้า ทงชอบ "ตอสูหมอม" คือเมื่อหมอ
 เถกคาถาแต่ประณาพรหมชาย ก็ทว่าเลี้ยงตอหมอม บางทคร่าเอาวิญญาณ
 คนไปแล้วเข้าตั้งร่างซากศพนั้นก่ดาวบริภาดหมอมก็มี

โดยปรกตพวกพ่อค้าทางไกลทต้องพัก แรมทางในย่านทเป็นบ้าน
 เมืองของแม่แพน คองเตย "ของย่นของบั้น" เป็นผ้าผอนและข้าวปลาด
 อาหารโดยปลุกกรานขมทรมทางตอนนั้นให้ห่างจากทพกแรม "ตดเช่น
 รอง" คือ "ตดชวเตยงตะโกน" วางของย่นของบั้นทบนรานนแต่
 "ตดะทดก" คือ "ตดเถระ" หรือ เคาะไม้เป็นต้ยณานตั้ง ๆ 3 ท
 พรอมกบกดาวมอมของนนแก่แม่แพนและขอพร เวดาเดินกดับจาก
 รานทนหมายงทพกแรม ห้ามมิให้เหลยวทลงกดับไปคู้ ถ้าหนักดับไป
 คู้ แม่แพนจะโกรชและตามมาทำอันตรายให้ เช่นไปนำเอาเลื่อมา
 ตะครุบกันคนหรือต้ดวพาหนะทบั้นทุกต้ดนค้ำ ต่वनผู้ทเดินทางผ่านไป
 ตามปรกต ก็คองบูชาตอกไม้ชุบเตยนและวางของย่นของบั้นเพียง
 หมากคำพลูใบให้แม่แพน จงจะต้ดต้ดคัมชย

บ้านเมืองของแม่แพน ถาว่าตามตักกำเนิดกหฺยในอินเตย เพราะ
 เมืองปาดต้บศรมทานครนหนุ่ยในอินเตย คู้เหมือนบัจจุบันจะเรียก
 "บัตนะ" แต่ในแหนดมทองหรือต้สุวรรณภูมิประเทศกมีบ้านเมืองของ

ผีแมนหลายแห่งเรียกนามต่างกัน คงเป็นด้วยผีแมนอพยพเข้ามาตั้ง
แต่ครั้งตกดาบรพโหน้ ทำที่เดากันในอาณาไทยมีบ้านเมืองผีแมน
หลายแห่ง คือ

1. ทางเหนือเมืองเชียงรายขึ้นไปในอาณาเขตเมืองเชียงตุง ที่
ระหว่างเมืองเด่นกับเมืองพยากห่างจากเชียงรายระยะทางเดิน 5 วัน
(เคยฉนมทางรถยนต์เดินได้มาหลายปีแล้ว จากที่ป่าปางแต่เช้า ไป
กินข้าวกลางวัน (ข้าวเช้า) ที่เมืองพะเยา แล้วเดินรถผ่านเมืองเชียงราย
ไปหยุดกินข้าวตอน (ข้าวกลางวัน) ที่กิ่งอำเภอบ้านจ้องอินตงห้วยริม
ดำแม่น้ำสาย ครั้นถึงเวลาย่ำ 1 โมงแล้วรถต่อไปผ่าน “เวียงแก้ว”
คือ เวียงสัตว์ง่า เมืองฮ่องถึก เมืองหัวไฉ่ เมืองโก ถึง เมืองเด่น
(ราว 14 น.) รุ่งขึ้นออกจากเมืองเด่นเดินชนเขาไปถึงที่เมืองผีแมน
ราวเที่ยงวัน เมืองนหุบเขาเรียกว่า “คอยปางกว” คำว่า
“ปาง” แปลว่า “ที่พักแรมกลางป่า, หมู่บ้าน, รมนิยมสถานตามธรรมเนียม
ชาติ และที่ชุมนุมทาง หรือ ชุมชน” เข้าใจว่าจะตรงกับ “บาง” ใน
คำบางซ้อ บางรัก คำว่า “กว” แปลว่า “ที่คอด หรือ ที่แคบ”
แต่หมายเฉพาะช่องทาง บางที่ก็เป็นที่ตั้ง “ด่านกัก หรือ ตรอด” ที่
ปางกวทางหลวงเก่าตัดขึ้นไปบนยอดดั้นเขาซึ่งเป็น “คอด” ยาวราว
5 เส้นกว้างราว 3 วาเศษ สองข้างทางเป็น “เหว” ชั้นแต่ระดับ มอง
ลงไปแต่เห็นประกายน้ำตกที่เชิงเขาได้ดิบ ๆ ต่อจากน้ำตกไปทางตะวันออก
ออกคอดที่เชิงเขาถูกที่หยุดตรงหน้าผาผิงโค้งเตียนคล้ายกับเป็น “ไร่ข้าว”
เรียกว่า “เด่นผีแมน” รอบบริเวณ “เด่น” นี้เป็นป่าไม้ทึบ ถ้าว

กนจากตรงนเปฌเมืองฉแมน แต่ไม่เห็ฌบ้านเรือน ตามเชิงคอยป่า-
 กวนหมตฌไมฌนคทงดำโตเท่า ๆ กับแชนตุงทวมทัว มก 5 กง
 เรียงกนหยางนวมอยนออกจากฝำมือ เรียงก่า “ไมมอฉแมน” ฌนหุ
 มาก ชาวเมืองเตนชงหุเรียงเขาป่ากิด เต่าว่ากิดน “ดำเชียง” ไตยน
 เตียงคองกตองของพวกฉแมนเร็งทาบุณฑนยอคคอยป่ากวนมอย ๆ
 นอกจากนกไมมอไร

2. ในทองทอ่าเพอเมืองฝาง จงหวัดเชียงใหม่ มีเมืองฉแมน
 หุไกต ๆ กับเมืองฝางหลวง (คือเมืองฝางเก่า คงหุทปากแม่น้ำ
 ฝางออกรวมแม่น้ำกก กิดอิกหยางว่าเมืองฝางหลวงคงหุเรียงคอย
 ช้างทางตะวันตก คูกับเมืองเชียงรายชงหุทางตะวันออก แต่ห่างกัน
 ระยะทางเตนแต่ 7 กง 10 จนเตนเปฌทางทูกันดารมาก เมืองฉ-
 แมนแห่งนชอ “เมืองหินโหด” กิดว่ากิดนว่ากอนเสิดาโหดเตอนไปมา
 ไตเอง (ผู้เรียงไมเคยไปค) ในวันโกนวันพระกิดว่าไตยนเตียงคอง
 กตองของชาวฉแมนตอยตมไปกิดเมืองฝางเตยวชงห่างกันระยะทางเตน
 ราว 2 จนเตต

3. ทางไตเมืองเชียงรายลงมามท “คอยชมพู” คอ คอยควน”
 ในทองทอ่าเพอเมืองพะเยาหรืออ่าเพอเวียงน้ำเบาไม่ชาบเน เมืองฉแมน
 แห่งนชอ “เวียงกาหลง” ค่าว่า “กา” แปรว่า “หมาย” หรือ
 “กรุย” เซนบักกรุยหมายทาง เตแระเขามคตาคนไม่หมายไคเปฌท
 เตงเตต เรียงก่า “กา” ไค เซนเตยวกับ “กานทคทงเตอ”
 ทเรียงก่า “เวียงกาหลง” หมายคความว่าเปฌ “เมืองดตบหรือ

ช่อนเร้น” หาไม่ใคร่พบหรือไปไม่ก่อยถูก ต้องเดินวกเวียนไปมา
 แม้จะได้กรุยทางหรือถากคันไม้ “กา” ไร่เป็นที่ตั้งเกิดแต่ก็ยังมี “หลง”
 มีคำเล่ากันว่า “ครกหิน” ที่สำหรับตำข้าวซึ่งมีไซกันชุกชุมใน
 เมืองพะเยานัน เป็นของผีแมนท่ามาชายตงแต่ครั้งคกดาบรพและช่อ
 ชายกันหย่างปลาด คือว่าใครหยากได้ครกหินตำข้าวก็เขยหนั่งดื้อไป
 แคว้นเวทเชิงตอยคอง แล้วพวกผีแมนจะกตงครกมาตั้งให้ถงบ้านใน
 เวดากตางคน รุงชนเวดาคำเมื่อโกเขาเดาหมตแล้วผู้ช่อเขาชาวสาร
 ได้ครกนั้นจนเต็มทงไว้ พวกผีแมนก็มาชนเขาชาวไปเป็นได้คการช่อชาย
 จึงเทคหย่างไรช่อไว้แก่ผู้เดามาก่อน

แต่เวียงกาหลงนเกยวของกับประวัติศาสตร ด้วยเป็นเวียงเดียวกับ
 ที่เจ้าคุณนรพระรามตรวจพบเตาทำถ้วยชามตั้งคโลกเมื่อราวพ.ศ. 2475
 เจ้าคุณนรพระรามได้กราบทูลถวายรายงานแก่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เทอ
 กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ตั้งแต่แรกพบ ส้มเด็ด ๆ ท่านชงวินิจฉัย
 ว่าเตาถ้วยชามที่เวียงกาหลง จะเป็นของพวกช่างทฤษฎีที่ถระอพยพชน
 ไปจากอานาเขตสุโขทัยสมัยอยุธยา ครนคณ พ.ศ. 2485 ผู้เรียง
 เรื่องนี้ได้พบในตำนานพระเจ้าไม่จนทหอมว่า ยุทธิถระ หรือเรียกตาม
 หย่างชาวตานนาไทยว่า ยุทธิเจียง นั้นพระเจ้าเชียงใหม่ให้ครองเมือง
 พระยา ดงน “เวียงกาหลง” จึงฮาคเป็นเมืองทช่างทำถ้วยชามตั้งคโลก
 ไปต่าง “กาแพง” ชน เพราะเวียงกาหลงหยู่ไกลไปทางเมืองพะเยายัง
 กว่าทางเวียงป่าเป้า หากแต่ทางเดินสมัยนทุกนคารด้วยเหตุทกร่าง
 มานาน แต่ทงนมไซจะถือวาช่างทำถ้วยชามเป็นชาวผีแมน แต่เชอว่า

เวียงกาหลงคงจะเป็นเมืองของพวกผู้แมน หรือถูกขานนามว่าเป็น
เมืองผู้แมนมาตั้งแต่ครั้งบรมบูรพา บังเอิญเป็นทมิฬคนโตถกถนัดกับทมิฬ
ทำด้วยสามสังคโลก นายช่างจึงไปตั้งเตาทำที่นั่นและไปคิดก่อกำแพง
เป็น “เวียง” ขนพายหตง จึงเรียกว่า “เวียงกาหลง” ปรากฏอยู่
จนปัจจุบัน

นอกจากนี้ ได้ยินแต่กันว่าที่ในอำเภอสะเมิงและอำเภอจอมทอง
จังหวัดเชียงใหม่ อำเภอเมืองจังหวัดลำพูน และที่เวียงผา (เข้าใจ
ว่าจะเป็น “นครเขตก” สมัยจามเทวีวงศ์) คือที่บริเวณ “ถ้ำผาไทย”
จังหวัดลำปาง ก็มีเมืองผู้แมนมาแต่ก่อน

อนึ่งตามตักสิลาการของผู้แมนตั้งพระนามาซึ่งต้น ฮาดเป็น
หย่างเดียวกับที่ภาคกลางเรียกว่า “ชาวขี้แดง” ซึ่งกล่าวกันว่ามี
ที่เมืองทุ่งยั้งจังหวัดอุตรดิต ความปรากฏในพงศาวดารโยนกหน้า 63
ว่า “บารมีราชด่างบ้านขี้แดงมีชคามเป็นเมืองสุโขทัยให้อุโลกกุมาร
ครอง ตั้งบ้านบูรณคามเป็นเมืองบริบูรณ์ให้สุหกุมารครอง และตั้งบ้าน
อุตรคามเป็นเมืองกำโพช คือเมืองทุ่งยั้ง” นามว่า “กำโพช” คู่ก็
ไม่ห่างกับป่าดงบุตรมหานคร จึงน่าพิเคราะห์

6 ผีนาค

ตทขณาค ว่าตามทเชอกนในสมัยโบราณ คงจะเป็นตทชทเกิด
ขึ้นตั้งแต่ก่อนพุทธศาสนา หรือไม่กี่ไต้แต่เข้ามารุ่งเรืองอยู่ในตำนาน

ก่อนพุทธศาสนาเข้ามาถึง ด้วยปรากฏว่าพระยานาค บางแห่งเรียก
เจ้า หรือ ชุนส์อัยคอกำ เป็นผู้เชิดชูพุทธศาสนา รากเง้าเค้าเดิม
ว่าพวกชาว “กูธาคำ” (ชาวอินเดียน) เป็นต้นศาสนา

เคยได้ฟังคำสั่งสอนเป็นอย่างสั้นสั้นนาค ว่านาคเป็นสัตว์
ประเดิคมบริสุทธิของกว่าสัตว์อื่นทั้งหลาย ซึ่งทรงพระเดชที่สามาถจะ
บันดาลให้เกิดอันตรายและอันตรายทุกสิ่งทุกอย่างให้แก่คน แต่ไม่ทำ
อันตรายแก่คนโดยไม่มีเหตุผลสมควร เหมือนหย่างกล่าวใน โศดง
โลกนิคิตว่า “นาคมีพิษเพียง สุริโย เดอขบทำเตโช แซ่มช้า” ฉนั้น

โดยนเพราะนาคเป็นผู้รักษาศาพุทธศาสนา ซึ่งกล่าวว่พุทธศาสนา
ได้ประดิษฐานจนรุ่งเรืองมาแต่ 4 ครองทงปัจจุบัน คือประดิษฐาน
จนแดงกรุงเรือง ครนรุ่งเรืองนานแดงต่อเนื่องไป ทง 4 ครองที่
พุทธศาสนาได้ตงจนรุ่งเรืองแดงต่อเนื่องน ทอดระยะเวลาที่รุ่ง
เรืองแดงต่อเนื่องไว้ทางกันนับด้วยหมื่น ๆ มี มีชอศาสตราจารย์แรก
ประดิษฐานแดงพันฟูมาแต่ 4 พระองค์ คือ พระพุทธกกุชสันโธ เป็น
ปกม พระพุทธโกนาคมนโน เป็นศุติย พระพุทธกัสสโป เป็นศุติย
แดงจตุค พระพุทธโกคโม คือองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าปัจจุบัน

ในเวลาที่พุทธศาสนาเสื่อม แดงศาสตาผู้จะมาพันฟูยังไม่กำหนด
นิน ตกเป็นหนาทของพระยานาครักษาศาพุทธจารีตไว้คอบศาสตาหรือ
“เจ้าคนบุญ” จะมาพันฟูให้กตบรุ่งเรืองชนใหม่ คตชดกาทพระยา
นาครักษาศาพุทธจารีตไว้ในเรียกว่า “ว่างศาสนา” (ที่ถูกคจนเป็น “ว่าง
ศาสตา” เพราะพระยานาครักษาศาพุทธจารีตอันเป็นศาสนาไว้แล้ว)

ในกาตที่ “ว่างสำเนา” นี้ พระยานาคซึ่งสัตว์ที่จะใช้อำนาจ
 แลฤทธิ์เดชต่าง ๆ บ้างก็รักษาสภาพพุทธศาสนา มีเช่นบ้านทานให้
 พวกมิจฉาทิถิ ผู้ไม่ประพฤติตามพระพุทธโฆษาตถึงกาลชวคนตราย
 เป็นต้น บางครั้งก็ยกบ้านให้บ้านเมืองถล่มลงไปทั้งเมือง หรือ
 บ้านทานให้ “ฮ่า” (ห่า) ลงกินชาวบ้านชาวเมือง ให้พวกมิจฉา
 ชพงลงซึ่งกาลมรณา คงเหลือแต่ผู้ประพฤติตนเป็นดีมาอาชวจะถูก
 ต้องตามพระพุทธโฆษาต ถ้าเจ้าบ้านเจ้าเมืองหรือกษัตริย์ตนใดประพฤติ
 ตนอยู่ในทศพิธราชธรรม มีเมตตากรุณาไม่เป็นอันทพาดค่อพดเมือง
 พระยานาคก็นำเอา “แก้วสารพัดนึก” มีดี “แดง” ชื่อ “รัตนรังสี”
 มาให้เป็นของค้เมืองเพื่อให้สมรรถผลดีความปรารถนาโดยสันตวิธี คือ
 สำมาถเห็นยวงหน้าใจเจ้าเมืองไทยทั้งหลายเข้ามาขอบน้อม บาง
 ครั้งยกบ้านทานให้เกิดมชาง “นาเกนทรหัตถิ” คือผู้ มีถกตั้งระงคางม
 สูง 4 ตอกเสถ์ ตั้งควเขยวกำ คือ “เขยวแก” เตบเทามัดแดงครบ
 24 เตบ คือ มีเตบตั้งแดงรอบเท้า (ชางชมตามกมมีเตบระหวาง 18-
 20 เตบแดงไม้รอบเท้า) มีงาด้าหรือเขยว บางทกให้บังเกิดมา
 มโนมัยหรือมาอัสตร ซึ่งถ่าถว่ามกมาเกิดที่ชวงหน้าคุม (คือ “ท้อง
 ษนามหน้าวง”) เกิดแดงกเตมะแม่ตายแดงวงเขาด้าหน้าเรอนหดวง
 (ปราสาท) ให้เป็นพาหนะคองคเจ้าเมืองหรือกษัตริย์ บางทกจำแดง
 ตนเป็นพราหมณ์หรือคณนัถบวคหน้าเอาพระสร้ขรรคชัย (พระขรรคชัย
 สรี) มาให้เป็นอาวชคุมือ เหล่านี้เพื่อสำหรับทำบุชสงครามปราบ
 เหล่ามิจฉาทิถิให้ยอมเกรงกถัก

พระยานาคนั้น สถิตอยู่ยังนาคพิภพ ว่าหยาไต่พันคืนเห็นอนรกก
 ภูมิ ใช้ดำเนินาแแต่ดำห้วยดำธารหรือปด่องเปดวเหวถาเปนทางดัฉจร
 ตรวจตราดูความเปนไปไนมนุดโลก โดยชนมาหย่างเบึกเฉยบ้าง
 จำแดงคนเปนพราหมณ์ เปนมนุด แแต่ดัควคุดบทธวิบาท เช่นเปน
 ช้าง เปนฟาน เปนงูพิศชนิดหนึ่งมี "ค่อด้แดง" แแต่เปนไก่ หรือ
 นก บ้าง พระยานาคมีบริวารคองทงหลายหยาประจำเมืองคน จำหรับ
 คอยรายงานเหตุการณแแต่รับคำสั่งพระยานาคทาการงานเปนบางดังบาง
 หย่างในเหตุเด็กนอย ถ้าเปนเหตุการณใหญ่ พระยานาคก็กริชาของ
 ทพนาคนมาปราบปรามทเคยด

โดยปรกติ พระยานาคบันตานให้ผู้คนกในเมืองคน เพื่อให้เกิด
 มินาหตอแดงพชพนชู ขณณาหารจำหรับมนุดแแต่ดัควบริโลก บันดา
 พชผลทงหลายทมผลดัมบรณแแต่ไมดัมบรณนน ก็เปนด้วยพระยานาค
 บันตานให้เปนไปตามพรตการณของคนที่ทาชอบหรือผิด

ด้วยเหตุทงปวงทบรยายมา พระยานาคเปนผู้ชงคูนหรือมีคูน
 แก่คน คนจึงเคารพเกรงกดัพระยานาค คดอดทงหมุ่บริวาร ถึงมี
 ก็คองดังเวยบอกกถาวพรตการณใหญ่ ในเวลาใดมิงเอนได้พมปะช้าง
 เกอนยงทชงไมไรทหยาของช้างเกอน หรือเดินไปไหนได้พมงู ก็
 คองยกมือไหวขอพรให้สวดดัมชย โดยถ้อว่านาคราชบันตานให้เห็น

ดังนหดกการดำคินของถทชมนาคนิน กถาวได้ว่าเกอบเปน
 อนเคยวกันกับพทชดัสนา กำหนดให้ถอดดักนทานเหมือนกันทุก
 หย่าง ฝ่ายครหดกบฉฉตให้พอเมืองถอจากุปารดัทชดัถหรือพรหม

วิหาร 4 อาจารย์หลวง ไทราหลวง และพญามหาอุปราชถือสัต 8
นอกนั้นถือสัต 5 ในพุทธศาสนา

การบวงสรวง

การบวงสรวงผีนาค ประกอบด้วยในเดือน 8 ได้ คือเดือน 6
เรกต์เดียวกับพิธี "วิสาขบูชา" ซึ่งที่เมืองเชียงรายเพิ่งจะเริ่มทำพิธี
วิสาขบูชา มาเมื่อประมาณ 30 ปี ก่อนแต่พจนไปโบราณกาล
จนทำพิธีวิสาขเป็นวันทำพิธีบวงสรวงผีนาค ทางจังหวัดเชียงใหม่
ถ้าพูน ถ้าปาง และแพ้ว จะทำการบวงสรวงผีนาคด้วยหรือไม่ไม่ซาบ
แต่ทางจังหวัดน่าน เข้าใจว่าครั้งโบราณจะได้จัดทำเหมือนกัน ด้วย
ตั้งเกิดตามชื่อเมืองเก่าแถบจังหวัดน่าน เห็นเมืองชื่อ โยนกนคร
หรือ นาเคนทรบุรี หยุ่ทางชายแม่น้ำโขง เมืองนั้นในปัจจุบันเห็นจะร้าง
หยุ่ในจังหวัดตานช้าง ทดงชนใหม่

แต่ตามเรื่องเจียนาค "นิทานเรื่องผีนาค" ที่เล่ากันหยุ่ในพื้น
เมือง ก็จะเกี่ยวข้องกับเมืองเชียงรายโดยเฉพาะ เพื่อให้เห็นสม
จะนำเอาเรื่องเจียนาคตอนต่างเมืองเชียงรายมาเล่าในบทพอให้เห็นเค้า
คือมีความว่า "เมื่อนั่งรายต่างเมืองเชียงราย พระยานาคได้มาช่วย
ทั้งพระยามังรายและพระยานาคพร้อมกันหาเรกต์ได้ในวันพุธ เวตา
"มั่งมั่งแจ่ง" คือ "เวตาค่อนรุ่ง หรือ บัจจุต์มัยโกดรุ่ง" กำหนด
จะทำการ "ชุกคือ" คือ "ชุกคู มื่อ" ตั้งแต่เวตาเรกต์นั้นให้เส็ด
ทง 4 คำนก่อนพระอาทิตย์ส่องแสง ครั้นถึงเวตาเรกต์ มังราย "นอน

หมัดมคิน” มาไม่ทัน ฝ่ายพระยานาคมาถึงที่ต่างเมืองตั้งแต่ก่อน
 เวลาเรกต์ คอยหาพระยามังรายนานเท่าไร ๆ ก็ไม่เห็นมา ครั้น
 ได้เรกต์จะคอยต่อไปไม่ได้ พระยานาคก็ดึงมือ “มุน พนแผ่นดิน” คือ
 “เดอยคูกวกพนแผ่นดิน” ทำ “คือเมือง” แต่โดยดำพัง เพราะ
 เหตุที่ท่าแต่พระยานาคผู้เดียว ก็ทำแต่ก่อนแต่งพระอาทิตย์ส่องเพียง
 ด้านเดียวคือด้านเหนืออันเป็นด้านรึมน้าแม่กก (ดู นกมเตี้ยเมื่อ
 พ.ศ. 2460 แล้ว) คูกวกคือเมืองมาได้เท่านี้ พระอาทิตย์ส่องแจ้ง
 ชนมาพระยานาคก็รีบกลับลงไปยังเมืองนาค ด้วยเกรงราศีครจะเห็น
 แดะพากันตกใจ ฝ่ายพระยามังรายนอนตื่นง่าย มาถึงที่ต่างเมือง
 คือ “เมืองหาดายแก” ระหว่าง 9-10 นาฬิกาแล้ว ไม่พบพระยา
 นาค เห็นแต่คูกวกเมืองด้านเหนือที่พยายามาคคูกวกทำไว้ด้านเดียว ก็
 โกรธว่าพระยานาคไม่คอยแะทำคูกวกเมืองค้างไว้ให้เสียเรกต์ พระยา
 มังรายจึงหาเรกต์ใหม่ในวันนั้นทำคูกวก 3 ด้าน เด็ดแถวเอาชื่อพระยา
 มังรายแต่ผู้เดียวตั้งเป็น “ชื่อเมือง” ว่า “เมืองเชียงราย” ไม่เอา
 ชื่อพระยานาคประดับด้วย ดงน

เรื่องเจย “นทาน” ที่เดาน เห็นได้ว่าตอนเอามาจากเรื่องตำนาน
 ดึงหนวด² ที่ว่าด้วย “ดึงหนวดกุงุมาร” ดัง “เมืองนาคพันชูดึงหน
 วดีนคร” ในตำนานนั้นกล่าวความว่า “ดึงหนวดกุงุมาร อพยพบริวาร
 ผู้คนจากเมืองนครไทยเท่งหรือ ราชครห็นครหลวง มาหาที่ต่างเมือง

1. เวลากลางวันของชาวตานนา คือ เจ้า-เจ้า งาม-งาม นะแหร-เพล เตียง-เทียง
 งาม-บ่าช งาม-เฮ็น แลง-ชามควันแดง.

2. ดูเรื่องในประชุมพงศาวดารภาค 61.

หฺยู่ ได้มาตั้งสมรมพักพิงอยู่ยังสถานที่หนึ่ง พระยานาคชื่อ "พินธุ
 นาคราช" จำแดงตนเป็น "พราหมณ์" มาบอกที่ต่างเมืองให้ ถึงหน
 วกกุมารให้อำมาจไปตรวจดูสถานที่นั้นด้วยกนกกับพินธุพราหมณ์ ... อำมาจ
 เห็นถนนเป็นชยภูมิจึงกลับไปบอกถึงหนวกกุมาร ฝ่ายพินธุ นาคพราหมณ์
 เมื่อลงเวดากดางคั่นกักตายเพ่งกตบเป็นพระยานาคราช บุน คุยกวกพน
 แผ่นดินทำเป็นคูเมืองทง 4 ด้าน เว้นตรงกลางสำหรับต่างเมืองได้
 กว้าง 3,000 วาจตุรัส เด็ดแดงกตบดงไปยังเมืองนาค ครั้นวัน
 รุ่งขึ้นถึงหนวกกุมารไปตรวจดูสถานที่ เห็นมกุฏอมรอบพนททง 4 ทิศ
 คด้ายกับคนมาต่างไวก็เกิดอัสจรรยใจ นี้ก็ได้ว่าชรอยพระยานาคจะมา
 ทำไว้ให้ และเชื่อว่าพินธุพราหมณ์ที่มาบอกทให้มั่นคงเป็นพระยานาค
 แปลงมา จึงต่างเมืองหฺยู่ยงทนน เด็ดแดงเอานามพินธุ นาคพราหมณ์
 กับนามถึงหนวกกุมารผสมกันดงเป็นนามเมืองว่า "เมืองนาคพินธุถึงหน
 วกนคร" ดงน

เมื่อปลายปี พ.ศ. 2483 ได้ดงดงอบภูมิสถานของเมืองนาค
 พินธุ ๆ ตามทอ้างไว้ในเรื่องตำนานถึงหนวกติ พบหลักถานสีแดงให้
 เห็นว่าเมืองนาคพินธุถึงหนวกนครนหฺยู่บนฝั่งเหนือแม่น้ำกกเป็น คนดะฝั่ง
 ตรงข้ามกับเมืองเชียงรายปัจจุบัน และได้ค้นพบสำเนาคำแปลสุภอักษร
 ของออกเต้เนาเมืองเชียงตุง มีมาถึงออกเต้เนาเมืองเชียงรายเมื่อ พ.ศ.
 2387 ทหอด้มุดแห่งชาติ ออกนามเมืองเชียงรายว่า "เมืองพินธุมิต
 ติริ เศษะ นครราชธานี" นามนี้ใกล้เคียงกับนาม "เมืองนาคพินธุถึงหนวกติ
 นคร" และทางความก็ดูสละดงด้วยฟังเข้าใจได้ง่ายกว่านาม นาคพินธุ

ถึงหนวดนิคร ทำให้เกิดความเข้าใจว่า ทอดเต๋นาเมืองเชียงตุง
ออกนามเมืองเชียงรายมาในสัณสกัถรนั้น จะเป็นามเก่าแก่ตงชนตง
แต่โบราณ สำหรับใช้เป็นามเมืองที่แท้จริง นามว่า เมืองเชียงราย
จะเป็นามหย่าง “ปากตาด” อันเนื่องมาแต่ชื่อเดิมของสถานที่ตั้ง
เมืองมีว่า “เกาะดำเพาหงาย” ดังที่ปรากฏในเรื่องตำนานสุวรรณโคมคำ
ประชุมพงศาวดารภาค 72

ตามเรื่องเจย หรือ นิทาน และตำนาน กับทงเรื่องนามเมือง
ดังเด๋ามาหน สั ให้เห็นตู่ทางว่าตธิษณาค อาจจะมีตักกัณนเพาะ
แต่ชาวเมืองเชียงรายแห่งเดียว เพราะปรากฏว่านามมาช่วยตั้งบ้าน
เมืองให้ และตามเรื่องตำนานยังปรากฏต่อไปอีกว่านามบัณฑิตานให้
ทวมเมืองจนกตายเป็นเมืองร้างครงหนง บัณฑิตานให้เมืองถ่มจมตง
กตายเป็น “หนองแ่งนคอ” ยังปรากฏหุ่ยจันจับันกัถกครงหนง เมือง
ทุกหนาทวมกับทงหนองแ่งนคอทว่าเป็นชากเมืองถ่มตงหนง ก็หุ่ยตัก
กับเมืองเชียงรายทง 2 เมือง เป็แต่เรียกชื่อว่า เมืองสุวรรณโคมคำ
และ เมืองโยหนานครหลวง เท่านั้น

การบดงสงฆณาค นรเมืองเชียงรายนั้น ทาเป็ครงตักทายเมื่อ
พ.ศ. 2460 ก่อนแต่หน้าได้เว็นว่างมาหลายปี คือเด็กไม่ได้ทาพิธี
มาตงแต่ พ.ศ. 2456 อันเป็นบทเรมประกอบพิธีวธาธาเหตุ
ที่กตบมาบดงสงฆณาคชนอถใน พ.ศ. 2460 นั้น เองมาแต่เกิด
“ฮ่า” (โรคห่า) ลงเมือง โรจนเรียกตามภาษ่าชาวถานนาว่า “ฮ่าก
ตองกอง” คือ “ยิวาตลโรค” ฮ่าตงกัณคนครงน เริ่มเกิดชนใน

สหรัทธิไทยใหญ่ก่อนแล้วถูกตามลงมา แพบท้าวคนหมกทุกเมือง ประ
 ชาชนคนเด่นกันมาก ต่อมัยนเมืองเชียงรายเด็กฉกรรจ์ปกครองเมือง
 หย่างเก่าแล้ว¹ ตั้งศาลากลางจังหวัดทเมืองเชียงราย เมืองต่าง ๆ
 ทมตักกเคเสมอกับเมืองเชียงรายมาแต่ก่อนคือเมืองฝาง เชียงแสน เชียง
 ของ เชียงคำ เมืองเทิง และเมืองพะเยาตวันเป็นอำเภอขึ้นจังหวัด
 เชียงราย พระยารัตนาอาณาเขต (เมืองไชย นระดำพูน) เป็นทนาย
 อำเภอเมือง คณะผู้ครองเมืองชุกเก่าทขยงมัตวหุยกัไดไปนกรมการ
 พิเสดสำหรับเมือง

ใน พ.ศ. 2460 อันเป็นปีที่ย้ายลงเมืองนั้น พระราชโยธา (เดิม
 บัณยารชุน ต่อมาเป็นพระยาตรีภุช กุมุหเทศาภิบาลมณฑลอุดร) เป็น
 ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงราย ท่านได้ข้ามว่าทางเมืองเชียงใหม่ ตำพูน
 ตำปาง ได้บอกพดบุชานอินตะชนและผเดื่อเมืองอับไตโรคห้า จึงคิด
 จะดเคาะเคระหะเมืองหย่างหนบ่าง ได้ปรักดากับพระยารัตนาอาณา
 เขต ตกกลงกันจะบวงส่งฉฉนาค ด้วยชนนหนไกดกับฉฉนาคระบุงชา
 พระยารัตนา ๑ พร้อมด้วยกรมการพิเสดสัการทจะประลอบส่งไปให้
 พระราชโยธา ผู้เรียงเรื่องนยงเป็น "บ่าวเก่า" คือ "รุ่นหนุ่ม"
 มหนาทรบไซพระยารัตนา ๑ ท่านใจให้จดหมายบันทึกกรายการหน พอ
 จำรายการไว้ได้บ้าง จะนำมาด่งไว้ทงเพื่อไว้ระกตหุยกับฉฉนาค
 งานบวงส่งฉฉนาคควาน พระครูเมธังกรณาย (ราชครูเมือง)

1. เมื่อเปลี่ยนครั้งแรก ราว พ.ศ. 2448 เรียกว่า "บริเวณพาพะหน้อย"
 ก่อนแล้วเปลี่ยนเป็น เมือง และจังหวัด โดยลำดับกัน.

เจ้าคณะจังหวัด 1 พณามโนวิฑูร อาจารย์หลวง 1 แด่นสันธิหรือไทย
 อาจารย์รอง 1 พณาไชยเวกส์วัธสา โทราหิตวงเก่าเรียกว่า "ปู่เจ้า" 1
 พณาไชยเมืองชั้น โทราหิตวงใหม่ 1 มาประชุมพร้อมกันที่หอขวาง
 คุ้มหลวง ต่อหน้าพระยารัถนาอานาเขต บัญชีตกลงกันจะจัดทำ
 ตามแบบหย่างครงตงเมือง กำหนดงาน 5 วันเริ่มแต่วันชน 12 ค่า
 จนถึงวันแรมค่ำ 1 เดือน 8 (6) มีชบวนแห่นาคและเครื่องไทยทาน
 ทุกวัน ในสมัยนั้นการพระนันทเจ้าพวกไป ช้างแดง และไฟป้อก ไฟ
 คอง เหล่านี้ยังผูกเดินได้ในเทศกาล จึงกะให้มีการพระนันทตอด
 งานทงกตางวันกตางคืน จำนวนพระสงฆ์จะเข้าพิธี "ภาวนานับ
 ประคำ" (นังปรก) 108 รูป รับบินทบาทสังคทาน 1,000 รูป ครั้น
 ส่งรายการไปยังพระราชโยธา ท่านขอให้จัดแต่เพียงพอสมควร ด้วย
 เปนเวดากทำตงเมือง เกรงจะไม่มีคนพอแก่การใหญ่ๆ จึงตตง
 คองเหลือวันงาน 3 วัน แดรงตการเดินพระนันทกบตงตจจำนวนพระสงฆ์
 รับบินทบาทสังคทานเหลือเพียง 250 รูป การกิตตางๆ ปด้อยได้
 ให้ตามใจคนทมิตักขา ชบวนแห่นาค ฝ่ายททานซึ่งหยุ่ประจำเมือง
 ในเวदानันรับช่วยจัด แดะปด้อยให้เจ้าของควายนาคควายมาเข้าชบวน
 ตามใจสมัก เพราะควายกตมตายด้วยโรคห่ามาก แต่ในส่วน
 พระสงฆ์คองปรก 108 รูปนั้นวาเปนเวกส์แรกตงเมือง คงให้มีเท่า
 จำนวนเวกส์ ขณะเวียงหนงตอน พ. ต. 2485 ได้ค้นดูจุดหมายเหตุ
 รัชกาลที่ 3 ทมิหยุ่โะหอสมุคแห่งชาติ พบสำเนาสารตราพระราชสัห
 ใหญ่กับทงค่าแปลไบบอกเมืองเชียงใหม่ เรื่องแบ่งพดเมืองเชียงใหม่

ถ้าพูด อพยพขึ้นไปตั้งเมืองเชียงรายเมื่อ พ.ศ. 2386 ในใบบอก
มีความตอนหนึ่งว่า “ข้าฯ ทงปวงพร้อมกันนิมนต์พระสงค์ 108 รูป
เป็นขบวนแห่พระพุทธรูปนำขบวนครัว เข้าตั้งเมืองเชียงราย ได้ทำ
บุญเป็นการใหญ่ 3 วัน 3 คืน และได้ตั้งการบูชาอารักขาเมือง
ขอเอาพระเดชพระคุณสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวนระกรุงเทพ ฯ มหานคร
ปกเกล้าปกกระหม่อมเป็นทพง” ดงน ทว่าพระสงค์ 108 รูปเป็นเวกต์
ตั้งเมืองนน คงจะเป็นเวกต์นเอง

อีกประการหนึ่ง ด้วยบุคคลที่เป็นสำคัญในงานนี้ จำเพาะต้องเป็น
ตัวพ่อเมืองและวงศ์ตระกูลกับทงเสนาอำมาจ คุณพระราชาโยชามอบ
ให้พระยารัตนา ฯ เป็นผู้ประกอบพร้อมด้วยราชครูเมืองและกรมการ
พิเศต ในพิธีนั้นมีตำแหน่งบุคคลต่าง ๆ ที่จะเข้าพิธีหลายอย่าง พญา
ไชยเมืองชั้น ไทรทดวงได้บันทึกอธิบายส่งไปให้พระราชโยชา เรียก
ชื่อว่า “กองเมืองเชียงรายโบราณ” จะนำมาเล่าไว้ในทน แต่ขอ
ออกตัวไว้ก่อนว่ากองเมืองทงเจเต้าน เป็นเรื่องที่ได้รมาหานับเวดา
ได้เกือบ 30 ปีแล้ว อาจวิปตาสอดงดิมไปบ้าง ขอท่านผู้อ่าน
ฟังเพียงเป็นเดา ๆ ในการเล่าก็จะตเทียบกับกนยมกันทางข้างได้
นบาง แะกความเห็นของผู้เรียงตามที่ได้รมาพายหลังดงบ้าง เพื่อ
ให้ออกความคชน แต่ทงเจเต้านเป็นแต่เพียงทเกยวของกนพชบวงสงวง
ผนาคเท้านน

อันว่า “กองเมือง” นน คำว่า “กอง” ตรงกับ “คดอง” คือ
“ทางเดิน” แยกออกเป็น “กองนำ กองบก—ทางนำ ทางมก” ที่

ใช้คำว่า “ก่องเมือง” น คำว่า “ก่อง—คดอง” แปลว่า “แบบหย่าง” ตามนัยนกว่า “ก่องเมือง—คดองเมือง” ก็คือ ขนบทำเนียม หรือ จารีตประเพณี ดำหรับเมือง

การครองเมือง

1. ผู้ครองเมือง เรียกว่า “พ่อเมือง” ครังโบราณเปนกตัตว แบ่งเปน 5 ชนตามคุณสมบัตื คือ

1. พ่อหอเป็ก หรือ จักรพัทว

2. พ่อหอแสง หรือ ประมระราชา (บรมราชา)

3. พ่อหอแก้ว หรือ มหารราชา (มหารราชา)

4. พ่อหอคำ หรือ ราชา (ราชา)

5. พ่อหอจันท หรือ อนุราชา (อนุราช) ประเทศราช

คำแทนชื่อของพ่อเมืองหรือกตัตว มีใช้หลายหย่าง จะแยก ว่าหย่างใดสำหรับพ่อเมืองชนไหนนหยาก เพราะใช้กันพื้นเผือมาเดี่ย นานแล้ว กล่าวได้แต่ว่าเมื่อพูดด้วยใช้ว่า “พ่อเห็นอหิว เจ้าเห็นอหิว และพญาเห็นอหิว” เมื่ออ้างถึงใช้ว่า “เจ้าหลวง พ่อเจ้า เจ้าชวต และพญาเจ้า” และถ้าเปนชาวต่างเมืองหรือต่างประเทศเรียกก็เต็มนาม เมืองเขาขางท่าย เช่นว่า “เจ้าหลวงตำพูน พ่อเจ้าตำปาง เจ้าชวต เชียงใหม่ และพญาเมืองฮ่าย” เปนต้น ส่วนที่ใช้เปน “ราชา ตัทท” ไม่มี คงใช้หย่างเดียวกับบุคคลสามัญ

ชุนึงทเรียกว่า “พ่อหอ” นน คำว่า “หอ” หมายถึง “เรือน

หลวง” หย่างเคียวนกคงว่า “ปราสาท” ทมิคำ “เป็ก แดง แก้ว
 คำ และ จันท” ต่อท้ายอีกนั้น เป็นคำหมายถึง “แท่นที่นั่ง”
 (ราชอาสน์) อันตั้งไว้บนเรือนหลวง ถ้าเรียกเฉพาะแท่นก็ว่า “แท่นเป็ก
 แท่นแดง แท่นแก้ว แท่นคำ และ แท่นไม้จันทน์” คือเรียกตามลักษณะ
 ของแท่นที่ทาเป็น “ดงรักบัตทองประดับดวงด้าย และเพชรนิลจินดา”
 แท่น หรือ อาสน์ เป็นของทางนโสประกอบสังกัดของพ่อเมืองหรือ
 กัสัตร์ แท่นอะไรควนแก่พ่อเมืองชั้นไหน เป็นไปตามทไตเวียง
 ดาดับมาแต่ดวข้างตน

คำว่า “เป็ก” สงสัยว่าจะตรงกับ “เพชร” ก็จะเป็นเพชรที่
 ยังไม่ได้วัดเลตา หรือ เจียรไน ด้วยได้พบในตำนานพระธาตุหริภุญชัย
 เรียก “เมืองกำแพงเพชร” ว่า “เมืองกำแพงเป็ก” ลักษณะของ
 เป็กไตเคยเห็นของท่าน พระยาจักรวงศ์วรยสังข์ดี พ่อเมืองเชียงใหม่
 คุณด้ายกับ “หินสีดา” เว้นแต่เบาและแข็ง รูปคล้ายกับ “ใบเสมา”
 หรือ “ใบพาย” ขนาดโตเท่าหัวนิ้วมือ ยาวราวสัก 2 ขอนวเสด
 จะเป็นวัตถุที่ประสมทากหรือเป็นเอง ไม่ได้ตามท่านเจ้าของ ดี
 คดากด้าย “สีดาแดง” เมื่อถูกแดดมีรังสีทองแวววาว เจ้าของ
 บอกว่าเป็นเครื่องตางหย่างสูงที่นิยมกันมาในสมัยโบราณ ถึงยกกันว่า
 เป็นของวิเศษชั้น “อนัคคะมณี” ไม่อาดตีราคา กถาวอีกหย่างหนึ่งว่า
 “ค่าควนเมือง” ผู้ไตไตเป็กไวก็เทากบขุนนมกำแพงแดงชั้นบองกันคว
 แต่ทว่ามี “เลดัด” ในการบูชาและขอพร อธิบายว่าต้องเป็นการ
 “บริสุภช” จึง ๆ จึงจะสมฤทธิ์ ของพระยาจักรวงศ์ ๆ นั้นเห็นท่านได้

ในอุ้งถักด้วยด้าย มีเส้นด้ายสีฉวีจรัสสำหรับคดอองคอบ ถึงวันพระ
เอาได้ผ้ามีมือจับดงส่งน้ำในชั้นแต่เห็นดอยน้ำได้ปริ่ม ๆ

“แสง” ก็เป็นเครื่องถักอีกอย่างหนึ่งซึ่งนิยมกันว่ามีคุณค่าสูง
กล่าวกันว่าแสงเป็นของ “เทพอำนาจ” มักเอามาประทานไว้ในวังนก
กักตุนเป็นหย่างไรไม่เคยเห็น ได้ฟังแต่คำเล่าว่ารูปคล้าย “ดวงแก้ว” มี
หลายขนาดตั้งแต่เท่าแม่ข้าวโพดจนไปถึงฟองไข่นก ตั้งแต่เป็นไปตาม
ดีไว้ในรังทพบ ผู้ใดได้ไว้ถ้าเป็นขนาดเล็กก็ใส่ถักด้ายถักสอดด้ายคดออง
คอบ ถ้าเป็นขนาดใหญ่ก็ประดิษฐานบนพานตั้งไว้สักการะในบ้านเรือน
ว่าห้ามกิน ไต่ซึ่งอุบาทว์จันไรทั้งหลาย

2. คำแห่งนางใน

1. แม่ นางเมือง คือ อี กเทวี
2. แม่ อุ่นเมือง คือ เทวี มี 2
3. แม่ หยุเมือง หรือ แม่ อายุเมือง คือ หม่อม
4. แม่ ขวนเมือง เห็นจะตรงกับ “บาทบริจา”

อี กเทวี เป็นชาวต่างเมือง บางทกวงศ์เดียวกันซึ่งแยกไป
ครองเมืองอื่น บางทกเป็นวงศ์อื่น การแต่งงานของพ่อเมืองกับ
แม่ นางเมืองแต่งโดยพิธี “หมวย” กันไว้ตั้งแต่ยังเป็นทารก เหมือน
ระเด่นมนตรีกับบุ้งบาในเรื่องตะกอนอิเหนา แต่เทวี เป็นเชื้อวงศ์ต่าง
บิดามารดามีหน้าที่ปกครองสาวสนมนาง 1 รักษาทรัพย์สมบัติและเลี้ยง
ดูผู้คนนาง 1 บางทเรียก “แม่ กอไต้” แม่ หอเหนือ” หรือ “แม่ ช้าย
และแม่ ขวา” ที่เป็นขวาและซ้ายนเป็นซ้ายและขวาของแม่ นางเมือง

คือเป็นหูเป็นตาแทนนางเมือง แม่หญิงเมืองหรือหม่อมม่นเป็นบริวาร
 ของแม่นางเมืองและแม่นางอุ้มเมือง สำหรับใช้ให้มารุงบำเรอพ่อเมือง
 ให้เจริญอารมณ์ คือให้มีความเบิกบานใจอยู่ตลอดเวลาเหมือนเป็นชายา
 วัชระ ส่วนแม่ช้วนเมืองต่างกับทกต่างมาแต่ด้วยว่าเป็น “ตัวจ่านำ”
 หรือ “นางชเตย” คือเป็นลูกสาวของพ่อเมืองที่ปราบปรามเอามาได้
 นางช้วนเมืองจะแต่งตั้งให้เป็นชายาชั้นไหนไม่ได้ จะให้เป็นแม่อุ้มเมือง
 ก็ไม่ได้ใจ จะให้เป็นแม่อายุเมืองก็ไม่สมดังคิดของนาง จึงยกย่อง
 ไว้ในทแม่ช้วนเมือง หมายความว่าได้มาประดับเกียรติยศของพ่อเมือง
 และเกียรติศักดิ์ของพ่อเมืองนั้นเป็น “มิ่งช้วนเมือง” ดงน เมืองใด
 จะมีแม่นางช้วนเมืองมากหรือน้อย แลแต่ “เศษะรทช” ของพ่อเมือง
 นั้น นางนเรียกออกหย่างว่า “นางช่อนหอ หรือ นางช่อนหอ” ด้วย
 เหตุที่ฝากตัวหยู่ทงในแม่นางเมือง และแม่อุ้มเมือง

เหตุที่พ่อเมืองต้องมี แม่อุ้มเมือง นั้น เพราะถือว่าพ่อเมืองหรือ
 กษัตริย์เป็น “พระโพธิสัตว์” สดุดีลงมาเอากำเนิดเพื่อบำเพ็ญบารมี
 เป็นพระพุทธเจ้าในชาติอนาคต อันพระโพธิสัตว์นั้นมัจฉานันท์ไม่ถ้วน
 เมื่อนิยมว่าพระโพธิสัตว์มาอุบัติเป็นพ่อเมือง ๆ ใด ชาวเมืองนั้นก็
 ประณมา ใครจะให้พระโพธิสัตว์ องค่อน มาเอา กำเนิดสืบตระกูลพ่อเมือง
 ของตน เพื่อจะได้ปกครองบ้านเมืองให้หยู่เย็นเป็นสุข เพราะ
 พระโพธิสัตว์ย่อมมีใจคอกว้างขวางประกอบด้วยเมตตากรุณาช่วยเหลือ
 คนชาติใดให้ถึงสุขสำราญ แต่การที่พระโพธิสัตว์จะมาเอากำเนิดหรือ
 ไม่นั้น ถ้าคนหยู่ทกตัวแม่นางเมือง ถ้าแม่นางเมืองเป็นหมั้นหรือ

ประพิตคนมิชอบ พระโฆสิต์ก็มาปัดขับมิได้หรือไม่มาเอากำเนิด
 ๔๔ ๔๔ ๔๔ ๔๔ ๔๔ ๔๔ ๔๔ ๔๔ ๔๔ ๔๔
 ทเคยอ จึงต้องมีนางอุ้มเมืองไว้สำหรับพระโฆสิต์ให้ไปนที่
 ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕
 อุ้มใจของประชาชน ด้วยเหตุนี้ นางเทวี จึงได้นำมาว่า "แม่นางอุ้มเมือง"

3. คำแห่งถูกทดลอง

ก. เกิดแต่แม่นางเมือง ชาย เรียก "พ่อท้าว" ถ้าเป็น
 ทายาท เรียกว่า "แสงเมือง" หึง เรียก "จ้าวเมือง"
 (คำ "จ้าว" คือ "จาว" เช่นจาวตานจาวมะพร้าวแดง
 จาวดอกไม้) ถ้าเป็นทายาท เรียก "นางดอกคำ หรือ
 ดอกไม้คำ"

ข. เกิดแต่แม่นางอุ้มเมือง ชาย เรียก "ท้าว" ถ้าเป็น
 ทายาทเรียก "หน่อเมือง" หึง เรียก นาง โดยปกติ
 ไม่ได้เป็นทายาท

ค. เกิดแต่แม่อายุเมือง และ แม่จวนเมือง คงเรียกว่าท้าว
 และนางเหมือนกันหมด โดยปกติไม่เป็นทายาท แต่ชาย
 ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕
 ได้เป็นท้าวกันเมืองจน

๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕
 ถูกทดลองที่ได้เป็น แสงเมือง หน่อเมือง นั้น เมื่อเจริญวัยไหญ่
 ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕
 จนและผูกพันนชาการบ้านเมือง เรียกว่า "พ่อเมืองเหล็ก" เป็น
 คุณนามหมายความว่่า "กำลังหนุ่มแน่นแข็งแรง" เมื่อแต่งงานแล้ว
 ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕
 เรียก "พ่อหอหนา" ที่เป็น ท้าว เมื่อผูกพันราชการเรียกว่า "เวียงเมือง"
 ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕
 เมื่อแต่งงานแล้วเรียกว่า "พ่อหอ" แล้วแต่จะปดถูกหอหยุดที่ใดของ

คุ้มหวดหวงหวดหวง เช่นว่า “พ่อหอเหนือ พ่อหอใต้” หรือถ้าไต่กันเมือง
ก็เรียกว่า พ่อหอเมืองนนเมืองนเป็นต้น

ยังมี “ท้าว” อีก 2 จำพวก ๆ หนึ่งเป็นพ่อเมืองจนทปราบได้
มา ในเหตุการณ์เช่นนศพอเมืองทกลปราบคนเก่า มักถูกทำตายหรือ
หลบหนีไป ฝ่ายทปราบไต่กตงเซอวงส์ของเมืองนเป็นพ่อเมืองจนใหม่
แต่พ่อเมืองทไปปราบได้ผู้ามอภอรวันเอาเป็นลูก แล้วจึงตั้งให้เป็น
พ่อเมืองและให้เป็นท้าว ขอนมทดกหยุกเรียกหัวเมืองจนว่า “ตูกเมือง”
ส่วนท้าวอีกจำพวกหนึ่งนเป็นขุนนางอธิบายว่า ท้าว จำพวกนเป็น
แบบหย่างทางภาคอีสาน มีใช้เป็นที่นิยมเต็มของบ้านเมือง มีความ
ปรากฏในเรื่องตำนานว่าเมื่อสมัยอยุธยา เจ้าโพธิ์ดาร์ หรือบุญดาร์
เซอถ่ายเจ้าเมืองเวียงจันท ได้ขึ้นไปครองเมืองเชียงใหม่และต่อมาๆ
ครองเมืองเชียงแสน สมยนเมืองเชียงรายเป็นเมืองจนของเมือง
เชียงแสน จึงสันนิษฐานว่าเจ้าโพธิ์ดาร์คงได้นำแบบหย่างการตั้งแต่ง
ขุนนางในอาณาเขตแดนข้าง ขึ้นไปใช้ในแดนนาตงแต่สมัยนั้น ตำแหน่ง
ท้าว ก็เป็นขุนนางจึงมีอยู่ในภาคพายัพ.

เจ้าสี่เมือง

4. พ่อเมือง มีทปรักดำ 4 ท่าน เรียกทั้งคนระว่า “เจ้าสี่เมือง”
หรือ “มนตรี” เรียกเป็นสำมยว่า “ตาวตงส์-ท้าวทงส์” ถ้าเรียก
รายตัวว่า

1 ราชครูเมือง

2 อาจารย์หลวง

3 โหราหลวง

4 คำเมือง คือ คำเมือง ไนเมืองเชียงตุงเรียก“พญาประสาธ”

ก. ราชครูเมือง เปนพระสังคราชา เรียกเปนสามัญว่า
“หัวหน้าคณะหนฝ่ายไน” หมายความว่า “ฝ่ายปฏิบัติตน
โหดหรือเหมือนกับพุทธจริยวัตร”

ข. อาจารย์หลวง คือ “นักปราชญ์” เรียกเปนสามัญว่า
“หัวหน้าคณะหนฝ่ายนอก” หมายความว่า “ฝ่ายปฏิบัติ
ไม่ครบหย่างพุทธจริยวัตร” เปนศรีเหล็กได้บวชเรียนชงความ
รู้เท่าๆ กับราชครูเมืองแต่วงศ์ออกมา มีหน้าที่ให้คำแนะนำ
พ่อเมืองไนการพิพากษา เทียบได้กับ “อธิบดีศาลตึกา”
และเป้นหัวหน้าชาวเมืองประกอบการกุศล บางครั้งก็เป้น
ผู้วินิจฉัยปัญหาไนพระไตรปิฎก และให้คำแนะนำตั้งสอน
พระภิกษุสงฆ์

ค. โหราหลวง คือ โหรหลวง มีหน้าที่ทางพยากรณ์
โชคตางและพิธีการไนไสยศาสตร์ บางคนก็เป้น
“พ่อเตยง” คือ “แพทย์” ด้วย เรียกกันเปนสามัญว่า
“พ่อหมอเถา” ถ้าหยู่ไนฉียงชวาเรียกว่า “บูเจ้า”

ง. คำเมือง คำเมือง เป้นทพระยามหาอุปราช เทียบหย่าง
ง่าย ๆ ว่า “นายกรัฐมนตรี”

ยสบริวาร

5. ยสบริวาร คือ เสนาอำมาตย์ แบ่งเป็นส่วน ๆ ดังนี้

1 หัวส่าม เห็นจะตรงกับ “ฮาดักส์น” หรือ “เดชาธิการ
คนระกัฆาต” มีหน้าที่ในอารักขาต่อฮาดักส์น และการคลัง มีตำแหน่ง
ขงหนยุหัวส่าม 3 หย่าง คือ

ก. หัวสัด เห็นจะตรงกับ “สังคการ”

ข. หัวเมืองแก้ว ท้ากจต่างเมือง หรือ การต่างประเทศ

ค. หัวคลังแก้ว นายคลัง

นอกจากขงมตาแหน่ง “ม้าแข่งเหล็ก-ผู้เดินทน”
กับ “ม้าแข่งไฟ-ผู้เดินเร็ว” ขงหนยุกับหัวส่ามอีก 2 ตำแหน่ง
เข้าใจว่า “ม้าแข่งเหล็ก” จะตรงกับ “ททานรักส์อว้ง” ทาง
เมืองเซียงใหม่เรียกตำแหน่งนี้ว่า “เซน” แปลว่า “ตู้ หรือ
ค้อตู้” ส่วน “ม้าแข่งไฟ” เห็นจะตรงกับ “คำหวอดว้ง”
คำนทางเมืองเซียงตุงเรียกว่า “แย” เห็นจะเป็นภาส่าพม่า
ทำหน้าทขงยามแเดรับใช้

2. หัวส่านาม บางทเรียกว่า “อะธิปะติ” เห็นจะได้แก่ “เจ้ากรม
ต่าง ๆ ฝ่ายพลเรือน” เรียกเป็นส่ามขงว่า “จระเว” คำน
ใกล้เคียงกับภาส่าเขมรว่า “สัดเสร์” ซึ่งแปลว่า “เส่มียน”

คำว่า “ส่านาม” ตรงกับ “ส่าตากลางจ้งหวัด”
หรือ “สาด” ถ้าพ้อเมืองไปนั่งทำการทส่านามเป็นนิจ
ส่านามนนเรียกว่า “เคาส่านามหวดง”

3. หัวตึก บางที่เรียกว่า “ขุนพล” ตรงกับ “แม่ทัพนายกอง”
 มดงแต่หัวตึก-นายตึก ผู้บังคับหมู่, หัวซาด-นายหมวด
 ผู้บังคับหมวด, หัวร้อย-นายร้อย ผู้บังคับกองร้อย,
 หัวพัน-นายพัน ผู้บังคับกองพัน, หัวหมื่น-นายพัน
 ผู้บังคับการกองพล, เจ้าแค้น-แม่ทัพ ตำแหน่งชนเจ้าแค้น
 นนบางที่เรียก “ขุนพลแก้ว” แต่เรียกตามคุณสมบัตินั้น

ยศบริวารต่าง ๆ ที่พรรณนามาน ตำแหน่ง หรือ พนมมหาอุปราช
 เป็นหัวหน้า พนมมหาอุปราชหน้าทักโดยเฉพาะ 2 ‘หย่าง คือ จตุการ
 ปกครองบ้านเมือง และพิพากษาคดีต่าง ๆ ที่เรียกว่า “จิวพันทัก”
 (เห็นจะตรงกับ “อุทตม”) น่าจะเทียบได้กับ “อิมตีสาดอุทธรณ์”

“กองเมือง” พพรรณนามาน ต้องเขาพิชไนการบวงส่งวงฝนากเทพ
 ทงหน ผู้ทักผู้หยีบอกเล่าให้ฟังว่า “ยามมะก่อน” คือ “เมือกาด
 ไม้ก่อน” เมืองเชียงราย เชียงแค้นเป็น “เมืองสองฝ่ายฟ้า”
 แต่เดิมรวมอยู่ในสหรัทไทยใหญ่ มีเมืองเชียงรุ่งเป็นประธาน แล้ว
 เมืองเชียงตุงแยกออกไปขอเข้าร่วมกับเมืองนาย (หยุดตะวันตคแม่น้ำคง)
 ต่อมาพม่าได้เมืองนาย เมืองเชียงตุงก็ตกเป็นเมืองชนของพม่า
 เมืองเชียงรายเชียงแค้นยังคงเป็น “เมืองพเมืองน้อง” กับเมืองเชียงรุ่ง
 ตามเดิม เมืองเชียงรุ่งนั้นหยุดเห็นเมืองเชียงตุงชนไป ชาวเชียงแค้น
 เชียงรายจะชนไปเมืองเชียง รุ่งแต่ก่อนเดินทางผ่านเมืองเชียงตุง ครั้น
 เมืองเชียงตุงไปรวมกับเมืองนาย การเดินทางนถาบากดวยมกจวาท
 คำพันกันเนื่องๆ ชาวเชียงรายเชียงแค้นจึงแยกทางเดินไปเมืองเชียงรุ่ง

ไม่ผ่านเมืองเชียงตุง คือแยกที่เมืองพะยากตรงไปเมืองยอง เมืองหลวง
เมืองจาก ขึ้นไปเมืองเชียงรุ่ง แมกระหน้างัดมัยก็ไม่ได้ดกภัยด้วย
เมืองพะยากเป็นเมืองชนเมืองเชียงตุง ครั้นต่อมาพม่ามาได้เมืองเชียง-
ใหม่ เมืองเชียงแสน เชียงรายตกอยู่ระหว่างกลางอำนาจพม่า จึงจำ
ยอมอ่อนน้อมต่อพม่าที่เมืองเชียงใหม่ ทางเมืองเชียงรุ่งก็ยังไม่คิดต่อ
ถึงบักตั้งด้วยแก่พม่าที่เมืองเชียงใหม่ แต่ตั้งของชวนไปเยี่ยมเยียน
ติดต่อกับเมืองเชียงรุ่งด้วยกันทั้งสองฝ่าย จึงได้นำมาเรียกในสมัยนั้น
ว่า "เมืองสองฝ่ายฟ้า" คือจากนั้นก็ตั้งยุค มหาบุชสงครามระหว่าง
ไทยกับพม่า เมืองเชียงรายซึ่งตกอยู่ได้บ้าง ไม่ได้บ้าง บางครั้งพม่า
มาตั้งการปกครองอยู่ที่เมืองเชียงแสน บางคราวไทยก็ตั้งข้าหลวงชน
ไปนั่งเมือง บางคาบเมืองเชียงรายตกเป็นเมืองไร้พ่อเมือง มีแต่
พ่อบ้านนายตำบลควบคุมราษฎรอยู่เป็นแห่ง ๆ หย่าว่าเป็น "ช่อง"
ในที่สุดตัวเมืองเชียงรายได้ตกเป็นเมืองร้างมาแต่เมื่อ "พระยาเดื่อ" คือ
เจ้าพระยาสุรสีห์หัวสุนวาทิศราช (กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทใน
รัชกาลที่ 1 กรุงรัตนโกสินทร์) ยกกองทัพขึ้นไปปราบพม่าที่เมืองเชียง
แสนสมัยกรุงธนบุรี สมัยนั้นเมืองเชียงรายชนเมืองเชียงแสนมีพ่อเมือง
ที่พม่าแต่งตั้ง กองทัพไทยยึดเอาเมืองเชียงรายเป็นที่ตั้งกองทัพใหญ่
ตั้งสู้รบได้พม่า พ่อเมืองเชียงรายตายในทรม ราษฎรถูกกวาดต้อน
อพยพลงมากองกรุงธนบุรี ได้ตั้งหลักแหล่งอยู่ในเขตจังหวัดสระบุรีบาง ที่
บ้านมาจังหวัดคดพบุรีบาง

ท่านผู้อ่าน โปรดให้อภัย ทนายเขาชักความนอกเรื่องผ มากด่า

หย่างยัดยาด ท้ามาเจ้าในทหนักเพื่อจะให้ท่านพิจารณา ว่า "ก่องเมือง"
 ที่ใดเจ้ามา และเป็นด้วยบุคคลจำกั้ในการบวงสรวงผ้านาคที่จะกล่าว
 คื่อไป ฮาตมก่องเมืองของชนชาวอันคดุกเคด้าหุ่ยบ้าง เพราะเมือง
 เชียงรายเป็นเมืองสองฝ่ายพาดังกล่าวมาแต่ดว ก่องเมืองเชียงรายโบราณ
 ทพณาไชยเมืองชนบทกขนน เมื่อดัดการบวงสรวงผ้านาคแต่ดวถึง
 พ.ศ. 2462 พระราชชายาเจ้าดารารัศมี ดัดดัดประพาดเมืองเชียงราย
 ใต้ซึ่งรวบรวมเอามายังเมืองเชียงใหม่ จึงเชื่อว่าะยังหุ่ยทของดมุกคุม
 หดวงเมืองนครเชียงใหม่จนปัจจุบัน

รายการบวงสรวงผ้านาคนน แยกด้วยบุคคลออกเป็น 2 ฝ่าย ๆ หนึ่ง
 เรียกว่า "ผู้ดอกาม" หรือ "ผู้ดอดัด" เห็นจะตรงกับ "ถอบวด" อีก
 ฝ่ายหนึ่งเรียกว่า "ผู้จอกาม" เห็นจะตรงกับ "จองเวร"

คณะผู้ดอกามหรือถอบวด กอบด้วยบุคคล

1. ตัวพ่อเมือง เป็นผู้สัดเคาระเควาระห์ เรียก "หัดกเควาระห์"
 2. ราชครูเมือง เป็น "ดักขมูญ" หรือ ผู้บริบรอง
 3. อาจารย์หดวง
 4. โหราหดวง
- } เป็นผู้ "บักเควาระห์" บักรงควาน
5. แม่นางเมือง จักการ "อวยตาน" คื่อ ให้ท่าน

คณะผู้จอกาม หรือ จองเวร ประกอบด้วยบุคคล คื่อ

1. แม่มด เรียกว่า "ยาทนง" คื่อ "คนชง"
2. แต่งเมือง หรือ หน่อเมือง เป็น "ผู้ถกเควาระห์" และ
 เป็นผู้อานวยการทวไป เรียกให้พ้งายศอ ผู้เบ็ดการพชน

3. ตำเมือง หรือ พญามหาอุปราชา เป็น มหานรโมค คือ

พระยามาค

บุคคลอื่น ๆ นอกจากนั้นเป็นตัวประกอบ มีหน้าที่คนละอย่าง ๆ
คงจะกล่าวต่อไป

มณฑลพิธี

สถานที่ประกอบพิธี กระทำบริเวณ "คอยจอมทอง" เรียก
กันเป็นสามัญในเวลาดำรงที่ว่า "คอยหัวเวียง" ในพิธีเรียกว่า "คอย
หัวนาค" คอยจอมทองเป็นหมู่เขาน้อยกลุ่มหนึ่งมี 4 ม่อน หรือ 4 จอม
(คำว่าม่อน และ จอม ตรงกับ "ยอด") แต่มีที่ลาดเป็นเชิงติดต่อกัน
ทั้ง 4 ม่อน มีชื่อต่างกัน คือ นับแต่ตะวันออกไปตะวันตก

1. ม่อนจอมแฉ่
2. ม่อนจอมแจ้ง
3. ม่อนจอมทอง
4. ม่อนวัด หยุ่หลังม่อนจอมแจ้ง

ที่ตรงหน้า "ม่อนจอมแจ้ง" คือทางทิศเหนือ เป็นสนามหญ้า
เรียกว่า "ช่องหลวง" (สนามหลวง) จัดเป็นทึ่มณฑลพิธีดวงสว่างผืนนาค
ที่บนม่อนจอมทอง เป็นวัดไม่มีพระสงฆ์ จัดพระวิหารเป็นที่
"ตั้งขาศาเมือง" และปลูกศาลา "ประเว้า" ที่พลของพ่อเมืองไว้บนเขาน
ช่องหลวง หรือ สนามหลวง นั้นกว้างราว 5 เส้น ยาวราว 25
เส้นหรือ 1 กิโลเมตรยอม รูปของช่องหลวงเป็นหย่าง "อชจันท"
ทางนูนหยุ่ทางเชิงคอย อีกทางหนึ่งเป็น "กองนาค-ถนนนาค" ซึ่งเป็น

ถนนมาจากท่าหน้าค ๕ ขนไปบนยอดม่อนจอมทอง ตอนขนไปบนม่อนจอม
ทองทำเป็น "บันไดนาค" ต่อจากเชิงบันไดนาคนี้ไปทางตะวันตก มีถนน
ก่อก่อเรียกว่า "กองโน-ถนนโน" เป็นทางเดินมาจาก "หอเงินเมือง"
หรือ "วงศา" มาต่อกับถนนนาค และยังมีถนนทางตัดจากวงศาเป็น
ทางผ่านขนไปตามหมู่เขาอันย่อนเป็นเชิงคอยช้าง ไปยังสวนดอกไม้
เรียกว่า "เวียงสวนดอก" อีกสายหนึ่ง เวียงสวนดอกนั้นหยุดทางตะวัน
ตกเมือง

ทศทรงกิงกตาง "ชวงหดวง-สนามหดวง" ปลูกโรงพืชมวงสังวงผ
นาคเรียกว่า "หอนาค" หรือ "หอผดง" ตัวโรงพืชมทำเป็นรูป "กตม"
วัดผ่าศูนย์กลางราว 5 วา มีหลังคา ๒ ชั้นคล้ายกางร่มซ้อนกัน ๒ ชั้น ๆ
บนย่อมกว่าชั้นล่าง หลังคาชั้นบนคาดด้วยผ้าขาวผ้าแดงสลับกัน ชั้น
ล่างมุงหย้าคา ยกพนชนสูงจากระดับดินราว ๒ สอกเป็นท "ผดง"
บนพนยก ๒ สอกอ่อน วาง "หมอนหก" คือหมอนชนิดมีไส้ใน 6 ช่อง
สำหรับหนุนนอนใบ 1 "หมอนอิง" คือหมอนตะพานน้ำ สำหรับวาง
บนตักแดงตงสอกเขามือเท้ากางใบ 1 "หมอนผา" คือหมอนอิง
หรือหมอนพอง เป็นรูปสามเหลี่ยมคมขวาน สำหรับใช้เอนหลังใบ 1
บนพนยกนมตุ๊กทรงแฉะมีบันไดทง 4 ทิศ

แถวท่าพระเพิงหดงคาดตัดต่อจากโรงพืชมออกไปทง 4 ทิศกว้างราว
ค่านตะ 10 วา ด้านเหนือเป็นทตงเครองสังเวช ด้านตะวันออกเป็นท
ขบร่องพ่อนรำบาเรอ ด้านใต้เป็นทคนพัก ด้านตะวันตกเป็นทพลชอง
และเส้นทางเดินคิตต่อกับวงกต

ห้องข่วงต่อจากโรงพิธีไปม่อนจอมทองทางตะวันตก ทำทางวง
กตหรือเขาวงกต ตั้งแต่ชายคาพระเพิงโรงพิธีคดค้อมไปนับจบกับเชิง
บันไดนาคที่ตั้งมาจากม่อนจอมทอง

ที่ทางเหนือคือต่อจากพระเพิงโรงพิธีตงเครื่องตั้งเวียงนั้น ปลูก
สาตารายแผนแห่ง ๆ สำหรับหลบแดดผู้มีใจสันทธาบวจากทาน ที่ชอบสำนาม
คิดต่อกับกองนาคปลูก “คูบหมาแหงน—พระเพิงหมาแหงน” รายไปตาม
ข้างถนนของนาค ประมาณ 30-40 หลั่ง เป็นสาตาอวยคาน “ให้ทาน”
ของแม่นางเมืองแฉะนางใน

ที่ต่อจากโรงพิธีไปทางตะวันออกเป็นทิว้าง สำหรับเดินกิดา
ข่วงไชยและเพื่อนรำหอกดาบ สักสำนามทานนคือทเชิงม่อนจอมแก้ว ปลูก
สาตา 19 ห้อง 3 หลั่งเป็นทพุก “คนดีพายนอก คือพวกทนิยมเวทมนต์
คาถาต่าง ๆ” ทมความสันทธาจะมาสแดงวิชาคุณ เช่นเพื่อนหอกเพื่อนดาบ
เป็นต้น กับทงเป็นทพุกของผูทมมาจากทางใต้

ที่สำนามค่านใต้ต่อจากโรงพิธีเป็นสาตาทพุกเครื่องไทยทานต่าง ๆ
สำหรับถวายพระสังคี ชอบสำนามค่านนปลูกสาตายาว 39 ห้อง 2 หลั่ง
กว้าง 3 วาไม้กนปลา นับเอาช่องเสาเป็นห้อง สำหรับพระสังคีณ หน้า
สาदानมรานสำหรับจัดสำรับคาวหวานถวายพระ คือจัดสำรับคาวหวานมี
แต่ถวยชามเปด่ามาตงเรียงกันเป็นแถวตามจำนวนพระสังคี ใวคือยรับผู้
ที่จะนำอาหารมาจัดตามใจสมัคร โดยมากมักเป็นของแห้ง ถ้าผู้ใดเก่ง
คัมมาต้องจัดได้ชามของตนเอง.

โดยรอบบริเวณสำนามนทาวว “ตาแสง” คือรววดคแต่ะเป็นรูปคา

เหตุหรือตาแหงว ปลูกต้นกล้วย ต้นอ้อย และต้นกุก “ช่อน้อยตุงใจ”
 สดกับเสาโคมไฟและเสาใต้ทำด้วยไม้เกยะไม้สนเป็นระยะ ๆ ตัวโรงพิธี
 และศาลาทงปวงประดับด้วยใบไม้ดอกไม้ซึ่งเกนทกันทำเป็นหมู่บ้าน ๆ

ที่ทานาคเป็นท่าลงแม่น้ำกก หยุทหน้าศาลากลางจังหวัด ทำบันได
 นาคด้วยไม้พาดจากบนฝั่งคอกทหอกของนาคลงไปแม่น้ำ หัวบันได
 บักเสาโคมไฟสูงตั้งสองข้างแล้วชักรอกโคมไฟขึ้นไปแขวนไว้ ตาม
 ถนนของนาค ทำราวตาแดงและปลูกกล้วยอ้อยกับกุกประดับทงทิวและ
 ใบไม้ดอกไม้คดอศสายจนถึงบนม่อนจอมทอง ที่บนม่อนจอมทอง
 ตั้งฐานเครื่องบูชาเหมือนกับมาห่มเครื่องบูชา รอบพระวิหารแต่พระเจดีย์
 มีทงรูปนาคสี่เหลี่ยมปักรายตามกำแพงวัดจอมทอง โดยรอบ

ที่หอเงินเมืองหรือ “วังคำ” หยุทเชิงม่อนจอมทองทางตะวันตก
 ปลูกศาลเพียงตา ซึ่งตั้งหน้าศาลาเขี้ยวและตาแหงวรอบศาลเป็นบริเวณ
 กว้าง 8 วา ตัวศาลหน้าตั้งเพียงตา กว้าง 1 วาจตุรัส รอบรั้วปลูก
 กล้วยอ้อยและกุกประดับประดาเหมือนกับที่โรงพิธี ถนนของในกตกแต่ง
 เช่นเดียวกับถนนของนาค ตรงหน้าศาลเพียงตาชุดหลุมไหยดก 4 ดอก
 กว้าง 4 วาจตุรัสเป็นที่ทำของกำมี หรือ “อาถรรพ” ต่อจากราวตาแหงว
 ไปทางตะวันตกเป็นช่วงใน “สนามใน” ไปจนถึงด้านหน้าแม่ก่อนเก่าแต่
 เรียกกันว่า “หนองอู” ที่ตอนนคตคอกกับเมืองอูคาซึ่งร้างมานานแล้ว

ที่หอผ. ลือเมืองหยุททางตะวันออกเฉียงใต้ นอกกำแพงเมือง คนละ
 มุมเมืองกับตอยจอมทอง ทนเป็นเมืองเก่าเหมือนกันชื่อ “เมืองสามฝั่ง
 แขน” จัดทำความสะอาดทงบริเวณ ตกแต่งประดับประดาเหมือนกันกับ

ทองคำ ปลุก "ผามเบียง" คือ "ประราหงศาตัก" เป็นที่พักคน 2 ห้อง
 สำหรับพ่อเมืองและวงศ์ตระกูลหลัง 1 ยศบริวารหลัง 1 และถากหยาก
 ตะวันตกหอมผลัดเมืองกว้างราว 15 วาจรัดเป็น "ช่องตักกย" คือ
 "สนามชกมวย" การชกมวยทางภาคพายัพ ชกกันบนพื้นดินไม่ทำเวที
 ชิงเชือกโดยรอบช่องสำหรับกันคนดูมิให้ดวงตาเข้าไป

เครื่องบริวารต่าง ๆ

เครื่องตั้งเวียงผานาค

1. ตำรับคาว เรียก "ขันข้าว" ของกินทำด้วยปลาแห้งน
 (ในคำอธิบายว่าต้องเป็นปลาตายเอง)
2. ตำรับหวาน เรียก "ขันหวาน" จัดแต่ขนมต่าง ๆ
3. หอมหม กว งา คม่นาตาน หรือคัมเปตาจุมหรือคตุก
 นาคอย
4. กต้วยตุ๊กหตายชนิด จัดได้พาน
5. อ้อย ปอกแคะควนเป็นชั้น ๆ จัดได้พานต่างหาก
6. ส้มตุ๊กตุกไม้ จัดได้พานต่างหาก
7. นามบอชวย คือคกนาจากบอชตุตคักดงไปถึงชายได้
 "ต่ง" คือ "ขันนาขนาดกลางราวขันสำหรับใส่ข้าว
 คักบาตร" มี "ตะดอบ" คือ "ขันนาขนาดเด็ก" ดอยโนนั้น
 ต่ง 1

เครื่องตั้งการระผนาค

- 1 พานดอกไม้รูปเทียน เชิงเทียน ราวเทียน กระถางรูป
จัดหลายทิวาในพระเพิงเป็นระยะ ๆ
- 2 เทียนหนัก 5 บาท 4 เชิง
- 3 พานพุ่มดอกไม้สด เรียกว่า "ฉันทดอกไม้" หลายพุ่ม
- 4 ต้นฝรั่ง คอดอกไม้ทาดด้วยขมิ้น และเอาต้นนี้กด้วยทำเป็น
พานพุ่มเอาดอกไม้สดใส่ในพานไม้ปักไว้เป็นพุ่ม หลาย ๆ ต้น
ตั้งของทุกถาวมานเป็นของราชศรต่าง รวมกันจัด
มาเป็นหมู่บ้าน ๆ หรือ ตำบล ๆ และมีกระบวนแห่มาโดย
ฉเพาะ
- 5 บอกไฟ (กระบอกไฟ) ภาคอีสานเรียก "บั้ง หรือ บั้งไฟ"
สำหรับบูชากลางวัน
 - ก. บอกไฟห่อ คือจุดให้แน่นไปตามพนดิน
 - ข. บอกไฟชน สำหรับจุดให้ลอยขึ้นไปบนอากาศ
บอกไฟห่ออื่น ทำอย่างเดียวกับบอกไฟชน เมื่อ
ประกอบหางและหัวเด็ดแล้ว เอา "ด้อ" ผูกติดทิว
วางดงกับพนดินข้างบนทำรูปสัตว์ต่าง ๆ ผูกติดไว้
บอกไฟชนนั้น ทำด้วยกระบอกไม้ไผ่ใส่ขี้ มีหาง
ทำด้วยไม้เหยย และมีลูกโหว่ (โหวด) ผูกติดทิวให้
มีเสียงดังเมื่อเวลาแน่นขึ้นไปบน อากาศแล้วตกลงมา
โดยปรกติทำไทยและเด็กต่างกันหลายขนาด แต่

สำหรับดวงผ่นาค พ่อเมือง ต้อง จัดให้ ทำชน เชน
 ขนาดใหญ่กะบอก 1 หน้าหนักคนเฝ้าแค้นหนึ่งราว 1 ทาย
 นอกจากนัประชาชนผู้มั่งคธา กจัด ทำมาบูชา อีก มาก
 แดะมีหลายขนาด ตั้งแต่ใหญ่ลงไปหาเด็กหน้าหนักคน
 เฝ้าเพียงฮ้อยเดียวราว 1 ช่ง รวมทั้งหมดมีจำนวน
 บอกไฟราว 500-600 บอก ต้องแบ่งจุดหลายวัน
 กะบอกที่เป็นส่วนของพ่อเมืองนั้นใหญ่กว่าเพื่อน ใน
 เวลาจุดมีบอกไฟที่เป็นบริวารอีกหลายหย่าง และ
 ต้องดำมสายผูกแคะจากโรง พิธีไป ยัง รัานที่จุดบอกไฟ
 ยาวหลายร้อยวา

บริวารบอกไฟของพ่อเมืองนั้น คือ

- ก. สายมะผาบ คือ "ผูกแคะ"
- ข. ตะปึก คือ ปล้องไม้ระเบิดทำด้วยไม้ไผ่ดีสัก
- ค. บอกไฟจกจัน ทำด้วยฝักมเต็ดมะม่วง เห็นจะ
 ตรงกับ "ตะไถ"
- ง. บอกไฟนกกระจาบ จกจันนั้นเองแต่ไม่มีหาง
- จ. บอกไฟถูกหนู
 สำหรับจุดบูชาในเวลากลางคืน
- ก. ไฟดอกไม้ คือ ไฟพะเนียง
- ข. ไฟดอกไม้ปวง คือ กิ่งหนทมุน
- ค. ไฟข้างร้อง

- ง. ไฟดาว คือ พลุ
- จ. ไฟเทียน เห็นจะตรงกับ พุ่มระทา
ของย่นของมัน (บรรณาการ) ฝึนาค
- ก. เงิน 15,000 ไซเบย
- ข. ทมาก พลุ พร้าว ตาน ส้มตูกตูกไม้ต่าง ๆ และ
สรรพพืชผลที่เพาะปลูกชนพวยในบ้านเมือง
- ค. ฐานปลาอาหารที่ทำเป็นของแห้ง
- ง. ฝ้ายอ่อนท่อนดใบ ที่ทำไซเองในบ้านเมือง
- จ. ภาชนะต่าง ๆ ที่ทำไซเอง โดยมากเป็นเครื่อง
ดินเผากับเครื่องไม้ดัดจักด้านแฉะกตั้ง
- ฉ. เครื่องยารักษาโรค คือ รากไม้เป็ดอกไม้แฉะ
ตูกไม้ที่ไซทำยา (ของเหล่านี้ราคาแพงจัดหามา
ทุกตำบลหมู่บ้านตามใจสมัคร)

เครื่องขอพรฝึนาค

- ก. พานใบดรี ค้ายสายตีฉฉน ดำรับคาวหวาน
หย่างคนกิน
- ข. เทียนขฉงหนัก 5 บาท 4 บาท 10 บาท หย่างตะ
2 เต็มคิคเชิง
- ค. อ่างตตุง (ฉนฉาค) ใฉ่น้ำบ่อชายแฉ่ฝักส้มบ่อข
ฉไฟ เกฉรรคอกไม้ร่ากหย้าแพรท รากหย้าคา
ใบโมขใบเงินใบทอง ใบมะคุม

- ง. ผ้าไหว คือผ้าขาวทอเอง ย่ำ 1 (ย่ำ 1 คือ พับ 1)
เครื่องยศผู้มาก เชนมาตงให้เมื่อฝัง
- ก. ผ้าขาว สำหรับนั่งพื้น 1 ผ้าขาวสไบพื้น 1
เครื่องอาหารนทีย่างอันคอกผ้าม่วงผ้าไหมและกาง-
เกง พร้อมถุงเสื้อหมวก เกือก ต้องจัดไว้หลายๆ
สำหรับเตรียมไว้เพื่อเรียกเวลาดำมรดศพ
- ข. ไม้เท้า
- ค. ขันหมาก คือ เชนหมาก
- ง. นาคิน คือ คนโทน้ำ มีฝาครอบ
- จ. ครกหมาก คือ ตบหมาก และกะโถนเรียกว่า
“ก้อยหมาก” (ถือกันมาว่า “น้ำเป็นต้นกำปาก
หมากเป็นต้นกำขาน”)
- ฉ. ช้าง ม้า ทิ้ง ฉวน้ำ (พญาฉวน) ควายน้ำ (พญา
ควาย) ไซ่สัตว์จริง

นอกจากนมเครื่องของกำม หรือ ของแหว จักหย่างเดียวกับพิธี
ของกำมในดทชผศรุตเด้ามาเด้า

เริ่มงานบวงสรวง

เมื่อแรกเริ่มงาน เปนงานของคนกับผีผู้ยา คือคนจะเซ่นผีผู้ยา
เข้าร่วมการบวงสรวงผู้มาก งานนเรียกว่า “เซ้าหว่างคาวน้ำ” คือ
“เซ้าไปผู้ยา หรือ ประเวศไฟ” มีรายการดังนี้

แต่ก่อนว่าเริ่มงานในวันชน 5 ค่าไปจนถึงวัน 10 ค่าเดือน 8(6)
แต่คราวเริ่มในวันชน 12 ค่า ตั้งแต่เวลาเช้าพอเมืองประชุมตระกูด
วงศ์ ยศบริวาร คหะบดี และชาวชนที่ตามมาได้นะที่คุ้มหลวง
(บ้านพอเมือง) ช่วยกันตกแต่งเรือนหลวงให้สะอาดงดงาม และตระ-
เตรียมเครื่องบริวารในการบวงสรวงผีนาค ผีปู่ย่า มีชอเคดามให้คนทมา
ทำงานฟัง กับมีการซ่อมพื่อนำของเหล่าสัตว์เป็นพอกๆ

หัวสาม หัวสี่ หัวเมืองแก้ว และหัวคดงแก้ว เป็นเจ้าหน้าที่
ที่ในการนันทงต้น หัวสามต่าง ๆ ช่วยกันตกแต่งเรือนหลวงและอาสน์ผี
อาสน์พระ มาแขงเหล็กมาแขงไฟ จักการเปรียบมวย ซึ่งเรียกว่า
“หาคู่ตูกุยกุ” ให้ “จุมก่อง” คือ “จุมกตอง” บันตอ “ก่องผง—กตองผง”
ที่บริเวณโรงรัง “โรงรังกาการ” พายในประตุคุ้ม (ประตุบ้านพอเมือง)
เรียก “คนตูกุยกุค—นกกมวยเอก” ให้มาอาดำ “คตูกุยกุ—ชกมวย”
ก่องผง หรือ กตองผง นั้น คือ “บัพาทย” ชนิดหนึ่งเป็น
ดำรับ ประกอบด้วย

1. กตองตองหน้า ๆ หนึ่งไหย่หน้าหนึ่งเด็ก 2 ไย
 - ก. ไยไหย่ เรียกว่า “ก่องผง—กตองผง”
 - ข. ไยเด็ก เรียกว่า “ก่องปง—กตองพง”
2. บัพเฒ ไหย่ 1 เด็ก 1 เรียกว่า “แนไหย่, แนน้อย”
3. ค่องวง 1 รวง เรียกว่า “พาทยค่อง”
4. ดำ คือ “ฉาบ” 1
5. ดั่ง คือ “ฉิ่ง” 1

รวมทั้งหมดคนเรียกว่า “ก่องฝง—กตองฝง” เรียกทั้งผู้บั้นแดง และเพื่อนว่า “จุมก่องฝง—จุมกตองฝง” ความหมายเห็นจะตรงกับ “คณะปักษยกตองฝง”

วงชนิดอกตองฝงนั้น ค่องวงกับบั้นแดงเพลงชื่อ “ย่านางเหตยว” หรือ “ช้านางเหตยว” กตองตอยเดียวกันเป็นขตจังหวะ ค่องวงและบั้นแดงกับคตตอยเดียวกันเป็นขตจังหวะกตอง บั้นแดงหย่างซาไฟเพราะ มีนางพอกหนึ่ง นางพอกหนึ่งผัดสนไวเซิงเพียงไต เขาเตกนอย มีผารตเอว ส่วนกำไตช้อเท้า ไม่ได้เสอไซผาแถบรดอก มีคตนห้อยชายดงทางข้างทั้งสองชาย ได้จรหุซึ่งเรียกว่า “คตตานหุ” เพราะเขาไม้ตามมีวงกตมตอดเข้ารุหุและเตียบ คอกไม้ทใจ กตาง ตามเกด้ามมวอยปดะดงทางหลังส่วนพวงมาดยัดค ไม่ส่วนแหวนแต่ส่วนเตียบทุกพวงและได้กำไตช้อมอ วจพอกเรียกว่า “พอกนางเหตยว” และพอกท่านอง “ด็อกน” บางทเรียกว่า “พอกไตเมง”

เมื่อบนตอกตองฝง (เริ่มราว 13 น.) ขึ้นแล้ว นักมวอยซึ่งเรียกว่า “คนตูกกุกยัด” ต่างคนต่าง ๆ ก็พากันเข้าสู่วิเวณนั้น และ “คอบา” คือ “หมอรักสำพยาบาดด้วยอาคมในเวดามาตเจ็บ” ก็มารวมหยุดด้วย เพื่อกอยหานักมวอยผู้ที่จะหาให้เป็นผู้พยาบาดซึ่งมักพุดจากกตองค้ำรักสำได้ กอน ถึงเวดมา 15 น. มาแข่งเหตกกเวม “เผียบตูกกุกยัด—เปรียบคุ่มวอย” เตอกเขาขนาดอายุ 12—15 ปี 1 คู่ อายุ 16—20 ปี 2 คู่ อายุ 20—30 ปี 3 คู่ อายุเรอน 40 อีกคู่ 1 รวมเป็น 7 คู่ การเปรียบคุ่มวอยหรือตูกกุกยัด นอกเขาความสำคัญเป็นหตก 2 ข้อ ๆ หนึ่งคือให้สูงเท่ากัน ข้อสองนำใจ

ต้มคั่วด้วยกันทั้งสองฝ่าย ส่วนรูปร่างอันดำหรือผอมเรียวกับทองชวงอก
จะได้ขนาดเท่าเทียมกันหรือไม่ไม่ใช่อัดสำคน เมื่อเปรียบได้คู่แล้วก็
ยกพวกไปคอยหยุด “ชวงตุกกุย—ตำนานชกมวย” ทหมาหอผเดื่อเมือง
ทั้งหมด และไปบันแดงเพลงย่านางเหลียวหรือชานางเหลียวนระทนน
จนกว่าจะบวนเซ็นผจะไปถึง

ส่วนพวกหัวตัก ก็เตรียมการต่างๆ ตามหน้าที่ แต่เพราะเหตุ
งานแผนกนี้ไม่ได้เตรียมเป็นบวนจึงจ้งจ้งชอกดำวเป็นเรื่อง ราวว่า

๑ ขุนม้าจัดหาม้ามิ่ง	เคยชิงไชยชิตจิดกล้า
ขุนช้างจัดหาช้างงา	ค่ายคำพังคาเทียบไว้
ขุนรถเตรียมรถที่นั่ง	พร้อมทั้งคานหามงามไสว
ขุนพลเรียกเหล่าพลไกร	ที่ในช่วงคุ้มอึ่งคณิ่ง ๆ

ขอพรรณนาเครื่องแต่งตัวลงในตอนนก่อน เพราะพิธดับเต็นไป
ผู้ประกอบพิธ เว้นแต่อาจารย์หดวงโหราหดวงกับแม่มตคนชงซึ่งนุ่ง
ชาวหม้อชาวแดง นอกนั้นแต่งตัวตามประเพณีเดิม ราชครูเมืองกครอง
ไทรหย่างปรกคัสมนะ

เครื่องแต่งตัวของเจ้าทาพิธ เรียกว่า “เสื่อผาจก” คือเป็น
เสื่อกางเกง สั้น และผาพันสี่สี่ หมวก ชนิดที่ “บัก” เป็นดวด
ตายต่าง ๆ คำว่า “จก” ก็หมายถึง “บัก” นเอง เพื่อให้สะดวก
จะเรียกว่า “เครื่องยัด” เพราะแต่งในการพิธ คือ

1. ในตำนานสิงหนวัติและเรื่องอื่นๆ ของลานนาว่าปู่เจ้าลาวจกมี “จก”
คือ “จอบ” ให้เช่า 500 ลูกจึงได้นามว่า “ลาวจก” นำสันนิทานว่าจะได้นามว่า
ลาวจกเนื่องมาแต่เป็นพวช่าง “สคิง” คือมัดเสื่อผ้า.

ก. สำหรับผู้ชาย

1. หมวก ^๕สีดำหรือขาว รูปคล้ายหมวกเด็กมี ^๕ตุ้ม
^๕ถักคียบนตรงกึ่งกลาง ตัวหมวกปักเป็นรูปใบไม้
 และเกา ^๕หวด
2. เสื้อ ^๕พาดำหรือนางเงินแก่หรือขาวแบบ " ^๕เสื้อ
^๕ครุยเฮง" หรือ " ^๕เสื้อจน" แขนเด็กเรียวยาว
^๕ถึงข้อมอมตุ้มถักหรือโลหะ 5 เม็ดและ 7 เม็ด
^๕มีกระเบื้องข้างในเป็นรูปเสื้อ 1 ใน 4 ของวงกลม
^๕ทั้งสองข้าง ปักเป็นเส้นคันทชายเสื้อโดยรอบ
^๕และเดยวชนไปหน้าอกข้อมจนถึงคอ ^๕ตุ้มคล้าย
^๕กับเขาเชือกคดของคอและรัดดีเฮว
3. กางเกง เรียกว่า " ^๕เดยวซาก" ^๕พนักเดียวกับ
^๕เสื้อ รูปกางเกงจน ขาแคบเรียวยาวถึงข้อเท้า ที่
^๕เหนือข้อเท้าราว ๕ นิ้วปักเป็นแถบรอบขา
4. ผ้าพนัก ^๕ดั่งระ ทอดดับ ^๕ดั่งในเนื้อขาวแดง ^๕คำแดง
^๕เขยวดำ หรือ เขยวเทา แดงแต่ใจชอบมีชาย
^๕ครุยเวด้าพนัก ^๕ดั่งระเห็นบชายข้างบนเป็นหูกระต่าย ^๕ทั้ง
^๕สองข้างปลดอยชายครุย ^๕ห้อยลงมา
5. สาย ^๕รง คือสายรัดเอว (^๕เข็มขัด) ^๕ถักด้วย ^๕ค้าย
^๕สีดำ ^๕ดั่งแดง หรือ ^๕ดั่งเขยว ^๕ดั่งเทา ตามใจชอบ

๑. คำสำหรับผู้หยิง แต่ง

1. แพรพันต์สี่สี่ต่าง ๆ ตามใจชอบ ยาวเกือบ

๓ วา กว้างสองกกว่าแต่พับให้เด็กแคบเข้าหัด

ราวคืบ 1 ใช้พันต์สี่รอบเกล้ามวยผมเป็นรูป

ถวย เวตาแต่งแพรพันต์สี่ไม้แซมดอกไม้ที่

มวยผมแต่เดอนบนมาตั้งยบท่านทางข้างข้างใด

ข้างหนึ่ง

2. เตื่อ พนขาวหรือสเทอชอนหรือตาย เวยกชอ

“สี่ อ สี่ สี่ สี่ สี่” คือ “สี่ อ”

รัดตัว แหวกอกทำเป็นริมหัดอมเตยไปผูกตาย

หรือกุดคุดมถักทางข้างข้างซ้ายตรงสี่ข้างแห่ง 1

ที่เตยถนไปไก่อกรกแรแห่ง 1 ตวยาวเพียงบนเอว

เหนือชายล่างปักเป็นแถบคุดตาย กับคาดเข็มขัด

แขนเล็กเรียวแต่ยาวถึงปลายนิ้วมือ เวตาส่วน

คองจับมอดสอดเข้าแตะมูช่วยตั้งรูคชนมมาไว้ที่

ข้อมือ จดแขนให้เป็นคดถนแล้วสวมกำไลข้อมือ

หรือสอก ทงสองข้าง

3. ส่น พนคาหรือขาวหรือเขยวเทา ทอทองควม

ทบนหน้าเบองต่างห่างจากชายราว 1 นิ้วหรือน้อย

กว่านั้น เป็นสี่อันสี่เดียวบางหลายสี่บ้างสี่ตบ

กัน สู้คแต่ใหงามรบกับส่น แดวมเซงปัก

ด้วยคนหรือไหมหรือค้ายัดต่าง ๆ เย็บต่อกับทับ
หน้าอกชั้นหนึ่ง ถัดตายทับก็เชิงนมเป็นรูป
ใบไม้ดอกไม้และเถาวัลต์เรียกว่า "ต้นตมจก"

4. สายรัดเอว เชื่อมเคี้ยวกับของผู้ชายและค้ำรัด
ไม้เนื้อเหมือนกัน

เครื่องยศที่ความาน ไซ้แต่งหย่างเดียวกันหมด แต่งแต่งชั้นยศ
ด้วยสิ่งของที่ไซ้ เช่นเป็นมุดนากับกหรือจกด้วยเส้นไหมเส้นดันทรง
ลงมากับกด้วยเส้นด้ายขมดำ จำพวกหัวสังกรูโตด้วยอาวชทกลออก
หย่างหนึ่ง คอทเป็นตวงนากกถตามค้ำมครานาค ทอง เงิน ทรองลง
ก็เป้นค้ำมกกดด้วยเส้นหวาย และถอบันมาหน้าไม้ต่าง ๆ

นอกจากผู้ชายกับผู้หญิงแต่งตวงผดกนอก 2 หย่าง คือ ผู้ชาย
ไซ้สวมแหวนทวนวชหย่างเดียว ส่วนผู้หญิงสวมแหวนทวนนางและสวม
สร้อยคดองคอกกับจอนหู เว้นแต่เขาพระแต่งงานผู้ชายจึงสวมแหวน
ทุกนิ้วและผู้หญิงก็สวมเล็บทุกนิ้วเหมือนกัน อีกหย่างหนึ่งนคอ หมวก
ชั้นหนึ่งเรียกว่า "กบ" รูปคล้ายกระดิ่งควาแต่หนุนชนกกว่ากระดิ่งเล็กนอย
ไซ้สำหรับกันฝน มีที่สวมใส่สะต่านด้วยไม้หรือหวายติดไว้ข้างในเรียกว่า
"หย่องหัว" (ของหัว) มีสายรัดคาง ของผู้ชายไซ้ดอกไม้หรือหวาย
สามเป็นโครง 2 ชั้น เขาไม้ตั้งตากแห้งแล้วกรูให้โครงหมวกนั้น
บังคับและเย็บกรังไว้กับโครงด้วยหวาย ส่วนของผู้หญิงมีโครงอันเดียว
และไซ้ "กานไม้ข้าง" (ไม้ไม้สังข์) เย็บติดกับโครงด้วยเส้นด้าย

กับมีกระสวยกายไม้ข้างคว่ำเย็บติดไว้ตรงกึ่งกลางเบ้องบน เวลาไป

ไหน ๆ มักถือติดมือไปด้วยเหมือนกับใช้ร่วมทุกวี่น

เครื่องแต่งยศต่างคนออกจากทกดาวแล้ว ยังมี "กตด" เรียก
ว่า "ด้นประทน" อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งใช้ประกอบกับตำแหน่ง คือ

1. พ่อเมือง	ใช้ด้นขาวตายทองมีระบาย
2. นางเมือง	ด้นเหลืองตายขาวมีระบาย และมีชุนสายซึ่ง
รวมผูกไว้กับด้าม
3. แต่งเมือง	ด้นนาเงินแถบทองมีระบาย
4. คอกคำ	ด้นม่วงอ่อนหรือโสก มีระบายและชุนสาย
5. ราชครูเมือง	ด้นทองมีระบายมีชุนสาย
6. อาจารย์หลวง	โหรหลวง ด้นขาวตายคอกไม้จันทน์ด้นต่าง ๆ
มีระบาย
7. ตาเมือง	ด้นเขียวตายทองมีระบาย
8. เจ้าแสน	ด้นแดงแถบทองไม่มีระบาย
9. เจ้าหมื่น	ด้นแดงล้วนไม่มีระบาย

พวกท้าวและพ่อเมืองชนไซ ด้นนาเงิน หรือด้นเขียว ล้วนไม่มี ระบาย
แต่การใช้ด้นประทนนี้ ใช้เฉพาะเวลาหูกกับทซึ่งบักไว้เป็นร่วมอย่างหนึ่งกับ
เวลาชราชมาและคานหามมีคณกันให้ออกอย่างหนึ่ง ในเวลาเดินไม้กัน

เขินผี

กึ่งเวลา 18 น. เสด็จ ทรงชมเขินผทกุ่มหลวง อาจารย์

หดวงถ้อยทางนกยูง ไทราหงษ์เงินพาดอกไม้รูปเทียนสำหรับจุด และ
 ยาทนงคอยแม่ตคนชง เช่นพานข้าวตอกป้อนสำเนาขาวแดงเห็นชวด
 คอกเดินหน้า ไม่มีเครื่องประโคม ถัดมา แสงเมือง ตาเมือง กับผู้เฒ่า
 ผู้แกงหียงชายเดินตาม แถววงคานหาม 4 ตำแหน่ง มาแข่งเหล็ก
 หาม 8 คน มาแข่งไฟเข็นส้มประทนต์แดงตายทองมีระบายเคียงข้าง หวด
 หมนหิวพันเดินแข่งสองข้าง เจ้าเส้นเดินตามคานหาม แถวพวก
 หาดานชายหียงของพ่อเมืองและแม่นางเมือง ที่แรกขันเป็นหนุ่มเป็น
 สาวเรียกว่า “หน่อแก้ววงคำ” เข็นเครื่องยัดตาม พวกหน่อแก้ว-
 หาดานชายเข็นบัน หอก คาน มีดชยุไม้เท้า ไม้แฉ่ เขียนหมาก
 คนโทหน้า และกระโถน พวกวงคำ—หาดานหียงเงินพาดผ้าผืนท่อน
 สไบ เครื่องสำอาง พัด และธงยา คือ “ยามโสด” ต่อจาก
 เครื่องยัดพวกทนายโรงชั้นแก้หาม “อ่างสดง” คือ ชั้นสำครไต้หน้า
 อบนาหอมและนาขมนต์มบอย สำหรับผบยาอบส่ง 4 ขัน แถวม้า
 แข่งเหล็กมาแข่งไฟคือ “มัตหวาย” เดินคน 8 คนเรียงแถวหน้ากระดาน
 แถว “พวกเด็กน้อยทนายโรง” เห็นจะเทียบได้กับ “มหาดเด็กเด็กชา”
 เดินตามเป็นขบวนสุดท้าย เค็ดอนออกจากคุ้มหดวงไปยังหอผีเสื้อ
 เมืองหย่างเงียบ ๆ ไปถึงแถวคนอื่น ๆ พักในประรำและตามทโอบบริเวณ
 คนผู้เช่นผี คือ แม่ตชงเรียกว่า “ยาทนง” เช่นพานข้าวตอก
 เดินหน้า อาจารย์หดวงถ้อยทางนกยูงเดินขวา ไทราหดวงถ้อยพาดอก
 ไม้รูปเทียนเดินซ้าย แสงเมืองกับตาเมืองเดินเคียงกันคอกแถวหนึ่ง
 หน่อแก้ววงคำเดินเป็นแถวกระดานตั้งดับกันตามแถวหนึ่ง เข้าไปสู่แท่น

บุรุษหน้าศาล กานหามเข้าเทียบเชิงบันไดศาล ชั้นหน้าอาบสังตงเรียง
กันเบื้องหลังแทนบุรุษคือข้างในติดกับหน้าศาล

แม่มดวางพานอาสนะบนแท่นแถวนี้ พับเพียบหน้าแท่น โหรา
หลวงจุฑารูปเทียบบุรุษาคิดแฉะบักทักแทน อาจารย์หลวงชูหางนกยูงในท่า
พนมมือ ก่อร่างคำอินเซ็นเป็นคำรายคล้ายกับคำเซ็นกันตามขมตาออก
นามกตัญญูเก่า ๆ ทลือว่าเป็นประธาน 3 ท่าน คือ บู่เจ้าดาวจก กุญ
พรหมราช และเจ้าหมวกขาว จบแล้วแต่งเมืองนำหน้าหอแก้ววงคำ
เข้าจุฑารูปเทียบบุรุษที่แท่นบุรุษ และเซ็นเครื่องยศขึ้นไปตงหน้าอาสนะ
ที่ในห้องบนศาล นำอบนาหอมที่สำหรับอาบสัง ก็ยกขึ้นไปตงนอก
ชาน เด็ดแถวกลบดงมานั่งล้อมแทนบุรุษห้อยเบองต่างด้วยกันกับแม่มด
แต่แต่งเมืองไปนั่งพักที่ประรำ

ศาล หรือหอผเด็จเมืองนน ไท่เท่ากับเรือนขมตา หันหน้าสู่
ทิศใต้ มีฝาครอบทง 4 ด้าน เบื้องหลังมีชาน เบื้องหน้ามีมุขยื่นออก
มาไม่มีฝา มีบันไดพาดข้างตะวันตกมุข ทหนามุขมตงหรือมานางตงไว้
ตัว 1 ทพนคินตรงหน้ามุขนมแทนที่สำหรับบุรุษ ตะวันตกศาลเป็น
ช่วงถูกกุย "ตนามมวอย" ทางเหนือเป็นเรือนคนเฝ้ารักษา ตะวันออก
เป็นโรงช่างโรงม้า "เทียบ" ทางใต้เป็นประตูเข้าไปสู่ศาล ประตูประรำ
ที่ข้างประตูนี้ข้างละหลังเป็นที่พัก ข้างบนศาลค่อนในห้องมีเตียงแฉะตง
"อาสนะ" เครื่องยศทงขึ้นไปวางหน้าอาสนะ นำอบนาหอมตงท
นอกชานเบื้องหลัง ในระหว่างทงนเครื่องยศตงศาลนน ราศัตกรเข้า
บุรุษเครื่องยศการะกแทนบุรุษ แถวกลบไปคอยคูนวอยห้อยที่ตนามมวอย

ชนรม พินพาทย์กตของฝั่งบนแดงเพลง "ย่า หรือ ชำนางเหตยว"
 ตตอดเวตา เบองบนดำดจระมีอะไรบ้างไม่เห็น คนก้ดงมาหมด จึงขอ
 ส้มมตเรองตอนนไ้ไปนกดอนง่า

๑ เบองนนั้น

รับอาสิรพาทรานา

เอาสลงจ้วงตักวารินรด

หอมหวานชวนใจเปรมปรีดี

นุ่งเดี้ยวขาวพราวพราวเรียกกลายจก

คาดสายรังถักอร่ามงามบั้นจง

แต่งองค์ชงเพสเป็นชาวป่า

ทัดดวงบวบผามาลี

จับสิริขรรค์ไชยสิทธีรทธีเรอง

งามเพียงพรหมพักตร์เพราพราว

ขอยสยงหย่างโอปาติกะ

คนสของพองหวักลัวทั้งเป็น

๑ บัดนี้

ต่างระขอบนอบตัวชนหัวพอง

เชิดช่อมาลาม่ายพื่อน

ขอพระเดชปกเกสสถาพร

พื่อนหยู่ราว 10 นาที พินพาทย์กตของฝั่งดำเนียงกตายจาก
 เพลงชำนางเหตยวเป็น "เพลงถูกกุกุ" ได้ยินเสียงมาแข่งเหตยวมาแข่ง

จอมเจ้าธานี "ผู้ปู้ย่า"

แล้วมาสะสงอินทรีย์

ค้วยน้ำดอกไม้สดเกสรศรี

ชาบฉวีเฟื่องพุงจรวงศ์

เสอจกต้นทองส่องสรหงส์

เหน็บมิดชุกคู้ชงด้ามมณี

ไม่แต่งหย่างกสิศราเรองศรี

ผ้าจกพันเกสทั้งชาย

คู้เมืองเลื่องเดชฉานฉาย

ผันผายออกมาเวลาเย็น

ตามวาทะเก่าแก่แลไม่เห็น

นึกเห็นนึ่งหน้าสาธาทอง ฯ

หน่อแก้ววงคำทั้งผอง

ค้อยเของข่องน้อมกายถวายกร

โอนอ่อนบำเรอดีสร

ไห้นครเป็นสุขสำราน ฯ"

ไฟเรียกชานช้อ “คนตุกกุยกต์-นักมวยเอก” เข้าสู่ “วังตุกกุยกต์” การ
 พ้อนของหน่อแก้ววงคากุยกต์คตง และพากันขึ้นไปเช่นเครื่องยศจากบน
 สาดลงมาเข้าชบวน พานอาสน์ระตงบนคานหาม (สันนิษฐานว่าผู้ย่ำ
 มาชนคานหาม) แล้วกางสับประทกน ยกคานหามไปเทียบที่รอบวังตุก
 กุยกต์ข้างถนนที่จะออกไปจากสาด ส่วนหน้าอบนำหอมอันเป็นหน้าอาบสัง
 ก์เอาประพรหมและสาตต่างข้างบนสาดจนหมด

นักมวย ถูกเรียก ชานช้อ เข้ามารดววย บังคม ที่หน้า คานหาม ที่ละคู่
 เริ่มแต่เด็กไปหาผู้ใหญ่ ให้นำคูกเข้าบังคมเคียงกัน 3 ตา แล้วต่างตุก
 ชนเดินถอยห่างออกไปจากกันราว 2 วา ครูมวยซึ่งนำคูกชกเข้ามาบังคม
 นน ว่าเพลงมวยให้ดูก่อน เพลงที่รำนนเรียกว่า “ไม่เป็นไม้ตาย”
 ช้อ เตื่อตากหาง 1 ย่างสามชุม 1 รุมหน้าค้อน 1 ว่าหลอกถลอกัน
 จบเพลงแล้วถววยบังคม 3 คาบ และเดยหยุดเป็นผู้ กากบนนักมวยทคตอย
 กันต่อไป

นักมวยเริ่มว่าท่า “ตุกกุยกต์” เข้า “คตตุกกุยกต์” ชกกันไปจนกว่า
 ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะยอมแพ

ลักษณะการคตตุกกุยกต์-ชกมวย ในตำนานไทยโบราณนั้นผิดกับปัจจุบัน
 นหลายหย่าง คือ

1. มวย หรือ ก่าหมัด ซึ่งเรียกว่า “ตุกกุยกต์” ไม่คาค
 ต้าย ให้ชกคตอยกันตามธรรมชาติของก่าหมัด
2. นอกจากชกคตอยกันด้วยก่าหมัด อนุญาตให้ใช้เข้า
 กะทุ้งกะแทกช่วยก่าหมัดได้

3. ห้ามใช้ข้อศอกทอง หรือใช้เท้าเตะ
4. กำหนดที่ให้ชกค้อยและกะแทกกระทั้นได้เฉพาะที่ส่วน "สี่สี่" คือ ควงหน้า นับแต่ตุ๊กคางขึ้นไป
5. บริเวณร่างกาย ส่วนอื่น ห้ามไม่ให้ชกค้อย หรือกะแทกกระทั้นเป็นอันตราย
6. เวลาดัม ห้ามไม่ให้อกฝ่ายซ้าย แต่ให้ถอยออกไป นั่งหยุดห่าง ๆ ราว 1 วา ถ้าฝ่ายด้มยอมแพ้หรือถูกชนไม่ได้ อกฝ่ายก็เป็นชนะ แต่ถ้าฝ่ายด้มถูกชนได้ และไม่ยอมแพ้ อกฝ่ายก็ถูกย่นชนและเปนม้ายคอยรับ ฝ่ายที่ด้มคือเป็นฝ่ายรุกก่อน

ด้วยเหตุที่มณฑลการชกค้อยตั้งวาน คู่ค้อยมวย "ตุ๊กกุก" ต้องว่าทำท่าหลอก ด้อย และชู่ เพื่อลวงให้ออกฝ่ายหลงกตแล้วกะโดดเข้า "คดก" ชกค้อยตามควงหน้าหรือเหมียวสี่สี่ให้ก้มลงแล้วใช้เข้าเตะหรือกระทั้น เรียกว่า "เข้าเนียนโน" คือ "วงโน" ดังคู่ชกกันถึงแพ้ชนะได้รวดเร็ว ดังคู่กีฬา บางคนด้มลงแล้วลุกเข้าแก้ไขกตับถูกชนและรุกคู่ต่อสู้จนชนะก็มี เมื่อตุ๊กกุกเส็ดแล้ว หัวหมน หัวพันรำหอกดาบบุชากุ 1 แล้วจกชบวนเช่นผกตบเขากุม ชบวนคอนนระเบียบหย่างเดียวกับขามาเช่น ผกกันแต่ตาเมืองนำชบวน อาจารย์หลวง โหราหลวง ประคองคานหาม พานอาดันะตงบนคานหาม ยาทนั่งเค้นหน้าคานหามหว่างกตางคนหาม แต่งเมืองเค้นคาน

ทศุม (บ้านพ่อเมือง) จดช่างมาทงแดงเครื่องอาบอย่างเต็มยศ
พร้อมด้วยรถทง คอยรับหยุกทหน้าเรือนหลวง ผู้คนบริวารนั่งรายกัน
คอยรับหยุกข้างถนนพายในคุ้มหลวง

ช่างทง ผู้กเครื่องปวงเงินปวงค่า "พวงเงินพวงทอง" คือ
ผู้กปักไม้ไม่มีประทุน ข้างควข้างตอนท้ายห้อยพู่จามรีขาว สดกับ
ดาวเงินดาวคำรูปคล้ายกระดองเต่าทำด้วยทองเหลืองหรือเงินขดมันเกลี้ยง
ตอนหัวข้างผู้กพู่จามรีทโคนใบหู หน้าข้างปกคลุมตาซ้ายทองหรือเงินมี
ดาวทั้งกดาวแดง งาสวมปลอกเป้นปล้อง ๆ ปลายงาสวมกระดวยผ้า
สีแดงปลอกทองทยอคมพู่จามรี แขนงกระดิง เรียกว่า "แดง" ทคอย
บนปักปักป้อาสนะผ้าขาวแดง

มาทง ผู้กอาบนม ผู้กถ่ายถอ (บังเหียน) หน้าผากห้อยพู่
จามรีขาว มีตะปงประกบตงจุมกและแก้ม ตาตวงกห้อยดาวเงินดาวทอง
หย่างเดียวกับช่าง

รถทง เป่นรถ 2 ล้อมีเรือนแดงมีประทุน (คล้ายกับ "เกวียน
เทียมวัว") เทียมม้า 2 ตัว เรือนรถพ่นแดงนดูตายทองมาทเทียมปูผ้า
ขาวแดงบนหลัง ในเรือนรถมีตง "อาสนะ" ปู่ผ้าขาวแดงปักทงทคานงอน
แดงปัก "ตนกูก" ทเรือนรถทง 2 ข้าง (ตนกูก เป่นพรวนไม้หย่างหนึ่ง
จำพวกเดียวกับ ข่า ขิง และขมิ้น ต้นสูงทวมตงตงมีทวหย่างเดียวกับขมิ้น
แต่สีขาวไม่มีกลิ่น ทางใต้จะเรียกอะไรไม่ทราบแต่ไม่ใช่ "ไฟด" (ไฟด
นั้นทานนาไทยเรียก "ปุเตย") ว่าถูกเป่นไม้ถนอบบาทจันไร

ฉันทนา (พจนาน) ควายนนา (พจนาควายน) ผูกเครื่องผ้าขาวแดง
บนหลังแตรมีเครื่องดาวเงินดาวคำห้อยข้าง มีหางนกยูงผูกติดกับช่องปาก
ปลายหางหยู่หว่างเขา

ตั้งดวง 4 น จดให้ยื่นต่อจากกะโหลกขึ้นเรือนหลอดวงไปทางตะวันตก
ตามลำดับข้าง มา ฉว ควายน เรือนหลอดวงนั้นหันหน้าชนเหนือพวกหัวตั้ง
ต่าง ๆ ยื่นกำกับตั้งดวง 4 เป็นหมู่ ๆ รถที่นั่งจอดในสนามหญ้าหน้าบ้านใด
เรือนหลอดวง ห่างราว 5 ฉา หน้ารถไปตะวันตก

แตรมฆวณพ้องทั้งหญิงและชาย เรียกว่า “พ้องขุนนาง” คือถูก
ของเล่นอำมาจขนาดอายุรุ่นหนุ่มรุ่นสาว ตอนแรกแยกกันพ้องเป็นพวก
ตามเพศ เสด็จจังหวะกตองแหวทในสนามหญ้า เรียกว่า “พ้องเพลง
กตองแหว” กตองแหวนั้นเป็น “บัพทัย” อีกตำรับ 1 นามที่เรียกว่า
กตองแหว ก็เพราะมีแหว (คือสแหว) ยาว เป็นกตองหน้าเดียว
รูปคล้ายกตองยาวหรือเถกเทิง แต่ยาวกว่าเวดากตองห้าม เครื่อง
บัพทัยกตองแหวมี

1. กตองแหว 1
2. กตองสองหน้าเท่ากัน ไห่ราวฉวค้ำฉวค้ำสูงนยกตอง
1 คับยาวราว 2 สอกชื่อ “กตองตตตปด” ไบ 1
3. ค้องโหม่ง 1 ค้องหมุย 1
4. ฉาบไหย่ 1 ฉิ่ง 1
5. บั๊นแน 2 ไหย่ 1 ฉิ่ง 1

รวมกันเป็นตำรับ 1 เรียกว่า “จุมก้องแหว—พวกบัพทัยกตอง

เขา" วิชาบงแดง ค่องโหม่งคียนจังหวะ ค่องหมุ่ยคัจงหวะเดียวกับ
ค่องโหม่งแต่เว้น 1 คี่ 1 กดองแหวตจตจังหวะค่อง กดองคตคปค
คี่ในจังหวะ 2 ที่ค่องค่องโหม่งที่ 1 ฉาบกับฉิงคตอกนจตจังหวะ บี้เน
บงแดง "เซิงชาย" บางที่เรียก "เพดงกดองแหว" เพราะกดองแหวบงแดง
ได้ทานองเดียวเท่านั้น ผู้พ้องจังหวะกดองแหวในพ้องเมือเซินฉมาถึงพ้อง
ฉฉ่มชายหิงเปนมุ่ใหญ่ เพราะเปนมุ่ของราชศร ชายพ้องมือเปด่า
หิงประกอบช้อคอกไม้ ถ้ากตางคินหิงพ้องเทียนไฟ ชายช้อคอกไม้
เคด่าคตงกัน

ตัวพ้องเมือ เมือง แม่นางเมือง พร้อมค้วยวงศาคนาณาติผู้ใหญ่และ
คหะบคี่เสดก ยศบวิจาว เซินพานคอกไม้ชูปเทียนและเครื่องอถบวิจาว
สำหรับคถวายพระสงคี่ ไปคอยรับหุ่ที่หน้าวิหารวัดเซียงมนชงเปนวัด
หุ่ในบริเวณคุ่มหลวง

พระสงคี่ผู้ใหญ่ 5 คี่ ราชศรเมือง 1 สฉาคูเจ้าอูบ้ชชาจารย์ 1
สฉาคูเจ้าอูบ้ศรหิวบ่า (คี่ เจ้าคนะฝ้ายอารณวาส) 1 สฉาคูเจ้าอูบ้ศร
หิวเมือง (คี่ เจ้าคนะฝ้ายคามวาส) 1 สฉาคูเจ้าบาตธกาเมือง (เห็นจ
ครงกับ "ปดัดสังคมนทต") 1 คอยรับหุ่ในอูโบดก

เมือชบวนแห่มมาถึง เทียบคานหามทเซิงบั้นไดอูโบดกคดองฉง
ชงดวงหน้ามากอนบงแดงเพดง "ย่านางเหล็ดยว" นักมวยทได้ค้อยกัน
นระสาตฉเดื่อเมืองเซารบราวฉน ฝ้ายค้อยชนะได้คินฉะ 8 บาทและ 4 บาท
แฉวแต่ค้อยกันมากหรือน้อย ฝีมอคหรือไม้คี่ ฝ้ายแพ้ได้คินฉะ 7 บาท
และ 3 บาทตามคดกฉนะเดียวกับฝ้ายชนะ

ให้ร่างฉนวนยัดคั่วแล้ว พ่อเมืองเขินพานฮาดนะขึ้นไปประดิษฐาน
บนน้ำหมุ่ในโบสถ์ พระองค์ผู้ใหญ่ 5 รูปดวด “ภวตุตถรรพมังกดง 3 ขบ”
แล้วถวายไตรแด่เครื่องบริวาร พระองค์ครองไตรใหม่แล้วดวดให้พระ
ขบแล้วเขินพานฮาดนะกดับชุนคานหาม เดินขบวนต่อไปยังคุ้มทดลอง
โดยทางน้ำ การมหรสพที่เตรียมไว้คอยรับในคุ้มนั้นแดงต้อนรับ คานหาม
เทียบที่เชิงบันไดเรือ พ่อเมืองเขินพานฮาดนะทรงประดิษฐานบนน้ำหมุ่
ทบนหอชวางมีพินพาทย์ “ซิงเถา” 3 คั้นบันแดงประกอบกับการพ้อนรำ
ของหน่อแก้วดวงคำวันเด็กเป็นการต้อนรับวาร 1 แล้วการมหรสพต่างๆ
และการพ้อนรำตลอดถึงช่างมาทนาง เด็กขบวนไปพอกคนครบออกเริ่ม
บันแดงตามประว่าพายในบริเวณคุ้มทดลอง

“บ้อ” นนม 2 ดำรับ ๆ หนึ่งเรียกว่า “บัจมดาม” คือมี 3 เด่ม
คนชอุย 1 ชาย 1 เคตาเดี่ยวบ บางที่ชอเคตาเดี่ยวหญิงชาย บางที่
ก็ชอคนดะบทเป็นท่านองเด็นเพลง บ้อออกดำรับหนึ่งนนมเรียก “บัจมท่า”
มีบ้อ 5 เด่ม คนชอชาย 1 หญิง 4 หรือชาย 2 หญิง 5 ชอเคตาเดี่ยว
ทั้งบแต่ละคน การแต่งกายของพวกบ้อ ชายแต่งตามปรกติ หญิงแต่ง
เต็มทเวตาพอนดวมเดบ กดางคั้นหญิงพอนเทียนไฟ ชายพอนช้อดอกไม้
เป็นพอนหยอกกันคือหญิงไร้ไฟดนชายและชายเป็นฝ่ายบังคับของ วิชพอน
คุกเข้าพอน

“งนผฮอชวาง” งานนตามวชททาเป็นการ “เดยงชางผ” เด่ม
การเดยงดูว่าผจะมาตามเขินหรือไม่ด้วย คำว่า “งน” นั้นบางที่พูดว่า
“กน” ชวนให้เข้าใจว่าน่าจะเขิน “กต” คือจะตรงกับ “คต” ไน

คำว่า "คมกัถ เคยมกัถ" ซึ่งแปลว่า "ไหวเมื่อเข้าเฝ้าแทนเจ้า" ตามความเข้าใจนั้นก็มีความหมายว่า "เฝ้าต่อหน้า" แต่อีกอย่างหนึ่งคำว่า "งัน" จะหมายความว่า "งงัน หรือ งันง" ที่ว่า "พิศวง" ก็อาจจะอาคเป็นได้ (ความหมายเดิมจะเป็นอย่างไรไม่ทราบ)

พิธี "งันต่อหน้า" นั้น คือเมื่อถึงขบวนประโคมต้อนรับและเชิณพานธาดนะประดิษฐานบนม้าหมู่ในหอขวางแล้ว เอาผ้าขาวมากนหน้าม้าหมู่ธาดนะผี ทำเป็น "ผ้าประจัน" แบ่งเป็นข้างหน้าข้างใน ให้ธาดนะผีห้อยข้างในและตั้งเครื่องสำรับคาวหวานเตียงผัดสุตเทียนข ผงหนัก 1 บาทไว้ข้างพานธาดนะเต็ม 1 กับมีกระดังง์ใส่เกาจนเต็มแล้วกวาดเกลี่ยให้ราบเสมอกัน นำเข้าไปตั้งไว้ข้างพานธาดนะแล้วคนออกมาห้อยผ้าหน้า เว้นช่องว่างระหว่างม้านผ้าขาวไว้ราว 2 วา ให้หันอแกวักวงคำกับพินพาทย์ซึ่งแถวหนึ่งแถวหน้าคอยประโคม ค่อยออกมาพวงหน้าแกวักวงคำรุ่นไทยที่เชิณเครื่องยี่หนึ่ง แถวจึงถึงพ่อเมืองแม่นางเมืองและญาติพี่น้องกับทงเสนาอำมาจันท์ตามกันมาจนนอกชาน เมื่อจัดดาตบตแล้วแม่มดเข้าไปในม่านและกล่าวคำเชิญให้ผกษชาวปลาดอาหารที่ตงตั้งเว่ยไว้ และวันนารินเหล้ากับทงเบตผ้าสามตัวรับเศ็ดแล้วกลับออกมา ขณะทบทนเรือนหลอดวงให้คัมไฟมีคหมค การขบร้องพ้องร่าต่าง ๆ ก็หยุดตงคราวหนึ่งพากันมาเอาใจใส่เฝ้าดูแลเทียนที่ในม่าน ซึ่งกล่าวกันว่าถ้าผีมาและชอบใจในการต้อนรับแล้ว ผีจะบันดาลให้ไฟเทียนดับตงครหนึ่งแล้วกลับตงดวงใหม่โดยดำพง จึงพากันตงบดตออารมณ์ทงกตงและไม่กตงหนึ่งนงห้อยราว 5 นาที ได้เห็นแปลกบ้าง คือแสงเทียนนั้นค่อยๆ

หัดลงไปจนแต่เห็นเป็นสีเขียวหยาบๆหนึ่ง แดงก็ กัดขูด โปดง จน คงเก่า
 ต่างคนต่างเงยบรุษย์จนเห็นแดงเทยพ่นเป็นปรกติแล้ว แม่ตจงนำ
 พ่อเมืองกับผู้ที่ใครรู้ใครเห็นเข้าไปไม่นาน พร้อมกันพิจารณาตุ๊กตา
 ในกระดิ่ง เห็นมี "รอยดำแดง" คือ "รูปคันทา" เคียงกันหยาบตรง
 กลางกระดิ่ง ๒ รอย (เวตาเขียนเรื่องนกกเตยตายที่ไม่ได้ตรวจตุ๊กตา
 ขเถานเมือกก่อนทำพร) แม่ตจงตกราบ 3 ทนแล้วบอกว่า "ท่านมา
 แท้จริงแล้ว" ทุกคนก็กราบ พวกหน้าแถวคงคาที่เตรียมประโคมก็
 ประโคมจน ไฟที่บนเรือนหลวงก็เริ่มจุดจนใหม่ให้สว่างทั่วไป เสด็จการ
 ประโคมกับนแดงเพลิงขบรองเคตาเสยงซึ่งเป็นการบำเรอ

พวกพ่อครัวแม่ครัว ยกชั้นข้าวชั้นหวาน (ดำรับคาวหวาน)
 ออกมาตงเตยงพ่อเมือง แม่นางเมือง และแขกเหวอที่บนหอขวาง ตาม
 บริเวณคุ่มคือที่ประเว้าต่าง ๆ ก็เตยงอาหาร "ข้าวแดง" คนทั่วไป พวก
 บออบเตยคนขบชอกขบรองบนแดงจนตามเดิม

ที่บนหอขวาง เมื่อดังการกินเตยงข้าวแดงแล้ว พ่อเมือง
 จุดเทียนให้กวงคำ และแม่นางเมืองให้ช้อดอกไม้แก่หน้าแถว ให้
 พ่อราชขบรองเคตาเสยงซึ่งเป็นคำสั่งคุดมูยา 3 ตา ร้องหมู่ แต่การ
 พ่อพ่นพอนหยอกเย้ากันหมุนเวียนไปมา คือ

คำขบพอนดา' 1 ค้อนรับ

๑ ในวันนี้มีใจคติ
 องค์เจ้าข้างชนสู่หอคำ

สหรับบุณเรืองมาเมืองมังกว้าง
 จ้อบสมัยใจักใจบจู้กะ

เบือมากำหมู่ลูกหลานเหลน
ที่เคื่องเข็นจักวาชุ่นข้อง
ปะจาจนทุกหนแห่งบ้าน

กา 2 ๔คค

๑ ขอสืบนิ้ว

ถวาชปุ้จาต่างดวงดอกไม้
บ้วบาทเหง้าให้คีราชชวนเมือง
คนตั้งหลายหยิงจายถ้วนหน้า
ได้เบงบุณเจ้าบ่มีเส้าหมอง
ถ้วนจันจุหยุกินแต่งสัง
เทพมันดานหือพระผาบเบ¹
ไผบ้ออาดแก้ริทษบุณจุ
จุมไพรไคยมีใจสา่งส้อย

กา 3 ขอพร

๑ ขอบุณวิทษ

ปวงปะจาหลามไหลไหย่น้อย
คักถ้อยตังสัตว์ตังคน
ปวงอุบาทว์พยาธร้อนใหม่

ที่คู้ชร้อนจักผ่อนเปนเข็น
ปวงพ่น้องจักสุขสำฮาน
จักเจยจมนจันจ้อยหน้าฯ

ข้อยชินไหว้สา
อุตัสเถิงเติงเจ้าที่ไหว
เตใจเร่องวิทษข้ามกล้า
ล้วนมานพน้อมเบืองบาทบ้วทอง
มีสุขสมบือเบือบุณเจ้ากว้าง
สัถธุรมล้างบ้ายพระสมปาร
เพือบุณเจ้าหนักสัดเจ้เตียงแท้
แกมเอนดูหมู่จุมไพร่น้อย
มาคมเคียมบาท ไค้หน้าฯ

เจ้าจิวคักมขังวังสา
ตังปงสาคนาหมู่ข้อย
ท้วคักหนหือหายห่างไฮ
ตังเจ็บไซ้หือคลาดคลาหนี

1. ผาบคือ ปราบ. เบ็ คือ แพ้, แปลว่า ชนะ ส่วน แพ้ นั้น ไซ้ว่า "บ้าย" คือ "พ่าย" พ่ายหนี, บางทีก็ว่า "ถ้าน"

ห่อได้สนุกมีสุขมีศรี	มีสวัสดิ์ทุกหนแหล่งหล้า
ตั้งส้มสุกลูกไม้ข้าวกล้า	ห่อได้ใจใจก่อคุณหลาย
แถมฝนฟ้าตกมาหยาดยาย	ตั้งพระปายเจยจายปัดไม้
ทั่วเศสาอานาไก่ไก่	ห่อจ้อบแบบก่องเมือง
ที่ซัดเคื่องหอกคล้ายง่ายคิด	ขอบุณวิธเจ้าคนบันดาน
จาวตลาการพ่องานทุกเบื่อง	หย่าหย่าดเยื่องจากแบบก่องธัม
ห่อเป็นหลักกำคตเตยงหมั้น	ตะการหมั้นนั้นพ้อเจ้าเหนือหัว
หย่าห่อสังบังใจห่อมัว	หอบานเหมือนบัวแบ่งบานกำงน้ำ
จุมมัจสาทยมาจ๊ะกา	มางมกลิ่นซ่าโลกคนองจล
ห่อฝูงจาวจนทั่วหนแห่งห้อง	ทั่วพะเศตต้องมาจันจุมบุณ
ขอห่อเต้จ๊ะพ้อเจ้าอาตุล	ได้อุนกุลหมุ่มจุมไพรฟ้า
ห่อห่อจุ่มเย็นเป็นสุขถ้วนหน้า	ด้วยบุณบัวบาท ดาวหน้าฯ

เมื่อพอนต์สุดจบแล้ว ก็พอนชมตำนานอนมาเรอต่อไปจนได้เวลา
ราว 23 น. จึงเลิก ตอนผู้เฒ่าผู้แก่ที่เป็นอาจารย์น้อยตามหมู่บ้านต่างๆ
มาหยุดเฝ้าแคะผลัดเปลี่ยนกันหัดบ่นอนไปจนสว่าง ในระหว่างนุ้มนการ
สนทนาชม หรืออ่านคำคะโตงส์ภาดิดบ้าง เถ่าเรองเจย-นิทาน หรือ
อ่านคำตตตชงเรียกว่า "ก้าม่าส" เป็นเรองประวัติและตำนานบ้างตู่
กันฟัง โดยมากการอ่านก้าม่าส - ตตตนั้น ตกเป็นหน้าทของหญิงสาว
ชายหนุ่มอ่านคู่กัน ให้ผู้เฒ่าผู้แก่ฟัง พวกอาจารย์น้อยมักจะโจทนาชม
หย่างปุจณาวิตชันนา หรือตกรวาทปรวาทเป็นพน.

เมื่อสว่างแล้ว ส่งตำรวจหลวงไปถวายพระภิกษุชั้นสังฆการ
ตามวัดต่าง ๆ และภิกษุที่ทางตั้งคมนทตเกณฑ์มาเข้าพิธีบวงสรวงผีนาค
ซึ่งมาจากตำบลไทร และมักมาหย่างขุดคหรือมารุกขมุตหยุดตาม
ชายทุ่งนาและชายป่าชายเขาพายนอกเมือง ตำรวจหลวงนั้นมัสตจาก
งานด้วยใบตาลได้ไว้ข้างในเป็นข้อความว่า “ชนชาวคนนันทานอุทิศผล
ให้แก่ (พ่อเมืองขอนแก่นดวงดับไปแล้ว) ” พระรับพระเคน แล้ว
อ่านตจาก และสวดคยถาดพพิกรวดนาคตปนาผลไปยังผู้รับทนต์กอนคณ
ส่วนที่หอขวางในคุ่มหลวงกตงตำรวจเฉลยคน ตามคัมคาค มีขอ
เกล้าบออบาเรอคตออกเวตานน.

ถึงเพน เฉยพระสงคคผู้ใหญ่ 5 รูปทบนหอขวาง คคพระคนคค
รับคในวัดเซียงหมนเมอวาน เฉยพระแควมเทตคกนททนง แควพระ
สงคคดับไป พ่อเมืองตงตำรวจเฉลยคนเรยคคว “ เฉยชาวคอน ”
(กนชาวคตางวัน) เต็ดแควไปรยทานหย่างโยนคูกมะนาวให้เต็ก ๆ
แควบรควานแยงกนทบนหอขวาง.

เข้าหว่างคาวบ้ำ

ถึงเวตาราว 13 น. เตรยคชบวนเข้าหว่างคาวบ้ำ หรือ ประ
เวตไฟร พวกหัวตักตาง ๆ เตยบชางมาทนงแควรถทนงเหมอนหย่าง
วานน มีชบวนหัวตักชนไฟรพลชมาราว 40 คนเปนท่มุชางคองชาง
รถ ผรถทนง แควแควเมืองเปนคเชนพานอาตคนงไปบทรค ชบวน

หน่อแก้วเช่นเครื่องยศขมมาตาม การเข้าบ้านคอกพาไปประพาศอุทยาน
 ที่เวียงสวนคอกชงหย่ทางควนตกเมืองเชียงรายห่างกันราว 10 กิโลเมตร
 เดินทางโดยขบวนมาวงน้อยบ้างเดินบ้างราว 3 ชั่วโมงจึงถึง เพื่อผ่อน
 อารมณ์จึงควนชมหนักชมไม้ไปพดาง ดังต่อไปนี้

๑ ปางนั้น

ครั้นชายบ้ายแสงสุริยา
 แต่งกายอย่างชาวไพรในพนัส
 เสียดแล้วยาตราคลาไคล

จอมเจ้าธานี "ผู้ป๋าย"
 มา "หตสง" คงคาทันใด
 งามอำหรัจำเรินสรืไส
 มาชนรถชัยรจนา ฯ

๑ รถแก้ว

ตามระเบียบเทียบที่คบุรานมา
 งามเอกแปรคแบกบัง
 เรือนรถรจนาตั้งเจียรระไน
 เป็นลายเถาไม้ช่อไชยพริกสี
 บ้างจับบ้างเห็นบ้างเกร็นร้อง
 จากคุ่มหลวงล่องออกนอกเวียงชัย
 ขกพวกจตุรงค์ตรงมา
 เดินทางตามหว่างเนินไสล
 คุระรินพนพรรณมาลี
 บ้างชาวแดงแสงเหลืองเรืองรอง
 บ้างเขี้ยวม่วงพวงพุ่มชุมผลกา

งามบันเจิดเลิศแล้วด้วยเลขา
 เปนสง่าคู่เคียงกับเวียงไชย
 เทียมม้าสรืสังข์สุกไส
 พันแดงแสงไสวฉลุทอง
 ครั้นครึกหมู่วิหคณกเที้ยวท่อง
 พलगลาเคลื่อนกองโยธา
 เข้าในดงคอยพริกสา
 เสียงเลื่อนสะเทือนป่าพงพี
 ชมเขาเงาไม้ในไพรสรื
 เปนที่เพลิดเพลินจำเรินตา
 ดังทองข้มชาติสุกกล้า
 ระบายอ้อยห้อยน่านิยมยิน

บางต้นเกสรนั้นโรยร่วง
 บ้างก็หล่นลงกลาดจนตาตดิน
 ชุ่มพรักสามี่ระหง
 คะขบตะข่อยน้อยแห่นแคะแตรไทร
 ขนุนขนันจันทน์จิกจิงจ้อ
 กาหลงปรงปรุหูกวาง
 สนสักกรักขสมี่สมอ
 มะกล่ำมะเกลือมะเต๋อมะตุ๊กไม้มุกมัน
 ชมพलगทางเร่งรถชง
 เลียบไปตามเชิงตอยค้อยเขื่องขัก
 เดินมาตามทางพलगประพาส
 หอมตลบอบอวนชวนใจ
 ชุ่มนกกผลผืนบินร้อน
 นกกางเขนขม้นกิ้นปลี
 แหกเต้าเกล้ากู่กะสันขัน
 เค้าโมงจับโมงม่ายเมียงชายพง
 กะทาโทนโผนจับต้นคนทา
 เขาไฟจับมะไฟแล้วม่ายเมียง
 คุลาให้ไก่เถื่อนกะเหว่าลาย
 พยาตอกล่อคู้จรจรัล
 สาลิกากจับต้นเพกา

บางต้นผลพวงเฉิดฉิน
 ลมรินรินรสรมาไลย
 พะยอมพะยงยุงยางหางไหล
 มะเฟืองมะไฟไช้เน่าและเต่าร้าง
 ตะไคร้ตะคร้อตะแบกตะเบี่ยนตะเคียนข้าง
 อ้อยข้างปรางปริงชิงชัน
 กะพิกะพ้อมะขางมะสังกะทังหัน
 สัตบันคันชระงอกรงรัก
 คั้นคองอรญาป่าสัก
 ไม้พักพวกพลสกลไกร
 รุกขชาติคาดคอกคกไสว
 รำรำไคร้มาหยุในพนาลี
 ตามชง่อนคอยป่าพนาลี
 จับสารภีร้องหุ่ก้องคอง
 กะสานั้นจับต้นมหาหงส์
 ผู่หงส์จับจอมกัรเรียง
 โกลชชาเรื่อร้องคนองเสียง
 คล่อเคียงคาบเหยื่อมาเผือกกัน
 อันชันชายจับต้นอันชันชัน
 เบญจวรรณไควลิแล้วบินไป
 โนราร้อนร้องเสียงไส

สัตวาทระเวนระวังไพร
 มยุราเกล้าคุ้มบุรี
 ชมวิหคนกไม้ไต้สขาบ
 หอมกลิ่นบุปผานานาพรรณ
 พาใจให้สนุกสุขสร้าถ
 ถ้วนชดอกรอกช่อตระการตา
 พุดจับพุดจามมะลูลี
 ยี่สุนุนนากก็หลากหลาย
 มะลิซ้อนช่อนกู่พาชู่ใจ
 ยี่ไถยี่เข่งช้อยเข็มชะบาเทศ
 เบญจมาสชาติบุตตะดั่งงา
 เต็มมือนางนางแย้มแกมสาวหยุด
 แลเห็นพุ่มมลิลาให้อารณ์
 บั้ประก่ำชำมะนาดคาคดอกโมข
 กุหลาบพวงกุหลาบกอดอกันไป
 ดุเกิดแก้วแพรวพราวขาวสอาด
 กะทุ่มกะถินกลิ่นเก็ลียงหยู่เก็ยงภักดี
 ดอกเอื้องคินกลิ่นช่อนดอกเอื้องไม้
 เหลืองล่อทอลินจงชงโคคราม
 พอสันแสงสุริยาฟ้าสว่าง
 ชมบุหลันพรนราฉายส่องไป

กะโนจับกะสังรังราย
 พื่อนหางกากล่เจ็ดฉาย
 เวลาบ่ายก็มาถึงอุทยาน
 ที่สรรปลูกไว้ในสวนสถาน
 เห็นดอกไม้เบิกบานบานรือคิ
 ชุ่มบุปผาในสวนศรี
 จำปีจำปาตาดาคไป
 กลับก้านบานขยาบแย้มไสว
 หงอนไก่อังกาบกรรณิกา
 มณฑการเกดหอมหนักหนา
 ลำควนป่าดาวเรืองเฟื่องฟ้าขจร
 พุดซ้อนพุดตานประยงส่งเกสร
 คุ้รักช่อนช่อนรักให้หนักใจ
 ไต้กลิ่นโสกแลพบส้มสุกไสว
 พวงชมพูชู่ใจอาดัยนั้ก
 ผกากรองฝ่องโพลาสवादหนัก
 กาหลงรักช่อนกาลิงให้กริ่งความ
 อักบานไม่รู้โรยแลเหลือหลาม
 ล้วนแต่งามพร้อมพร้อมพยอมดำไย
 จันท์กะจ่างแจ่มแจ้งแสงสุกไส
 ค้อมิ่งไม้ไพรวันบันดามิ

ที่สี่เขียวเขียวแม่น้ำมรกต
 ที่สี่เหลืองเรืองอร่ามงามรูจี
 มัวชมเพลินเดินเลยมาน้ำเสี้ยว
 แสงเมืองเขาเงินพาน "ผู้ปู้ย่า"

แดงก็สดดั่งทับทิมพร้อม พรายสร้อย
 ที่สี่ขาวขาวดีพระพรายตา
 ขอกลับทางย้อนรอยถอยไปหา
 ขึ้นศาลาแท่นเทียบเรือเรียบร้อยแล้ว ฯ"

มาถึงเวียงจันทน์นครหลวง 17 น. เสด็จ แสงเมืองเงินพานอาสน์
 ขนคองเห็นอมาหมุ่มบนดาด ดาดนเป็นเรือนท.พอเมืองออกมาหยุดในวัด
 ขอมบี้ มีพระราชชนรับที่เวียงจันทน์นครหลวงและไปรับเจ้าคอกคอกไม้บ้าง
 ตั้งเกิดดูเป็นผู้จากต่างตำบลมาพัก คือผู้ที่จะเข้าไปบูชาผานาค นอกจาก
 นมชนชาวแม่จัน เขา มูเซอซึ่งมีหลักแห่งบนคอยช้าง ลงมาประปนหยุด
 คอยราว 100 คนเสด็จ จะถูกกระเกณฑ์เรียกร้องให้ลงมาหรืออย่างไรไม่
 ชำบ ชาวบนคอยช้างมหัศจรรย์ชื่อ "พญาคาคอ" นำพวกพ้องเข้ามา
 ราตนทหน้าดาดในเวลาดากลางคืนด้วย.

มาถึงได้ตั้งกระทู้นั่งแถวเตียงอาหารมีแต่ละคน เรียกว่า "เตียง
 ขาวแดง" (ขาวเข็น) ชาวบ้านตั้งวัดอนชยจัตชอบ้อออกมาบนแดง กับ
 พวกแม่จันมูเซอร่าเดิน การเดินร่าของพวกเข้านั้น ตักกองไฟใหญ่ไว้
 ตรงกลาง ให้ผู้หญิงนั่งขบร้องต่อมกองไฟและผู้ชายร่าเดินเวียนวงไป
 หย่างปัทกสินเป็นแถวเรียงคู่ เขามือเท้าสระเอวชูเท้าร่อนไปมาและห่มตัว
 แถวก้าวไปข้างหน้าพร้อมกันเป็นจังหวะช้าๆ ส่วนพวกมูเซอผิดกับ
 พวกเข่า คือผู้ชายนั่งล้อมกองไฟและขบร้องก่อน ผู้หญิงเป็นแต่ยืน
 ต่อมกองไฟเป็นแถวรอบนอกไม่ต้องทำอะไร มีผู้ชายเข้านั่งแนบๆ

เดินตัวมเตียม ๆ ไปในหว่างกลางแถวผู้หิง คดอกแถวแถวผู้ชายทง
 ฆบรองหุ้ยนนดุกขนนงของ ๆ เอาโหดันกันเป็นคู่ ๆ คล้ายกับ “เดิน
 ฆนไก” ผู้โหดันก็ถูกออกไปนอกรวงที่ตะคนตองคนจนหมด เด็กการ
 ฆนเริงราวเทียงคนแถวหยุดพักหัดบนอน

กถาวถงทกุมหตวง ในวันเตียวกันน เมอกระบวนเจินผเจ้าหวาง
 ครวเข้าไปแถว ฆางมาทงเดกกระบวน แม่นางเมืองพร้อมทวยนาง
 ในเตรียมอาหารถวายพระแเดะเดียงคนเดียงนาคบรवार มีชอบอ
 ฆบเป็นเรองนทาน ค่านานหรือนินาคแเดะบับณาดชาก หรือชอว่า
 คดกฆบฆนให้ผู้ทงานฆนเริง อาหารถวายพระนนจคทาตามปรกคทง
 คาวแเดะหวาง ถังนดำหรบเดียงคนมีแเดะ “ฆนมเด้น-ฆนมีจัน”
 กับ “นากง-นากยา” หย้างเคียว หวางกมีแเดะ “ฆนมีจอก” คือ
 “ฆนมีได้ได้” กับดัมตูกตูกไม้ อาหารเดียงนาคมีใบคองฆนคหนึ่งคด้าย
 ใบไม้ดัก เอามารมคवनให้ออนแเดะพรมนำเกดอพิบไว้เป็นพิบ ๆ กับ
 เกาอะไรอิกหย้างหนึ่งโตเท่าแขนเอามาคคเป็นท่อนยาวราว 6 นิ้วเผาไฟ
 ให้ระอุแเดะทูปให้แตกยุ่แเดะพรมนำเกดอเหมือนกัน เมื่อเตรียม
 พร้อมแเดะกหยาบหามยกไปตั้งยังคตบหมาแหงนในมนทคพชคคชอยจอม-
 ทองในคอนกถางคนจนฆน 13 ค่านน ถังนราศครต่างก็เตรียมใน
 ถังนของคนตามคความพอใจ

เวดา 16 นาดกา มพช “หคสังพือเมือง” ทกุมหตวง ค้าว่า
 “หค” คือ “รคมา” ค้าว่า “สัง” หมายถึงความหย้างไรเง้ซาบ บางท
 จะครงกับ “ฆคต” กะมิง จะเรียกให้งายเข้าว่า “ชามนำให้พือเมือง”

การทศตั้ง หรืออาบน้ำให้พ่อเมืองน ผู้ที่จะอาบให้ต้องจับน้ำอบ
 น้ำหอมปรุงเองเรียกว่า "น้ำมนต์มบอย" ส่วนของตมมา เวลอาบ
 อาบที่นอกฐานเรือนหลวง พ่อเมืองแต่งตัวอย่างปกคิ คือได้เสื้อ
 ๒ ในแฉะกางเกง ๒ นงเกาอ ผักพว้อมกนเข้าไปการอะ เกิดขนนากอบ
 นากหอมจนเหนือเดี่ยวแฉะจวดตงแต่หัวให้ตงมา และขกดีเหือโคด
 ให้พ่อตมคควน (คือเปิดยนกกนขกดี) ส่วนน้ำด่างหน้าแฉะระดม แม่
 นางเมืองกับแม่หยี่เมืองจคมาให้พ่อเมืองแฉะแฉะด่างเอง อาบนำให้เด็ด
 แฉะพว้อมกนมอบเสื่อผ้าใหม่ให้แต่งดำรบ 1 พ่อเมืองแต่งตัวใหม่
 แฉะจอนนง "ตง-กากระเยียมอน" รูปคล้ายดัมปะกรรมข้างไม่มีประทุพ
 ตาเมืองนำราศีตรกดำดกำให้พร จมแฉะพ่อเมืองให้พรตอบคควยบาท
 คาถา "สัพพิโย" เปนเส็กพิช

พ่อเมืองกตบเจ้าข้างใน เปิดยนเครื่องแต่งตัวเปนนุ่ง "ผ้าขาว
 ๓" ได้เสื้อ๒ในดี่ขาวแฉะระไบผ้าขาว ส่วนดุกปะคาคคอบ กอพิค
 ไบคาน พวกเท็กนัยยทนายโรงเซ็นเคือองยดตามดงจากเรือนหลวง
 พว้อมคควย ตาเมือง อาจารย์หลวงซังแต่งขาวเช่นเดียวกันไปเข้าพิช
 กอกามทคคอยจอมทอง ราชศีรพากันตามไปส่งหย่างเจียมๆ ส่วนโหร
 หลวง คองบูชาเทวดาทคคุมหลวงพายหลังพ่อเมืองออกไปก่อนแฉะจง
 ตามไปที่หลัง การบูชาเทวดาทคคุมหลวงนเรียกว่า "บูชาจตุโลกปาด"
 การบูชาๆ ด้วยข้าวคอกคอกไม้รูปเทียทนทำเปนกะทง บักเส้าหดกเดี่ยว
 แฉะจ้อคคานทิวี่สำด ๓ สำด ยอดเส้าเปนสำดพระอินท์ ที่ปถายคาน
 ทัง 4:ทิดเปนสำดจตุโลกปาด คำบูชาเหมือนหย่างคำประภาดเทวดา

มอชกชย พรายอินท์ พรายพรหม พรายมราช ราชนักษัตรน

กบตงพระเพลิงพระพายแและพระคงคา ตวันแต่ขอพรทงน

ทวดคนคอยจอมทอง มีพระดังค์ 108 รูป ราชครูเมืองแป
 ปรชาน ยันเลี้ยงรายกนทถานวดคอยคอรบพอเมือง พระดังค์ 108
 รูปนหรือแมทจระมารบบนทขาดังคทจน 250 รูปนนั้นไม้คองนิมนต์ ทาง
 ดังค์มาคคเกนกันมาเอง โดยถือเกนเดือกตามอาวุโส เพื่อให้เข้าใจ
 ดังค์ จระพรณนำส่งมณะดังค์ของชาวถานนาโบราณดงใจทนพอด่มควน

การนวดเป็นพระภิกษุณั นยมนวดกันแต่เมื่อยังมคความบรตุช
 ผู้ทแต่งงานแแล้วหรือแม่ผู้ทงคอกจกถานนเร จระนวดหรือกถับนวด
 เป็นพระภิกษุไม้ได้ เว้นแต่บวคเพื่อไซบนหรือสเศาะเตรหาระห์บตรวงคความ
 มีกำหนดเพียง 3 วัน 7 วันแและ 15 วัน

คตามจาริตบระเพณั ถักนว่าผู้ชายททคนพมมีอายุ 10 ปีแแล้ว
 พ่อแม่คองนำไปฝากพระให้ฝากนอกรชระวชแและเจ้าเรยณพระสตุตรหญู่ยัง
 วัดเรียกว่า "คระโยม" คือ "เด็กวัด" เมื่อเรยณหนึ่งส้อแและชงจำ
 พระสตุตรได้พอด่มควนแล้ว สม่ถารวัดชงเรียกว่า "คระทวดง" ถักน
 การนวดให้เป้น "ถานนเร" เรียกวง "พระ" ผู้ทไม้ได้เป้นคระโยม
 หรือบป แต่ชาคความเพยรพยายามได้นามว่าเป้นผู้ "บาป" ที่เป้น
 คระโยมพระถานพร้อมกันได้ชอดจกวัด ที่ไมเป้นคระโยมพ่อแมผู้ทค
 กถ่อมคธาดอุปนัด้ยให้กบบ้าน คอบิตาถายวชธาชีพให้คานวงดังค์ระภูด
 บุคคถบระเกทนถักนอ่าเป้น "คนคิบ" ได้คาน่าชชว่า "อ้าย" แแล้วว่า
 "พี่" ผู้ทได้บถนเป้นพระ คือ "นเร" นพถ้อว่าเป้น "คนสุณั" เนอ

อายุครบ 21 ปี คุ้หุดวงกัจกการอุปถัมภทให้เป้น "พระภิกษุ" เรียกว่า "คุ้" ส่ามเนรทที่ไม่ได้บวคเป้นคุ้คือตั้งออกปเด็ยก่อน ได้ค่าน่าชื่อว่ "น้อย" กถ่าวกันว่เนองมาแต่มีบุญ "น้อย" ได้บวคในพระด่าดนาไม่ นาน ส่าหรับผู้บวคเป้นคุ้คือพระภิกษุแล้วตั้งได้ค่าน่าชื่อว่ "หนาน" ว่เป้นผู้มีบุญ "มาก" ได้บวคเรียนมาตั้งแต่เด็กจนใหญ่เป้นเวตา "หนาน"

เมื่อบวคเป้นคุ้ คือ พระภิกษุ มาได้ 3 พรรด่าแล้ว คุ้รพา อาจกรยพร้อมกันด้อมได้ปากเปด่าทงหนน เมื่อด้อมคกกตั้ง หรือเปดยบ วัตเป้นผ่ายวิมุตตนาคุ้ระ คือบ่าเพนเพียรชิตเกดาดวงใจคนเอง เมื่อด้อม ได้ "คุ้หุดวง คือ สัมภารวัต" และร่าดตกรพร้อมกัน "หุดง" อภิส่กสัมมนะตั้งกัทให้เป้น "ด่าเหรีด" คือหุ่ยในชนทด่าเหรีดจากร ตั้งด่าเดอนจนเป้นครู มีหนาทอบรมและผีกตั้งอนคะโยม เรียกว่า "คุ้-ครู"

เมื่อมีพรรด่าครบ 5 หุดงให้เป้น "ยากา หรือ ยะกา" มีหนาท ตั้งตั้งอนส่ามเนร เรียกว่า "ปู้คุ้-พู้ครู"

เมื่อครบ 10 พรรด่า หุดงให้เป้น "ปาดกาวัต" มีหนาทควบคุม คะโยมและส่ามเนรคถ่ายเป้น "คนะหมวดในวัตบู้จจุบัน" และตั้งตั้งอน พระภิกษุใหม่ เรียกตั้ง่ามัญว่ "ป้อคุ้-พ้อครู"

ครนค่าน่าแห่งคุ้หุดวงว่างดง มีการคตเดออกคุ้ คือ พระภิกษุ ทัมพรรด่า 15 หรือมากกว่าเพอนในวัตนหนน หุดงจนเป้น "สัมปาร- สัมภาร" เรียกตั้ง่ามัญว่ "คุ้หุดวง" โดยตั้งคมนตรีท พ้อเมือง และ

ราชครทอปถมภยารุงวคซึ่งเรยกว่า “จาวตักขา” คัดเลือกเปนนุ
ครองวค

คองเลือกแะหตส่งให้มตาหน่งในทประชุมตังคกจ คือเลือก
คุดหวงทไคเปนนปาร 5 บัมาแฉ้ว หตส่งเปน “คุดเจ้า” หรือ
“คุดา” ซนนมมาก แะเลือกคุดเจ้าคุดาหตส่งให้เปน “คุดเจ้าบู้ครุ”
ซนนวมผายละ 32 รูป คอจากซนบกหตส่งซนเปน “ต้วาคุดเจ้าบู้ครุ”
เปนซนตุงตุง ซนนม 5 องค คือ ต้วาคุดเจ้าซนมมรคนรงต เปนท
ราชครเมืองแะตังคนายก 1 ต้วาคุดเจ้าอู้ชชาจารย์ 1 ต้วาคุดเจ้า
บู้ครุหัวบ่า (เจ้าคนะผ่ายอรวจวต) 1 ต้วาคุดเจ้าบู้ครุหัวเมือง (เจ้า
คนะผ่ายคามวต) 1 แะต้วาคุดเจ้าปาดะกาเมือง (เห็นจะเปนปดต
ตังคนายก) 1

ในพิชบวงตวงผีนาค ทางตังคมนทกเกนพระภิกคู้ซนคุดเจ้าคุดา
ซนไปเขาพิช ทงในการนงปรกแะรับบิณฑบาตตังคทาน

เมือพอเมืองไปถิงวคคอยจอมทองนเปนเวดจวนพอบ เรยกว่า
“ยามค้วันแฉ้ว” คือ “คระวันแฉ้ว” พอไปถิงก็ถวยหมากพดรูปเทียน
ตอกไม้แกพระตังค 108 รูปทจะมานงปรก พระตังครับแฉ้วทาวค
ทงทในพระวิหารแะทสาตาราย (พระตังคผู้ใหญ่ตึงถิตจาวคในวิหาร
ราว 25 รูป นอกนจาวคตามสาตารายซนเอาพองฟางมากนผาเปน
หอง ๆ พระตังคทาวคแฉ้วพอเมือง อจารย์หลวง ไทราหตอง
แะค้ำเมือง เจ้าตมาทานจาทปริตจตังคแฉ้ว 8 คอราชครเมือง
แฉ้วพระตังคอนุโมทนาแะให้อคเรก ฌับแฉ้วคนไปเปนเวกา “ถือ

กัม” ครุทตทง 4 นนคังภาวนาหุโยโค และพังตังคพังมัมไปจน
 แดงเมืองเชินฮาดันผมาจากเวียงสวนคอก เมื่อเตยงพระเวดาเข้าแด้ว
 จังคามฮาดันผไปพักยงดาดาทพกดวยกัน ครนคกมาถอกามในพระ
 วิหารเช่นวันแรกทุกวัน

ตอนกลางคืนพระดงค 108 รูปนผตคเบตยนกนจเรินพระพุทช-
 มนททานามนคบาง เกตนาซมจกรหรือซาทกค่าง ๆ บาง หรือตแดง
 ปาคโมซบาง ทงทในวิหารแเดดาดาราย ถึงเทยงคนแด้วแยกกันไป
 รุกขมุตตามทในบริเวณคอยจอมทอง เพือภาวนาทำ “เกตตนาค” (ดงน
 พระดงคทจระบบนทปาดังคทาน 250 รูปซงรุกขมุตหุตามชายทุงนา
 บ้าเขา ก็ภาวนาทำเกตตนาคเหมือนกัน วิชทาเกตตนาคนน นงภาวนา
 มปาดรนาคองตรงหน้า มีช้ายนบประกาดวดตกาพาหุงหรือยันทุนไม้
 ซาบเน 108 จบ มีชวาลือเทยงจุดไฟเอนโหซผงโหดหยคดงในบาตร
 เปนรูปแบน ๆ กดม ๆ เวียกฉว่า “เกตตนาค” เด็ดแด้วคกออกจาก
 บาตรเอามาปนกับมเด็ดซาวดาร์รกสาไว้ สำหรับแจกสัปรุตตัก้าผู้มา
 ถวายของให้เปนมงคด

รุ่งชนเปนวนชน 14 ทา เวดาก่อน 6 นาตกา แดงเมือง
 เชินพานฮาดันผชนมาทงจากเวียงสวนคอก มีชบวนม้าหน้าแเดตาม
 “กตบมาเวียงชย” หวหมนชนมานาชนบตชยซ่างเตนมาตามทางดค
 ผ่านห้วยซารแเดบ้ำไม้มาทตออกทหนองอูค้ำ เตนเตยบหนองนไปถง
 “อังก้า” อันเปนตทาน “หอเสนเมือง” แวะระคชูปเทยงบุรสาผเจนเมือง
 แด้วเตนชบวนค่อไป เทยบชบวนทเชิงบั้นไตนาคชนม้ชนจอมทอง แดะ

เด็กขบวนที่ แต่งเมืองเขมพานอาสาตั้งขบวนมาหมู่ในพระวิหาร คัว
 พ้อเมืองแฉะอาจารย์ทอดง โทราทอดง ซึ่งลอกถามหรือลอบจครบที่ใน
 พระวิหาร พระสงค์ 108 รูป ราชทางรบคงแฉะรวมนโค่นาคบพดอย
 แฉะรอบพระวิหารตลอดถึงข้างใน แฉะที่ในวิหารมีราว 25 รูป สวด
 "ภควสูตรพมังกถ" 7 คาบ เมื่อตั้งพานอาสาณีแฉะแล้ว เวลาราว 8 น.
 แฉะอาหารเข้าพระสงค์ 108 รูป ทั้งในพระวิหารแฉะที่ศาลาราย
 พระฉนิแฉะถวายชูปเทียนหมากพุดแก่พระสงค์ ๆ สวดอธิแรกให้พร
 ายแฉะแล้วแต่งเมืองเขมพานอาสาณีไปประดิษฐานไว้ที่มู่หมุ่นนศาลาทัก
 ของพ้อเมือง.

พิธีบวงสรวงผีนาค

ถึงเวลาราว 9 น. ราชครตามหมุ่นบ้านตำบลต่าง ๆ นำเครื่อง
 ไทยทานเรียกว่า "กรวทาน" ซึ่งทำเป็นรูปสิ่งสารพัดด้วยโครงไม้
 หุ่นผ่าขนาดใหญ่เท่ากบตั้งดวง ๆ เช่นรูปช้างกเท่าช้าง รูปม้าเท่าม้า
 คงบนครเข้สำหรับตาก แฉะประดับตกแต่งด้วยต้นช้อยช่อน้อยคุงโดย
 ข้างในคัวตั้งคัวกับนจุตั้งของเครื่องไทยชมเป็น "คัวโตได้พุง" สำหรับ
 ถวายพระสงค์ กับ "ของย่นของบน" ที่จะให้เป็นบรรณาการของฝากผี
 นาค คือบนคาพิชผลต่าง ๆ แฉะผ้าผอนท่อนส์ไบทเกิดมชนในหมุ่นบ้าน
 นั้น ๆ ได้ตั้งเค็ดตามเครื่องไทยทาน คงขบวนแห่แหมเข้ามาสู่
 มณฑลพชเป็นตำบล ๆ บางตำบลก็ไม่มีขบวนแห่ เป็นแต่จากแฉะ
 หามเข้าคัวท้ายขบวนอื่น ขบวนแห่มพระภิกษุสามเณรวัดในหมุ่นบ้านนั้น

ที่ไม่ถูกเกณฑ์เขาพระเดชนา ถัดมาพบพาทย์กลองแอมมีนางพื่อนช้อดอก
ไม้ หรือชายพื่อนสาวใหม่บ้าง บางหมู่บ้านก็แห่ด้วย "ก้องเจ็ง-
กลองเซ็ง" คือ "เถกเทิง" มีนักแทงทอกพันดาบรำทอกรำดาบบ้าง
แห่คืด ๆ กันเป็นทางยาวย่นมาตามถนนต่าง ๆ และมาถึงทมนทตพร
พร้อมกันราวเวลา 11 นาฬิกา

เมื่อนาเครื่องไทยทานและเครื่องบรรณาการเข้าพักยังประเว้าตามทเรียบ
รอยแฉ่ว เฝยอาหารบิณฑบาตพระสงค์ 108 รูป พระสงค์ 108 รูปนั้น
ก็ดูมบาตรเดินตามกันลงมาจากคอยจอมทองมาตามทางในวงกต มาทต
ออกทสาตบวงสว่างผ่นากและเดินผ่านบ้านรวงต่าง ๆ ไปยังสาตา 39 ห้อง
ทเซ็งคอยจอมแฉ่ว ระหว่างทางตงแต่ทสาตบวงสว่างผ่นากไปจนถึง
สาตา 39 ห้องนั้น ราสตรเรียงรายกันได้บาตร แฉ่วพระสงค์เข้าไปพักที่
สาตา 39 ห้อง ครททช่วยกันยกสำรับภาวหวานทต่างคนแต่งอาหารมา
จกทบวรานหน้าสาตานนเขาไปประเคนถวาย พระสงค์นแฉ่วสด
ให้พรยถาสัพพ เฝยพระแฉ่วครททกเฝยอาหารชงกนแฉกนบาง
แม่นางเมืองอวยทาบาง การทาบุญเฝยพระแฉ่วและเฝยคนคอนนเรยกว่า
"เฝยรบม"

ในการเฝยรบมนี้ พระจะไปนั่งนตามโคนต้นไม้ และครทท
จะชงชอนเพอนกันไปเฝยเฝยลามกโหน ๆ โพบริเวณหมู่คอยจอมทองก็
ไตตามคความส่มก ส่องมูทไม้ไตกระเตรียมไปกพากันเขาไป "รบตาน
แม่นางเมือง" ทคตบหมาเฝงนชงปลุกรายกนหุ่ยข้างถนนกอนาคขอบ
ช่วงทตวงทางทสเฝมอ เฝยเฝยอาหารแฉ่วพระสวดคยถาสัพพจบแฉ่ว

กตมจรนคอยจอมทอง ทายกทายิกาชนของไทยข้ามไปส่ง อาจารย์น้อย
 ต่าง ๆ ช่วยกันดำกับเครื่องสังเวศน์ในศาลบวงสรวง ส่วน "คนก"
 พากันตั้งแถววิชาลูกท่อนามหย้าเบของระวันออกกลางบวงสรวง เช่นเพื่อน
 หอก เพื่อนดาบ และกระบี่กระบอง ตามแต่เพื่อนบ้านนายตำบลจะจัด
 หาหรือผูกทักกันนำมาตั้งแต่ง คด้ายกับเป่นการ "ประภคต" ในช่วงนี้
 ซึ่งเดินเชือกกรอบ ห้ามมิให้ผู้มีไรคนใดเข้า ตามประวาทพิคเครื่องไทยทาน
 ต่าง ๆ ก็มีการบนเดงบพาทย์กลองแควมนางพื่อนช้อดดอกไม้ เป่นที่
 สุกสันหนด้วยเสียงพินพาทย์ราดโพน ผู้คนรื่นเริงโหวกะฉ่อนไปทั่วทั้ง
 บริเวณงาน แต่งเมืองกันนำลุ่มย่า (ไม่ต้องเซินพาน เป่นแต่จุดรูปเทียน
 บอกกด้าวอันเซิน) มาเที่ยวงานและเข้าวงกต แล้วให้เงินเป่นค่าทาน
 ผสมกับของนายบ้านนายตำบลตามสมควร ให้เงินหรือเที่ยวรูปสิ่งที
 สาราตควอันเป่นเครื่องไทยทานตามประวาทต่าง ๆ ทั่วแล้ว ก็มานั่งพักหยุด
 ที่ศาลบวงสรวงผนาคในเทศซึ่งจัดเป่นที่คนพักในพะเพิงศาลข้างทิศเหนือ

นาคบวเวาร

ถึงเวดาราจ 16 นาติกา ขบวนแห่นาคบวเวารจัดเป่นขบวนพยุหะ
 โยธา "ทพทหน้า" เรียกกันว่า "นาควราย" ตบขบวนทลายบุถำพระ (สม
 มคว่าออกมารจากถำพระ) ซึ่งหยุดห่างจากคอยจอมทองราว 4 กิโตเมตร
 เดินขบวนเดี่ยวตามผแม่จากถดงมารจนททานาค และเดินเว้าไปสู่บริเวณ
 คอยจอมทองตามถนนหนกของนาค แล้วเดินไปพักที่ "จังก้า" อันเป่น
 "หอเจนเมือง"

ขบวนนาคนบวราภรณ์คือ "ขบวนควาย" มีคนจูงคน 1 ชักคน 1 คน
 จูงและคนชมอมควายตัวดำแดงสวมหัวโขนสีน้ำตาลด้วยเส้นตอกแดงเอา
 กระดาษสีเขียนลายเป็นหน้าสัตว์ร้ายต่าง ๆ มี "ก้อ-ค้อม-แดงค้อม" นำ
 ขบวน ก้อค้อมมีแต่ก้อสองหน้าใบ 1 ค้องเล็กใบ 1 ค้อด้อยงกัน
 ซ้ำ ๆ มาบนหลังควาย คนชักควายนั่งพายหอกดาบและธนูหน้าไม้ เบ้า
 "ก้อย" คือ "บ ทำควายข้างข้างเขาควายข้าง" ค้อปลายให้ตูดถึง
 ก้อวงแดงเจาะใส่ถนบกอนกลางข้างในโค้ง เวลามาใช้มือบีบเบ้าโคน
 และปลายงาหรือเขาให้มันตั้งเตี้ยเตี้ยโย่งตั้งกับก้นคล้ายเบ้าใบไม้ คน
 จูงควายถือหอกหรือง้าว เวลาเดินมาสีแดงท่าทางดื้อหยอกให้หน้ากัว
 หรือหน้าชน เมื่อผ่านหน้าตุงพม่าแหงน แม่นางเมืองให้ทานผลไม้แก่
 คนชักคนจูง และให้ใบไม้เถาไม้พรมมาเกดอแก่ควาย พร้อมกับกล่าว
 คำอวยพร กล่าวกันว่า เป็น "คำทก" เพื่อสวัสดีแก่บ้านเมือง นาคท
 มาตอนนวดจนแดงควายดำทงน และมาดำหรับทำอนตราายแก่คน
 ผิดคนชั่ว

เมื่อไปถึงทวงค่า แล้วจัดการผูกควายไว้ในแหงที่เตรียมไว้รับ
 ส่วนคนจูงคนจูงมาสีแดงก็ทำให้คนดูที่หาดชายชายแม่น้ำกก มีกะโคค
 โดดเด่นและว่าทำท่ามวยดื้อหยอกกันบ้าง วิ่งไล่กันบ้าง พอได้เวลาดม
 กอนักโคคลงอาบน้ำในแม่น้ำ ขดตั้งหมอมร่างกายออก แล้วเป็นเด็กกิดา
 เวลาคบค่า ราชันทรทุกบ้านเรือนต่างบูชาผีปู่ย่าขอพรให้คุ้มกัน
 รักสำอนตราายแก่ถูกหลาน พระสังคทจะรับบนทบาทตั้งสถานที่แยกกันเจ้า

ประจำประตูเมืองทุกประตู และสอด "อานาคิยสูตร" เป็นพัก ๆ ไป
จนรุ่งสว่าง พระสงฆ์ 108 รูปทอดยศจอมทองและตามวัดทมิโลไปเข้า
พักแถวเช่นเดียวกันและยาระคง สถานที่มณฑลพิษและตามบ้านเรือน
รถจักรทุกประเภทไปโคมไฟเสาได้สว่างไปหมด และจุดเทียนติดอกงาน
เจดาราว 20 นาที ไฟของพ่อเมืองกับทงของนายบ้าน
นายตำบล ออกจากคุ้มหลวงเขาไปรวมไว้ใหม่มณฑลพิษ การแห่ ๆ
ด้วย "ก้องปง-ก้องพง" และขบวนพ้องรำ ผ่านไปทั่วทุกถนนในเมือง
แล้วจึงเข้าไปสู่บริเวณคอยจอมทอง

ก้องพง คือก้องสองหน้าใบ 1 ใบแฉ 1 ฉิ่ง 1 บัณเฑาะพอง
"ม่านโห่" ก้องกับฉิ่งติดอเดียวเป็นชุดจังหวัดบุรี มีนางสาวแต่งตัวเสื้อ
ผ้าขาวหมาก ผ้านุ่งจากนุ่งสูงไว้ชายใต้เขาเล็กน้อยติดกับและขบวน
แบ่งเป็น 2 พวกเปลี่ยนกันขบวนคนละพัก นางสาวเหล่านั้นคอดานหุ
และทักพวงดอกไม้ทวยผมคล้ายกับ "กะเข้ดอกไม้" และสพาย "กุ่ม
คือหมวกกันฝนและนากาง" รวมหมดราว 30 คน พวกเพื่อนผู้ชาย
หนุ่มเรียกว่า "บัว" ไม่จำกัดจำนวนหย่างว่า "เปิดประตูให้ใครตักเข้า
มา" แต่งตัวนุ่ง "ผ้าค้อย" คือนุ่งผ้าโจงกระเบน ชายผ้าห้อยเหนือเขา
ปล่อยหางกระเบนทืดออกจากเหน็บเข็มขัดแล้วห้อยลงไปเป็นหาง ได้เสื้อ
ขาวชั้นใน พันธุ์ด้วยผ้าจากมีชายครุยเหน็บเบองบน และปล่อยชาย
ครุยย่อยลงข้างนอกใบหูทั้งสองข้าง พ้องด้วยเทียนจุดไฟ การเดินขบวน
แห่แบ่งเป็นส่วน ๆ คือ พ้องไปหน้า แล้วยพาทยก้องพงกัน นางสาว
ศกขบวนขบวน คือนั่งแต่ดั่งยามบอกไฟตามกัน ตามดั่งกิดของเจ้ารอง

พวกผู้เฒ่าผู้แก่แนะนำบ้านนายคำบนกบทั้งคนคิดเงินแข่งของข้าง การ
 พอนนมราทาเชิงหอกดาบแดงถูกยุย บางที่ก็ปล่อยให้ต้อยกันอย่าง
 “ตองค” เป็นมวยหมู

เมื่อชวนแห่เข้าสู่วิเวณจอมทอง ที่วงหอดวงมีพาทย์กลอง
 แอวประกอบด้วยนางพ่อนเทียนไฟอ่อนรับ ชวนแห่ประทักษิณบริเวณ
 แดงเอาบอไฟเข้าเก็บไว้ในศาลบวงดวงผีนาค พวกชวนแห่เข้าสู่วิ
 “ชวงคนค” แดงมันแดงต่อไปจนราว 23 นาฬิกา

นาคราช

ในพระที่นั่งนาคคานกนัญนราวเวตา 22 นาฬิกา ชวนแห่
 พระยานาคก็มาถึง พระยานาคมีนาคบริวารห้อมล้อมมาอีกพวกหนึ่ง
 เป็น “ควายเผือก หรือ ควายปร-พร” ทั้งนั้นเรียกว่า “นาคค”
 มีคนชแแต่สูงหย่างเดียวกับพวกที่มาคอบ่ายแต่แต่งตวงตงตามขมตา
 นาคคคตงชวนทประตุทำดิน หยุ่ทางตะวันออกเมือง ส้มมตว่าออก
 จาก “เหว” ซึ่งเรียกว่า “ฮู่เหรา” (กล่าวกันว่าที่ทำดินแต่โบราณมี
 ฮู่เหรากวางเทาข่อนาแแต่ลักเป็นหลบตงไปใต้ดินไม่ซาบว่าสักเท่าใด แต่
 ถมเดี่ยนานแแต่) พระยานาคนั้นแห่มาจาก “หน้องวง” ซึ่งเรียกว่า
 “หางนาค-ธนคหางนาค” เพราะทตรงนเป็นตาแม่นาคอรเก่าเคินฮ้อมวก
 เวียนเกอบเป็นรูป “วงกลม” หยุ่ทางไค้หน้าห่างจากคอยจอมทอง (แม่
 นากคให้ตจากตะวันตคไปตะวันออก) วัดตามลำน้ำราว 10 กิโลเมตร
 ทางบกก็ราว 3 กิโลเมตร

ตัวพระยานาค ทำเป็นรูปโครงไม้หุ้มกะตาดหย่างเดียวกับมังกรไฟ ก็ทำตัวเป็นท่อน สอดไม้ตัวสำหรับถือชูและจุดไฟข้างใน เวลาเอาไปตั้งชบวนแห่มาจากหนองวงนั้น เอาแต่ท่อนหัวกับหางไป ส่วนเขากับหัวและท้ายเรือชดำ ถอนมาตามด้าน กดางดำเรือมันทุกปีพาทย์ “ก่องใจ-กดองชัย” คือกดองหน้าเดี่ยว 7 ใบ โห่ 6 เด็ก 1 กับใบเดิม 1 บันแดงคล้าย “กดองประโคม” ที่เรียกกันเป็นสามัญว่า “เบ็งพวด” หัวนาคนั้น รูปร่างก็เหมือนหย่างรูปที่ก่อไว้ตามพนังกั้นโคกขนิหารวัดต่าง ๆ ในฉานนาไทย มีผิดกันแต่ นอกจากมีหงอนยังมีเขาเหมือนเขาควาง เวลาแห่จุดไฟข้างใน และทำให้หันเดียวไปมากับขยับตาอัปากได้

เมื่อแห่นาคมาในดำนาค พวงนาคบริวารก็เดินชบวนจากท่าดินเดียบฝั่งแม่น้ำมารวมกันที่ทหานาค เอาหัวนาคและหางชนประกอบดำควทนแถวจงเดินชบวนเข้าสู่ออยจอมทอง มีนาคบริวารนำและตามเป็นจำนวนเท่า ๆ กัน เมื่อผ่านคูขหมาแหงนแม่น้ำเมืองก็ให้ทานเหมือนเมื่อตอนบาย ราชครเวียงรายกันไปรัชชาวดอกคอกไม้ค้อนรับตลอดถนนกอนาค การมหรสพก็ประโคมในเวลาผ่านไป นาคบริวารเลยไปพักทวงคาทเดียวกับพวงคควายดำ แต่ตัวพระยานาคเอาชนไปบนคอยจอมทอง ตั้งหัวกับหางไว้ข้างบันไดขนิหารวิหาร ส่วนดำคววงอ้อมรอบพระวิหาร พระสงฆ์ 108 รูปสวดชัยมงคลคาถาค้อนรับ แล้วผลัดเปลี่ยนกันสวดตั้งขมเทศนาปูจนาวัดชันนา 3 ชั่มมาสน์เป็นเรื่องพุทธชาภิเษกหรือชาคก (จำไม่ได้แน่) ไปจนสว่าง การ

มหรสพต่าง ๆ เด็กเวดาราเวียงคน กิจการในวันขึ้น 14 ค่ำ
 ก่อว่ากันว่าเปนนัน ฝนาก มาเดียบเมืองเพื่อสับคืบพังเหตุการณ์ และ
 ทำตายคนชว เครื่องไทยทานและเครื่องบรรณาการที่เห็นเห็นเข้าไป
 ยังมตทตพิช ก็เป็นแต่เอาเข้าไปเตรียมไว้เท่านั้น

วันขึ้น 15 ค่ำ เวลา 5 นาฬิกา ราชตรัยยอกกันเข้ามาสู่ห้อง
 หลวงจากสารทิศ ค่างนำอาหารสำหรับคกบาตรแดงพระมาจัดตั้งตำรับที่
 ฐานหน้าศาลา 39 ห้อง ตำรับนมจนวนเทากับพระส่งคทเขาพชทง
 2 คน รวม 358 รูปแถมพระพุทชพระชมเข้อก 2 เปน 360 ตำรับ
 ครนโตเวลา "มุงมึงแจง" คือ บ้างจุ่มยี่แ่งเงินแ่งทอง อาจารย์
 นอยทปรมนบตสังคบนตอยจอมทองให้สัณณานด้วยเสียง "ระคัง" เรียก
 ว่า "เคงหลวง" คีย่าดำมดา ตั้งกังวานมาจากบนตอยจอมทอง
 แ่งเมืองจตุชูปเทียนบูชาบอกกถาวเขินชวนผู้บี้ย่าดงด้ห้องหลวง (ไม่
 ค้องเขินพาน) เพชคกบาตรและแดงพระ แ่งหน้าพอเมืองแ่งคนระ
 ถอก้ามมายังสำดบวงด้วงฝนาก พวกด้ปู้ด้สัถาทมาคอยคกบาตรเวียง
 แ่งก้นเปนสาย ๆ พระส่งค 250 รูปที่สวดประจำประตูเมือง ก็พา
 ก้นมาชุนนมทบนนมอนจอมแจง

ครนเวลารุ่งอรุณ อาจารย์นอยกให้เสียงเคงหลวงเปนด้ณณานมา
 อักเปนคัรบ 2 ราชตรค่างเงียบคอยคกบาตร บ้างก็เทศทูน "ด้ดง
 ชว" คือ "ชนชวคกบาตร" ชนเหนือเดี่ยว บ้างก็เพียงพนนมมือไหว
 อชถานกรุหนง

พระส่งคองปรก 108 รูปมีราชครูเมือง เปนประธานคตุนบาตร

เดินเป็นแถวลงมาจากบนม่อนจอมทอง ตามบันไดนาค แดงมาในทางวง
 กศ พระสงค์ 250 รูปมีสวดตะเจาปุ่กรหัวบัวเป็นประธาน กลุ่ม
 บวชเดินลงมาจากบนม่อนจอมแจ้ง ทั้ง 2 คณะมีกะโยมตี "ปาม"
 คือ "กัจจกาน" นำ เมื่อลงจากคอยตัว เมื่อนาดงช่วงทอดวงแล้ว
 ด้ว ๆ พระสงค์เดินวกเวียนรอบบันไดนาคจากราศีครบทั่วแล้วเลยไปพักที่
 ลาดที่ 39 ห้องทั้ง 2 หลัง แต่พระสงค์ผู้ใหญ่ 5 รูปและที่เป็นกิตติมศักดิ์
 อีกราว 15 รูป พกท่ลาดบวงสว่างผนาค แล้วครหัดสมาทานเบญจศีล
 และพระสงค์ทาวัด ทายกยกตำรับดาวหวานเข้าประเคน รับประเคนแล้ว
 สวดให้พรยถาสัพพะและตรวจนำอุทิศผล ให้สัพพะดี พานพระท่สว่างดับไป
 แล้วจึงฉัน ฉันแล้วกตบขันไปบำเพ็ญสมณะกิจทบนคอยจอมทอง พระ
 หัวป่าและพระหัวเมืองต่างปลงอาบคหรือรบอาบคซึ่งกันแก่กัน พอ
 เมืองและคณะถอก้ามกกดบขันไปด้วย แต่แสงเมืองคงหยุดลาดบวงสว่าง
 พร้อมด้วยผมียา แม่นางเมืองและนางในกับทั้งหญิงบนคาสักกดี เช่น
 ตำรับดาวหวานขันไปเพียงแต่คณะถอก้ามทบนคอยจอมทอง

เข็นผีนาค

เวดารา 8 นาดกา คงเครื่องสังเวชผนาคท่ลาดบวงสว่าง มี
 ขบวนแห่ "ขันข้าวคอกคอกไม้" ของหมู่บ้านและตำบลต่าง ๆ จาก
 ปะรำไพบริเวณนั้นเข้าสู่ลาดบวงสว่าง ขัน คือ พวงข้าวคอกคอกไม้นั้น
 ทำใหญ่โตสูงท่วมศีรษะคน และหามตามขบวนพ่อนำเข้ามา เมื่อ
 คงขันข้าวคอกคอกไม้และเครื่องสังเวชแล้ว อาจารย์ของกัม

แม่มดจุฑชูปเตยนบุชาแฉวยนพนมมอทหน้าอาสนะ คอกพนคนหนาพน
 ยกชน อาจารย์รองอ่านประกาศคำเซ็นผนาคมารับเครื่องตั้งเวย เวดา
 อ่านประกาศคนอื่นนั่งถอดอกไม้ไหว มหรดพหุคบันเตง พวก
 หวดักหวัดนามแต่งตัวตามยดเข้ามารวมในพชนหมด เมื่ออ่านประกาศ
 เชนจบแล้ว แม่มดชงเรียกว่า "ยาทนง" ชนไปเบ็ดผาสามตำรับ
 แฉพรพนาอบนาหอมทเครื่องตั้งเวยแล้วกลบลงมานงคูกบอาจารย์รอง
 พวกระโยมเต็กวดยกตำรับคาวหวาน (เข้าใจว่าที่เหล็ดจากพระฉน)
 มาตงเตยงคนไนบริเวณนั้นเรียกว่า "เตยงช้าวางย" การมหรดพเริ่ม
 บันเตงชน จำพวกกถองเฮว เต็กเทยง แฉกถองอื่น ๆ ที่แท้พานคอก
 ไม้มา ถอยไปบันเตงที่ไนประว้าของคณ ไนสำตบวงสว่างมีแต่พินพาทย์
 กถองผงบันเตงเพลง "กถอมผ" ช้า ๆ มีนางสาวแฉชชายหนุ่มทเรียก
 "ชุนนาง" ชบร้องพ่อนว้าสดับกับแม่มดหรือยาทนงชบ "ก้าจอย"
 เปนพัก ๆ เรียกว่า "อุนงัน" หรือ "อุนกถ" คำนน่าจะแปลว่า
 "รินเรยงไหว" คำว่า "อุน" ไนทนทหมายเช่นว่า "อุนใจ" ถ่วงคำ
 "กน หรือ กถ" ไตักถาวแล้วเมอ งนผทอชวาง
 ก้าจอยทแม่มดชบนน เปนถอยคาทมระเบียบดำผัดชนคทหนึ่ง
 คด้ายกับโคตง แต่จะชว่าเปนโคตงประเภทไหนไม่ได้ เพราะมี
 ถอยคาเตอยเจอยคด้ายกับ "ร่ายยาว หรือ ร่ายคณ" ถ่วงทำนอง
 "คณท" เหมือนกับโคตง 2 โคตง 3 เรอชทชบเปนคำเซ็นผนาค
 แฉพรพนนาการทจคไคคอยคอื่นรับ ว่าเปนกถอนสคชงคคชนไนชนะ
 นนเอง ถอกนว่า "ผนาคบรวารคณใจให้คคชบ" กரியาชองแม่มด

ในขณะที่ขบเป็นไปอย่าง “เสด็จราพอมัน ๆ” แต่ไม่เสด็จเลย ดัชนี
แดงเรื่อคล้าย “สาวเจ้าเขาหน้าชายก็อายเหนียม” นางขบบ้าง ยืนขบ
บ้าง เหมือนกับ “สีแดงตะคอนพุด” อนึ่งควนกล่าวไว้ในหนังสือว่า
ยาทหงหรือแม่মনน ไม่มีชนควหรือมีโทรงเหรง กล่าวกันว่า
“เพราะผลนอกออกให้” (ตัวเอง) ถ้าแม่ตมชนควไม่ชอบมาตั้ง
ตงน ตวแม่ตมชนอายุไเเวอน 50 หรือ 60 ปีแล้วโดยมาก

เมื่อขบขบขบราว 15 นาที “ผัดถง” ตกกระทก “ผัดถง” นม
แม่ตมตกถงขบ “กำจอย” หยุ “ถ่มคิง” คือ “ถ่มตติ” ถ่มถง
คล้ายกับเป็น “ถ่มชก” ตนกกระเดือกกระถ่มหยุกร์หนงแดงถกขนเอง และ
เดินชนต้อถงกระทกใจบพนชนนยกหย่างรวดเร็ว ขนไปนงขตตมาค
บม “ถ่าต คือ ถ่อ” ตองอ้อน และถวดถ่นเทา ๆ ร้องประกาศ
ออกมาให้รู้ว่าตนคือผนาค “ชอกถ่นถ้อยคอกำ” และว่า “มาถ้อยบ
ตุบ้านเมืองนได้แดงเห็นผู้คนถ่าถงถ่มถ่ม ถ่มถ่มและร้องเขินให้มา ถิ่นช่า
จิงแวงมา” พุดเทานแดงถ่นไป และถ่าถวดถ่นหยุหย่างเคิม ขณะ
“หมอผี” 3 คนขนไป “กุม”

หมอผี

หมอผี เป็น “หมอดำหรับขบได้ผีร้าย” และเป็นงานอาชีพ ที่
ขบมาคุมผนาคน ด้วยเกรงความชวช่าถ่ามานปลตอมมา และจะขบ
ได้ผีปลตอมให้หนีไป การได้ผีถ่าเป็นผนาคคุมบรตุทชแดงถ่มไม่หนี ถดบ
สีแดงถวดให้รู้ว่าเป้นผนาคหยุเรอยไป

วิชาคุม คือหมอบตั่ง 3 นน “นุ่งผ้าต้อย” ตั่งแดง ไม่ได้เดิน
 มีตะกรุดแขวนคอและโพลผ้ายันต์ที่ตั่งละ ผู้เป็นหัวหน้าคนระถ้ออาวช
 “หัวโปก” ซึ่งเรียกว่า “ปู่เคย” เหตายเป็นรูปมัตชุยหรือมัตโกน กับ
 ชินนามนค้เด็ก ๆ ดอยไบหนาด” มัตเป็นช่อมัต 1 ผู้เป็นลูกมือคน
 หนึ่งถือเตียมคนหนึ่งถือดาบ ทั้งสองหย่างเขาพ้อเผาไฟให้ร้อนจนมี
 ตั่งแดง เมื่อนไปตั่งกเขาตอม “แม่มตชงผตัง” ใต้ ผู้เป็นหัวหน้า
 เส็กหน้าต๋มบ้อยด้วยคากาขบได้ผราย แล้วอมพ่นให้ถูกตามเนื้อตัว
 ของแม่มต ชักถามได้เตียงเพื่อให้ผให้การ ผู้ช่วยทง 2 ก็เส็ก
 คากาเบ้าตงทตาบและเตียมทำท่า “เงือกเงือ” ขบได้ ผู้เป็นหัวหน้า
 เวียนพ่นนามนค้ไปรอบ ๆ ตัวแม่มต และพ่นหน้าใต้ดาบและเตียมท
 ร้อนจนแดงนนให้หน้าทพนกระเซนไปถูกตัวแม่มต กถ่าวกันว่าถ้าผปตอม
 มาชง ผนจะกถ้วและกถ่าวก้าขอโทษและดาไปทนนท์ แต่คราน
 ไม่ใช่ผราย ขบได้ทำไร ๆ แม่มตคองนัง “ยม” และกถ่าวก้าคัต
 พ้อว่า “ตบหลุดูแคลน ไม่เกรงกถ้วเตชยานุภาพพระยาภาค” หมอบผ
 ขบได้ต่นคाराแล้วกถงกราบขอตมาโทษ แม่มตถูกทตงยนชนแล้วเดิน
 วกวนไปมาทบนชนนพตางกเวียกเอา “เครื่องนุ่งครวไบ” ผู้เถา
 ผู้แกทนุงชาวห่มชาวเซนเครื่องยตชนไปตงถวาย แต่เครื่องเตงตัว
 ยกไปตงให้หตายดำรบ (ว่าเพื่อจะทตตองคอกชนหนงให้ต่นตงตย
 ค้อยถ้าไม่ใช่ผนาคจะนุ่งผ้าต) แม่มตมของดูเครื่องยตแล้วตงให้เขาบ่น
 และหอกดาบตงมาหมต แล้วหยิบผ้าชวนุ่งจับและตไบ.คียง ตวม
 ถูกประก่า ถือพคไบตาน ตงนงบนต่าคยวตนะและรหนากนเองจอก

หนึ่ง แดงหนึ่งซดส์มาตเขาหมอนองวางบนตก ตงตอกชนเขาฝ่ามือ
 เทาถูกคางทงตองมือ พวกหัวตักหัวต๋นามชนเผาหงตอมทง 4 ทัด
 แม่มดตงกะทุตามเจ้าแค้นแฉะเจ้าแค้นต๋นองเทวมันชาหลายนค คำ
 ตามคำตอบตอนนขอผูกเปนกลตอนไว้ว่า

“๑ ครึ่งนั้น

ตรัดถามเจ้าแสนพลไกร
 ว่าทำวชอเรียงเสียงไร
 มเหสีพรพงสว่างสวาร
 อันหนึ่งบ้านเมืองเคื่องเขิน
 ท่านจงบอกเราให้เข้าใจ

๑ บัดนั้น

ตอบว่าท่านเจ้าหลวงชอ “พระยา
 ให้ข้าพบบรรณาการทงนี้
 ส่วนนมเหสีและนางใน
 ทงบ้านเมืองก็ไมเคื่องเขินนค
 หมุ่สึกเสื่อเหนื่อได้ไมรารน
 แต่เดยวันพ้อเมืองยังเคื่องขัด
 ให้แสงเมืองอวยกจักคิดทำ

เมือกถามแฉะตอบมาเทานแฉะ

หันมาพูดกับแฉะเมืองว่า “เหตุนแฉะเมืองมากคแฉะ อีพ้อของเหตุน
 หายไปไมเห็นหน้า เราตองเอาคัวเหตุนไว้ไปคัวกัน” ตอนนถอว่า

เจ้าพระยาवासกรีสรีไส

ถึงไท้อธิราชภูบาล

ซึ่งผ่านโภคัยราชถาน

สุขสำรานหยุหรือประการใด

หรือหยุเขินเปนสุขทุกขไฉน

แต่ไฉนบัดนี้หยาได้ซ้า ฯ

เจ้าแสนใจอาตชาติอาสา

รัตนอาณาเขต” เกรียงไกร

มารับราชวาสกรผู้เปนใหญ่

อีกลูกหลานท่านไท้ทุกคน

จบเขตอาณาจักร ไมขัดสน

ประชาชนทำกินตามสลธัม

ด้วยสลัดเมืองไว้ไปถือก้าม

บำรุงรักสาประชากร ฯ”

แฉะเมืองชนเฝ้า แม่มดค

“แต่งเมืองถูกเคราะห์” เพราะคำว่า “เอาตัวไว้ไปด้วยกัน” นั้น
 หมายถึง “ผนาคจะคร่าเอาชีวิตไปด้วย” แต่งเมืองกึ่งหมอบหย้ตรงหน้า
 ทนง ขณะนั้นผู้ไปเช่นคนระลอกกามทบนดอยจอมทอง พวกขบรื่องพื่อนว่า
 ก็ประโคมแฉะน้ำเรือไปจนคนระลอกกามาเข้าเฝ้า

ผนาคถามพ่อเมืองถึงกิจการบ้านเมืองและทุกข์ของราษฎรหลาย
 นิต พ่อเมืองตอบรวมความว่าไปตาม “ฮักบ้านกองเมือง และ
 จอบตัสสระราชะธม” สักขบุน คือราชครูเมืองขบรื่องแฉะเจียมหยู่ครู
 หนึ่ง พ่อเมืองจึงขอพรแฉะเช่นให้ผนาคร่วมกนทานด้วยกัน ผศอบ
 เปนความยิตยาวแต่รวมเรื่องได้ว่า “เคิมได้เกาะตัวแต่งเมืองไว้ไป
 ด้วยกัน แต่เมื่อพ่อเมืองประกอบการอันเป็นปรกคัสุขและชอบข้มของ
 พระพุทธเจ้าแฉะกมความยิต ยอมให้แต่งเมืองเป็นแก่นเป็นหลัก
 ของบ้านเมืองสืบไป แต่ได้้ออกปากแฉะว่าจะเอาตัวไปด้วย พวก
 เสนาอำมาจของเราจึงผูกมัดเอาไว้ ท่านจงจัดการให้ปัด้อยแต่งเมือง
 เอาเถิด จะมีโชคไชยยิ่งนัก” แฉะอาจารย์หลวงโหราหลวงก็พร้อมกัน
 บั้ตรงควานให้แต่งเมือง การบั้ตรงควานนั้นอาจารย์หลวงสวดชัย-
 มงคลคาถาในผ้ายพุทธสาณัน โหราหลวงสวดผ้ายไสยสาคร แฉะหน้า
 มาประพรมตัวแต่งเมืองด้วยชื่อ “ไบหนาด” แฉะประพรมผู้อื่นทัวไปใน
 สาดบวงสรวงนน แฉะพนพาทยกถองผงประโคม พวกหน่อแฉะกวงควา
 ขบพื่อนประกอบช้อคอกไม้ 3 ดาหย่างเดียวกับเมืองนผหอขวาง แต่
 คำขบรื่องต่างกน (เมื่อเขียนเรื่องนคคค่นหากำขบชงเคยจามาแต่ก่อน)
 หนักออกแต่ันคหนึ่งในดาขอพรว่า

“ขอให้อ่าง บูกางาเขี้ยว แดงคเดียว คนตายกว่าช้อย มา
 ชอคเถิง เติงเมืองหม้อชอย เปนจางคินค้อย¹ เจ้าแผ่นดินเฮา ช้อ
 ปวงตักกรุ หมูโจก้าเต้า กตช้ายวอดวางวาย หอมใจจวนกนผนผาย
 มานบบาท ตาวเหนือ”

เมื่อจบพจนจบแล้วพ่อเมืองเซินผนาคให้รวมการกินการทาน และ
 ขอพรให้ราษฎร์บ้านเมืองออกตา 1 ผนาคประสาทชัยพรตามปรากฏนา
 บัพพาทย์ของราษฎร์หอมตอมตาดและตามประวักประโคมชระแล้วจกการ
 เวียนเทียนตมโกชผนาค คือเดินประทักษิณรอบตาด โหราหลวง
 อาจารย์หลวง อาจารย์น้อย ชวยกนรบเทียนจากราษฎรผู้เวียนครบรอบ
 แล้วมาดับไฟอบรมผนาค แม่ตทำอากรอาเจียนเพียงแต่ “อวก”
 เทานนแฉวก “ผออก” แคนกถอวาผนาคสถิตที่ตาดบวงดวงนนตตอด
 งาน ราษฎร์ผู้มาถงพายหลงเข้าตักการระแฉวบร้องพ้องรำไปตามความ
 ตักขาของคน ๆ เปนพัก ๆ

สเดาะเคราะห์เมือง

เวลาราว 10 นาตกา ราษฎร์แห่พ่อเมืองไปสเดาะเคราะห์เมือง
 ที่แม่น้ำกกตอนหน้าตอยจอมทอง วิชตเดาะเคราะห์นนม “ชะดวง
 คือ กระบาน” ขนาดใหญ่ทำด้วยหยวกกถ้วย บันจรูปคนรูปต้วพาทนะ
 แฉวชนปตาอาหารต่าง ๆ บักช่อน้อยทงไซย มีคนหามนำหน้าพ่อเมือง
 ราษฎร์เดินตาม ไม่มบพาทย์ เมื่อไปถึงรมผนาคแล้วพ่อเมืองจุกชูปเทียน

¹ ของคิน-ของส่วนตัว, ของค้อย-ของรัก

ที่ชะตวงและผลค้ำน้ำงั่วแก้วดำดำ “เตี้ยเคราะห์เมือง” จบแล้ว
 บ้วนน้ำตายลงในชะตวงนั้น คนอื่นห้ามชะตวงตั้งแม่มาปัดย่อยชะตวง
 ให้ไหลค้ำน้ำไป พ่อเมืองอาบนาคาหัวเองทกกลางดำแม่มาแล้ว
 มาชนบก อาจารย์หุดวงพรหมนำพุทธมนต์ โหราหุดวงพรหมนำเทพมนต์
 ค้วยใบหนาด ททานาคนดะชาง พ่อเมืองชนบทแก้วราตรีช่วยกัน
 อาบนาคาอบน้ำหอมให้ พ่อเมืองผลค้ำน้ำอาบให้ค้ำน้ำไปออกตั้งหนึ่ง แล้ว
 แต่งตัวตามยศ ค้อนึงเดียวจากเตี้ยจากค้ำน้ำค้ำน้ำไม่เท่าเห็นมดชุก
 พวกน้อยทนายโรงเข็นเครื่องยศไปรับ ราตรีพากันหอมค้ำน้ำค้ำน้ำ
 มาตั้งสำดบวงสว่าง

จ่องก้ำ

ในเวดาค้ำน้ำกับพ่อเมืองไปตั้งเคาะเคราะห์เมือง ค้ำน้ำกับ
 แต่งเมืองก็ ไปทาศ จ่องก้ำพร้อมค้วยแม่คชังเวदानผนาค ออกแล้ว
 พิชจ่องก้ำทาทหน้าหอเจนเมือง เป็นพิชียงค้ำน้ำกับที่ทาในดทศค้ำ
 ทกดำมาแล้ว

ฮวยदान

ถึงเวदानเพน เถียงพระสังคทอง 358 รูปทดำดา 39 หองทง 2 หดง
 และตามประรำค่างๆ กบทดำดบวงสว่างผนาค พระฉนแล้วนงค้อยหุ
 ฝ่ายครทกเมอเถียงพระแล้วกจกการเถียงกันเอง แม่นางเมืองจกการ
 ให้แม่คเถียงผนาค กวงค้ำเถียงค้ำน้ำ นางในเถียงพ่อเมืองและแขก
 เทรอพิชียงค้ำน้ำกับวชน 14 ค้ำ เรียกว่า “เถียงฮวยदान” มีชอ
 คดอบค้อบาง คดกบ้าง บำเรอตามแต่ใครชอบและจกค้ำมาเดินเพน

การตัก ^๕ เอยงคนเด็กแดงนมมดพระดงคทงหมคเข้าสู่สำดา 39 ห้อง
 (เว้นแต่ราชครเมืองซงนงต์มกะภาจนาในสำดาบวงดง) พระคนะห้ำเข้า
 หตง 1 หตงเมืองหตง 1 พร้อมแดงอาจารย์หตงนำราดตรดมาทาน
 เบญจต์จากราชครเมือง แดงพระดงคทาวค จบแดงอาจารย์หตง
 อำนประกาศ “เวนคาน” ค้อประกาศถววยเครื่องไทยทานแก่พระรัตนครัย
 อุตต์มตแก่เทพบุตร เทพดา ค้อนราชครเมืองดแดงซ่มเทศนาว่าด้วย
 อานดงคตตทาน เทศน์จบแดง พระดงค้อนุโมทนา พวกอจารย์น้อย
 นมมดพระท้ออาดูได้ไปรับประเคนเครื่องไทยทานที่ประว้าของคณๆ พระ
 รับประเคนแดงวดให้พฤษถาดัพพะและตรวจคณา พระดงคทอยู่ในสำดา
 กัดวดให้พรด้วยแดงพระกตบไปพักบนคอยบ้าง พักในบริเวณงานบ้าง
 ดงนเครื่องไทยทานคงคังไว้ตามประว้าก่อน เพื่อให้ผู้มตทฐาทมาไม่ทัน
 บริจาทานแดงอนุโมทนา

นาคคณอิ่ง

เวดา 15 นาตกา จุดบอกไฟซนของพ้อเมือง นายบ้าน
 นายค้ำบพจคชบวนแก้มารับบอกไฟที่สำดาบวงดงณนาค พวกหน้อแก้ว
 กวงคำซมร้องพ้อนร่าดงบอกไฟ นายช่างผู้ทำนำบอกไฟซนคานหาม
 ประคัมทงชายรูปนาค แห้ประทกตมสำดาบวงดง 3 รอบแดงนำไป
 จุดททาคชายชายแม่่นากก ชบวนแก้มนบมแดงบัพาทย์กตองแอด
 เปนหมู่บ้านๆ มีชายหนุ่มของบ้านหน้พ้อน “เจิงจาย-เจิงชาย” แดง
 ค้วตามใจชอบ

ที่จุดบอกลงไฟนั้นปลุกเป็นร้านสูงราว 1 เส้นเส็ด ๆ มีฐานเป็นชั้น
 ตกหนักกันลงมา 3 ชั้น และมีบันไดพาดคดคองลงกันเป็นทางขนลง
 เมื่อเห็นบอกลงไฟไปถึงประทกชั้นร้านน 3 รอบก่อน แล้วชักกรอกเอาบอกลงไฟ
 ขึ้นไป “ตง” บนตุ๊กทรงฐานชั้นสูงสุด ให้หัวเอนไปทางที่ไม่มีบ้านเรือน
 แล้วสอด “หลอดชนวน” และถ้ามักแคซึ่งเรียกว่า “สายมะผาบ”
 ตงแต่หลอดชนวนลงมาตามบันได และพาดไปตามพันคินจนถึงขอบ
 ขวงหวดวงที่ถนนของภาค คดออกทางสายมะผาบนั้นมัก “ชะโป๊ก” คือ
 ปลดองไม้ระเบิดเป็นระยะ ๆ ห่างกันราว 2 วา สายมะผาบพาดบน
 ชะโป๊กนั้น มีชนวนแยงลงไปไม่ปลดองไม้เพื่อให้ไฟไหม้ลงไปถึงคินเผ่าที่
 บันจุงข้างในทำให้กระบอกชะโป๊กระเบิด ที่ปากกระบอกชะโป๊กซึ่งวางสาย
 มะผาบนั้นวางบอกลงไฟจกกัน นกกระจาบ อีกอย่างหนึ่ง ตามข้างบันได
 ชั้นร้านก็วางบอกลงไฟจกกัน นกกระจาบเป็นพวง ๆ ที่ฐานชั้นบนมี “คนตี”
 ถือทางนกยูงคอยพ้อนเมื่อจุดบอกลงไฟทั้ง 3 ชั้น ๆ ละ 2 คน ซึ่งสาย
 ผักแคดแล้ว ซึ่งสายบอกลงไฟถูกหนุคังแต่ในศาลบวงดวงผ้านาคมาค่อ
 กับสายมะผาบที่ถนนภาค ที่หัวผักแคดกับสายไฟถูกหนุคังมีรางคินเผ่า
 และเสาคามดีตากอยรับหน้าถูกหนุ ที่หัวถูกหนุฝั่งเห็ดกกด้าสำหรับ
 ให้ไปกระทบแท่งดีตากี่เส้านั้นหย่าง “เสียด ๆ” ให้เกิดประกายไฟไหม้
 คินเผ่าในรางและเผาสายผักแคด กระบวนแห่ต่าง ๆ ตงรายข้างสายผักแค
 เป็นระยะ ๆ ละหมู่บ้าน ห่างจากสายผักแคราว 15 วาพอให้พั้งเกิด
 ระเบิดของชะโป๊ก พวกชายหนุ่มเรียกว่า “บ่าว” ที่พ้อนเรียงรายเข้า
 มาพ้อนใกล้ ๆ กับสายผักแคหรือมะผาบ ในขณะที่ไฟไหม้สายผักแค

ผ่านไปนั้นชะโปกกแตกระเบิดออกเป็นเสียงๆ คล้ายกับเสียงปืนยิงเร็วๆ
 บอกไฟจกชั้นแตงนกกระจาบกฟุ้งชนส์อากาศ พวกเพื่อนเชิงชายชุดมุน
 กันเขาด้อ และคอยหลบเสียงดังเกิดชะโปก (เป็นการเสียงอันตราย
 หยุ) แต่ถือกันว่าเป็น “เชิงชาย” คือ “ตี หรือ ไม้ตี ในทาง
 เวทมนต์คาถา” ที่เชื่อว่าหยุคงกะพันและกดาดแคววอันตราย ผู้เพื่อนเข้า
 มาเพื่อนโดยใจส่มักไม่ได้กะเกณฑ์ เมื่อครูบาอาจารย์บริบรองและตนเอง
 ใจกล้าแคววเป็น “สุทธิ” ใครห้ามไม่ได้ จึงเรียกว่า “นาคคนอง”
 และถือว่าเป็นการดำค้นในการบวงสรวงผืนนาคหย่างหนึ่ง

เมื่อตามสายฝักแควออกสายไฟถูกหนูเหียบรอยแล้ว พ่อเมืองจุก
 ชูปเทียบบุษามนาคทแทนบุษาม และแจกช้อดอกไม้แก่หน่อแควกวงคำ
 ให้ชบรื่องเพื่อนว่าสตุตผืนนาค ในระหว่างการเพื่อนของหน่อแควกวงคำ
 พ่อเมืองจุกชวนบอกไฟถูกหนูให้เดินไปจุดสายมะผายใหม่ตามไปจุด
 ชนวนบอกไฟทบนราน เมื่อบอกไฟฟุ้งชนไปบนอากาศแล้วคกกลงที่โหนด
 พวกเพื่อนเชิงชายก็พากันไปเก็บเอามาตั้งชบวนให้นายช่างเข้าไปบริบราง-
 วัณจากพ่อเมืองที่โหนดบวงสรวง แคววเรียงกันค้อไปในช่วงคนคัจจน
 ถึงเที่ยงคั้น ระหว่างเวลา 20-21 นาทีกาจุดบอกไฟทวบอกไฟเทียบ
 และไฟดอกไม้บุษามนาค เต็ดแคววเห่พ่อเมืองชนไปถือกำมับนคอย
 ลอมทอง พระเทศน์และสวดเช่นวันก่อน

สืบชตาเมือง

วันแรกค่า 1 เข้าคกบาตรและเตียงพระ เตียงผ เตียงคน

เหมือนนกบวชน 15 คำ พระฉันทะด้วยถาดพิพกรวดน้ำอุทิศผล
ให้ผีโง่งมาทำถาดอยหดวง กับทั้งผีไม้หม้อคือ “ต่าง” และ “เผด”

9 นาดกา ดับชตาเมืองเป็นพิธีสังค มีเครื่องบริกขาร คือ

ก. ไม้กำสระหวี คือไม้ค่างพระสร่มหาโพธิ์ ชาวฉานนาไทย
เรียก “ไม้โพธิ์” ว่า “ไม้สระหวี” และคำว่า “สระหวี” ก็คือ “สรวิ”
หากแต่พูดคำ “อักษรรกธา” เป็น “สองพยางค์” เท่านั้น ไม้กำ
สระหวี ทำด้วยไม้จันทเทศกิ่งเป่งงาม ปอกเปลือกออกเหลือแต่เนื้อ
ไม้ มีหลายขนาด ๆ ใหญ่ที่สุดโต 1 กายาว 2 วา 3 เถ้ม และหัดัน
กันย้อมลงมายาววาก 6 เถ้ม ยาว 1 วา 9 เถ้ม ขนาดเล็กที่สุด
โตเท่านั้นแหม่มยาว 1 สอก 108 เถ้ม (ขนาดโตและยาวนถอยเอา
กำมือและขนาดวาของพ่อเมืองเป็นเกณฑ์)

ข. เทียนขมขมลง เส้นตายททำไ้รวม 36 เส้น ยาว 108

วา 3 สาย ขมแถม้วนเป็นเขตหย่างเดียวกับเชือก

ค. ตนผง คือพานพุ่มดอกไม้ขมลง 3 ตัน

ง. เทียนขมลงหนักแถมดะฮ้อย (ราวซ่งหนึ่ง) ไหย่ราวดำเขน

สูง 1 สอก 3. เถ้มคิตเชิง

จ. ชันแก้วดงดำม คือพานพุ่มดอกไม้สดจัดเป็นรูป 3 เหลี่ยม
1 พานใหญ่ และพานรูปเทียนสำหรับพ่อเมืองบูชา 1 พาน

ฉ. ทงตระขาบ ทำด้วยผ้าขาวกว้างคืบ 1 ขดบริมด้วยผ้าเหลือง
กว้างราว 2 นิ้ว และมคันทองทับขาวทำเป็นปล้องคิตช้อยทำด้วย
กระดาษแก้วต่าง ๆ ทงตระขาบนยาว 108 สอก แแตงแบ่งเป็น 3 ทง

- ข. เงินแผ่นหนึ่ง ใช้เขียนร้อยเจ็ดหมื่นเป็น 3 มัด
 ช. ข้าวเปิดอก ข้าวสาร ถัว งา หนักหย่างละแผ่น (ราว
 หาบหนึ่ง) ใต้กะบุงหย่างละ 3 กะบุง
 ฉ. น้าผง น้าออย หย่างละ 3 สดุง (คั้นขันข้าวใต้บาตร)
 ค. ผดมะพร้าว หมากรูด กถวย หย่างละ 3 เคื่อ (ทะลาย)
 ฝ. พักแก้ว—พักทอง พักหม่น—พักเขี้ยว หย่างละ 3 ลูก
 ง. เขากถาว หนอกถวย อ้อย มะพร้าว หมากรูด หนอกกุก
 หน่อหย้าคา หย้าแพรก หน่อใบเงินใบทอง และหน่อคั้นโมก พันธุ์ไม้
 เดอียด่างๆ เช่นพุดเป้นคั้น หย่างละ 3 กงหน
 จ. ตำรับคาวหวานหย่างละ 1
 ฉ. น้าอบน้าหอมสำหรับหัดส่งพ่อเมือง เป้นของราชศดรทามา
 ผดมกัคนกระเด็กกระนอย รวมใต้อ่างสดุง เอามาตั้งให้พระส่งศกทาเป้น
 น้าพระพุทธรหมนคอกคอกหนง
 ช. ค้าย้ายตีฉฉน ผูกหมากเจียนพุดจับเป้นระยะห่างกันสดอก 1
 ยาว 108 วา 3 สาย

กอนทาพรช เขาไม้ก่าสะหรัตั้งรวมกันเป้นกะโจมสามแฉก ตรง
 หน้าพระประธานในวิหาร หน่อไม้แฉะเครื่องบริขารทงหลายตั้งทโคน
 เต่ากะโจมน เขาค้าย้ายตีฉฉนผูกหมากเจียนพุดจับพนียดไว้ แฉะ
 ประดับด้วยดอกไม้อัด และช่อทงกะตาดต่างสีฉนเด็ก ๆ สดุง 108 ทง
 เทียนชูปได้โต๊ะเทาช้างตั้งโคนกะโจม พาดปลายเทียนชุนไปตามเต่า
 แฉะไปม้วนชุนเป้นแฉะมเดียวกนทชอดกะโจม โดยรอบกะโจมปูผ้าแดง

ผ้าเหลืองทับกันเป็นอาสนะพระสังข์ ไนกะโจนปูหนึ่งเดื่อ คงชนแก้วตง
 ตามแฉะพานชูปเทียนสำหรับพ่อเมืองบูชา นอกหนึ่งเดื่อข้างหนึ่งตง
 พานเครื่องยศ อาวุธ และดวงตราประจำเมือง อีกข้างหนึ่งตงสำหรับ
 คางหวาน โคนโทหน้า เขียนหมาก กะโถน ตรงกต่างผืนหนึ่งเดื่อ
 ปูอาสนะผ้าแดงขดบทอง สำหรับพ่อเมืองนั่ง อ่างตงหน้าอบน้ำหอม
 ตงนอกกะโจนทางหน้าพระประธาน

เวดากาพิช พ่อเมืองแต่งชาวเขานั่งอาสนะไนกะโจน หันหน้า
 ตูพระประธาน ราชครูเมืองนั่งนอกกะโจนหันหลังให้พระประธาน ตง
 ตูเจ้าบุครุทง 4 นั่งข้างกะโจนข้างละ 2 รูป ตาเมือง อาจารย์หตวง
 ไทราหตวง แต่งฆานั่งนอกกะโจนเบื้องหลังพ่อเมือง พระสังข์ค้อน ๆ
 รวม 108 รูปนั่งยังอาสนะเชิงฝาในวิหารบ้าง ที่ศาลารายบ้าง พร้อม
 แฉะอาจารย์หตวงอาราธนาดีด 8 คอราชครูเมือง แฉะราชครูเมือง
 จุกเทียนทโยคกะโจน และผูกค้ายสายตีฉจนอกสาย 1 ที่ตงพ่อเมือง
 ถ้ามค้อมมายังถ้ำถรีเมือง และเวียนกะโจนตามไปให้พระสังข์จับทง
 108 รูป อาจารย์หตวงอาราธนาพระปริตร ตงาคูเจ้าราชครูเมือง
 นำตงคพระปริตร ตงาคูเจ้าบุครุทงบุชชาจารย์ทำนาพระพุทธรมนต์ พรหม
 พ่อเมือง ถ้ำถรีเมือง แฉะเครื่องยศ นยว่าจเร็นพระพุทธรมนต์ 108
 บทหรือ 108 คาบ (จำไม่ได้แน่) จบแล้วหัวตนามต่าง ๆ จักการ
 แฉะนทงตะขาทหน้าพระประธาน พ่อเมืองถวายใบปวารณาจตุบัจจัย
 แก่พระสังข์ ๆ ตงคให้พร เปนเดื่อพิช

หัวตงและหัวตนามจักตงไม้ก่าตงหรี และคณกดาพชพนชูปไปปลูก

และค่างโพชตามวัดต่าง ๆ ราศัตร์พร้อมกันแท้พ่อแม่และเครือ
 ยี่งกับนำพระพุทธรูปตั้งดูต่างดวงจันทร์

เวลาดับชาดาเมืองนน พระสงฆ์ 250 รูปซึ่งทำพิธีประตุมือ
 กษัตริย์พระพุทธรูปเช่นเดียวกัน แล้วปลุกคันทวย ช้อยและกุก
 ที่ประตุมือ วนนโยงค้าย้ายตั้งฉนวนับนุบกกันตามบ้านเรือนราศัตร์
 คดอดทงโนเมือง

11 นวดกา เอยพระ และเอยชาวคณฑงคณฑงคนเรียกว่า
 “เอยสงฆ์” และตรวจหน้าอุทิศผลไว้สำหรับตัวเองในอนาคต แล้ว
 ผู้มีศรัทธากวายเป็นจัญแก่พระสงฆ์ ๆ แจก “เก็ดตนาค” แก่ผู้ถวาย
 และเด็ก ๆ ในขณะราศัตร์แท้ไบศร์จาก “ตนาม” คือ ฟ้าตากดาง
 เมืองมาตุ้มณฑงคณฑงคณฑง

เบิกเมือง คือ สมโภชเมือง

ราวเที่ยงวันแล้ว ทดตั้งพ่อแม่เมืองที่ในมณฑลพิธี ทดตั้งแล้วบูชา
 ฌนาคมีพระโคมพื่อนรำ 3 ตา อาจารย์ทอดวงกับแม่มคทาพิธีเช่นฌนาค
 ผดงแล้วพ่อแม่ขอพร ผู้ให้พรและผูกมือให้พ่อแม่ ดกสนะทผูก
 มือนนผูกตัสสะ ผูกมือให้พรแล้ว “ผดากดบ” อาจารย์ทอดวงเช่นพาน
 กดุมค้าย้ายตั้งฉนวนจากแท่นบูชาฌนาคไปดงทแท่นบูชาฌนุยา แต่เดิน
 ค้ายทผูกตัสสะพ่อแม่ยังคงผูกตามไว้ พ่อเมืองจุกชูปเทยนบูชาขอพรฌ
 นุยา อาจารย์ทอดวงให้พรแทนแล้วพ่อแม่ปลดเดินค้ายออกจากตัสสะ

ตว่าตะเจ้าบุครทัวป่าเข้าผูกมือซ้าย ตว่าตะเจ้าบุครทัวเมือง
ผูกมือขวาให้พ่อเมือง พระสงฆ์ 2 ตำรับจับเส้นค้ายสายตีฉนวน ราช
ครูเมืองนำตวัดให้พรไชยมงคลคาถา แล้วกลับไป

คาเมือง นำหัวตัก หัวต๋นนาม และคหะบคเต้คตพอกากบทั้ง
ราศคร เข้าผูกมือให้พ่อเมืองและแม่นางเมือง มีค้ายสายตีฉนวน
2 สายพันกันปลายเป็น 4 เงื่อน อาจารย์หลวงผูกข้อเท้าขวา และ
โหราหลวงผูกข้อเท้าซ้ายให้พ่อเมืองกับแม่นางเมืองคนละเงื่อน คน
ทั้งหลายถือเส้นค้าย แล้วอาจารย์หลวงให้พรด้วยคาถาไชยมงคลฝ่าย
พุทธศาสตร์ โหราหลวงให้พรด้วยไสยเวท คาเมืองให้พรในภาสาไต คน
ทั้งหมอนุโมทนา “สาธุ” พวกจับข้อทั้งหลายผสมโรงขับขอเงินขวัญ
เกตาเดียงมีแต่ประดานเดียงกัน แล้วพวกหน่อแก้ววงคำขบร้อง
พ็อนร้อดอกไม้เข้าจังหวะกตองผิง ให้พรราศครแทนพ่อเมือง

เด็ดแล้วเหต่านาคบวิวารเดินขบวนกลับ พระสงฆ์ผู้ใหญ่พรมน้ำ
พระพุทธรูปให้ควายแต่ละคนช้คนสูง เจ้าของพาคควายกลับบ้าน

เวลา 15 นาฬิกาเสด แต่งเมืองเขินพานฮาดนะผุ่ยยาชนร่างที่
นี้ กลับไปตู่หอผีเดือเมืองโดยขบวนร่างหย่างเงียบ ๆ

มหานรีมิต

ราว 16 นาฬิกา คาเมืองแต่งชาวต๋นปรค้ำ ต้มมตเป็น “นาค
พราหมณ์” คือนาคราชาแดงมาที่ตาดบวงต๋นหย่างเงียบ ๆ พ่อเมือง
กับแม่นางเมืองแต่งเมืองและหัวตักหัวต๋นนามกับเกาส์รเมืองค้อนรับโดย

ต้นถวไมตรี สันทนากันเป็น “อุกนิมิต” พระยานาคจำแดงบอก
 “หลักตั้งสารวัต” มีความสำคัญว่ามนุษย์ชาติเมื่อเกิดเป็นชนแล้ว
 พรหมลิขิตหน้าผาก “กำหนดอายุขัย” ไว้ทุกคน แต่ต้องกระทบกับ
 รศอาหารบ้าง อากาศและธาตุปรวนแปรบ้าง ให้ล้มหายตายไปก่อน
 ถึงพรหมลิขิตเสียเป็นจำนวนมาก พรหมลิขิตนั้นกำหนดอายุไว้ 60 ปี
 เรียกว่า “6 รอบ” ผู้ที่มีอายุเกินกว่า 60 ปี หรือ 6 รอบนั้นหยุดได้ด้วย
 “บุญ” เป็น “มหาไชยดาบ” ต้นของผลตามสุจริตกรรมที่มนุษย์ประพฤติ
 น้อยแต่ดีมาก อุปมาว่าเหมือน “ผลไม้” เมื่อเป็นลูกเป็นหน่อขง
 แล้วถูกมดแดงจกนกใช้บ้าง ดมพัดพานบ้าง มีอันเป็นให้ดวงหล่นเสีย
 จากต้นมาก ทดคกงกานหยู่จนสุกงอมหอมรสนั้นน้อย และเตือน
 ให้ระวังว่า

1. ผู้ที่ตายเมื่อนานองแดง “อุทกภัย”
2. ผู้ที่ตายเมือขาวแปงค่า “ทุพภิกขภัย”
3. ผู้ที่ตายเมือฮ้างดงเมือง “โรคระบาดภัย”
4. ผู้ที่ตายเมือเมดของหนาดัก “ยุชภัย”

ทั้ง 4 นั้นเมือจะตายเมือยังมีอายุไม่ครบ 6 รอบก็เป็น “ผู้ถึงพรหม
 ลีขิต” แล้วเตือนให้ระวังว่าถึงดาวนากอบด้วยเมตตากฤษนาเป็นนรินทร์
 ดงน นาคพราหมณ์ต้นทนายคนถึงเวตาไกล “เบิกผู้เงินเมือง”
 จึงพร้อมกันทั้งหมดออกไปจากดาดบวงดวงผ่นาค และแยกทางกัน
 ไปคนละทิศ ราชครูเมือง อาจารย์หลวง ขนไปบนคอยจอมทอง
 นาคพราหมณ์ไปประจำของคน (สมมติว่ากลับไปนาคพิภพ) พ่อเมืองกับ

แม่นางเมืองแฉะโหราหลวงไปหอนี่เงินเมือง พวกบริวารตามไปด้วย

เบ็กผีเงินเมือง คือ สมนโกลิเงินเมือง

เวลา 16 นาฬิกาเสด็จ ชาวราษฎร์พากันไปคอยตั้งการ ครั้นราว
17 น. ขบวนพ่อเมืองไปถึง โหราหลวงจุดธูปเทียนบูชาอ่านประกาศ
เทวดา พ่อเมืองแฉะแม่นางเมืองนำราษฎร์ทักตั้งแต่นั้น “คือถูกภัย”
ชกมวยชนครุ 3 คู่ พ้อนหอก พ้อนดาบ แฉะกระบองอีกหลายคู่
เรียกว่า “บูชาดาบมือ” แฉะแห่พ่อเมืองขบวนขอยจอมทองมังกดของชัยนำ

เวลาพลบค่ำ เมื่อพระสงฆ์ 108 รูปทำวัด แฉะพระ 250 รูป
เข้าประจำประตูเมืองแล้ว การมหรสพต่าง ๆ ใหญ่คือ “ดาโรง” แฉะ
เด็กหมก เป็นอันเด็ดพวงดวงของครุหิต เครื่องไทยทานต่าง ๆ
คงไว้ในประรำ ตกเป็นหน้าทอาจารย์นอยพทกส์รทสาแฉะจัดตั้งบั้งส่วน
ถวายพระในวันรุ่งขึ้น

ส่วนพ่อเมืองแฉะคณะถือกำม พอพระทำวัดแฉะกพร้อมกันถวาย
จุบัจจัยแก่พระสงฆ์ แฉะส่งมาทานตั้งหลายวันแรก พระสงฆ์ให้เกิด
นาคเป็นสัตว์ตีมงคล แฉะพ่อเมืองกับอาจารย์หลวงโหราหลวงกับ
ดาเมือง หมัดการดาไปบำเพ็ญภาวนาที่ในวิหารวัดเชิงหมื่น ราศีคร
ตามมาตั้งแทบทั้งหมด เรียกว่า “หอยชนส์จรรค”

ในคณวนน ราศีครเมือง: ปนประธานตั้งคบมาเพิ่นตั้งหมะหมั้นเช่นวัน
ก่อน เมื่อดวงเวลาเที่ยงคืน พระสงฆ์แยกกันออกไปรยชายแฉะหน้า
พระพุทธรูปตามถนนแฉะบ้านเรือนในเมืองทั่วไป ตามบ้านนอกก็มี

พระสงฆ์ไม่ได้เข้าพิธีมาคอยรับชายกับนำพระพุทธรูป ออกไปในเวลา
เที่ยงกนั้นน ราตรีทุกบ้านเรือนจุดประทัด 108 ดวงคอยรับเกิดตนา
และจุดประทัดเมื่อพระให้เกิดตนาที่ประตูบ้าน ทวกันแล้วพระจัดการ
ชิงเชือก หย้าคาเชียวผูก ตาแหวดขวาง ประตู เมือง ทุกประตู แล้วจึง
พระพุทธรูปปริตรเป้นพัก ๆ ไปจนสว่าง

รุ่งขึ้นแรม 2 ค่ำ เวลาเช้าราตรีนำอาหารไปถวาย
พระสงฆ์ 108 รูปทอดยจอมทอง พระสงฆ์ 250 รูปเข้ามารับ
บิณฑบาตตั้งคทานที่คุ่มหาดวง

ตั้งของถวายพระรับบิณฑบาตตั้งคทานนี้ ยศบริวาร คือหัวตนาม
หัวตัก พวกน้อยทนายโรง ออกทนต์้าง “ประกวตกัน” มอบให้
พ่อเมืองถวาย ตั้งของทงนจตตง “ตะกร้า” เรียกว่า “ก้วยตั้งค์”
ด้านด้วยคอก “ไม้บง คด้ายไม้ไม้แต่อ่อนแแต่ปลด้องยาวกว่า” ขัดเส้น
คอกเป้นตาห่างหย่าง “ไขว้ตาแหวด” ตักรูปเป้นตะกร้ากรหรือหุ้มด้วย
“ใบตองสาต-ใบตองอ่อน” หรือคองกด้วย ของไทยทาน มี

- ก. จตุปัจจัย คือ ผ้าไตร ยารักสาโรค เข็มค้าย และ
“กวาน” คือ เกอกลง ทำด้วยหนังคถวายแห้ง
- ข. คอกไม้รูปเทียน หมากรุกหรือเหล็กไฟ
- ค. ของขบถนต่าง ๆ ที่เป็นของแห้ง
- ง. อาสนะพระ คือผ้าปูรองนั่งกว้างราว 2 ศอกจตุรัส เย็บ
ทบต์ผ้าแดงขาวหรือแดงเหลืองให้ผ้าแดงรองพื้น ต่าง
กับอาสนะเมตผ้าแดงทบบน

แล้วทำตักจากจานด้วยไม้ตักนึ่งค บอกชื่อและเจตนาของผู้ต่าง
 บั๊กไวทปากกวยตั้งค เป็นถ้อยคำเช่นว่า "กวยตั้งคน นายดวงแก้ว
 กับนางบัวค ผู้เป็นป้อเฮื่อนแม่เฮื่อนแห่งคันเป็นมุตตักธา... คานหือ
 กัดครเจาคันจอวาพณาเมงฮาย ขอหอนามบุญนุ่งไปจุกอดชอดเก็งทาน
 แคะเคอะ" คิงนเปนคัน ส่วนพ้อเมืองแคะตระกูลวงตั้งกต่างกวยตั้งคตาม
 ตักธาเหมือนกัน แคะคทำตำรับคาวหวานครบจำนวนพระ

ถึงเวดาคำในวันแรมค้ำหึง ค้อพายหุดงจากกตัมมาแต่บวงตั้งวง
 ฝินาค มุตตักธาทงหตายต่างนากกวยตั้งคของตนมาตงประกวดคทบนหือ
 ขวางค้อมหุดวง แคะคทำการ "อุนงนบุญ-วันเว็งบุญ" ค้อขบชอเคดามืออ
 แคะชิ่งเถา พ้อนร่าขบค้ำจอยค้ำกรรโถงค่าง ๆ บ้างก็ช่วยกันทำอาหาร
 กววยพระ ผดคเปดียนกันหุดม้นอนไปจนสว่าง

รุ่งสว่างแล้ว พระตั้งค 250 รูปเคินเวียงกันเข้ามารับบิณฑบาต
 ตั้งคทาบทวงค้อม-ดาบบ้าน มีคะโยมค "ปาน-กั้งคาน" นำช้ำ ๆ
 แม่นางเมืองนำนางโนแคะยตั้งบวิวารกับครอบครวัดคักบาตร พระยื่นให้
 พรายถาดพัพพจแคะแยกกันกตัมไปฉินตามวัดต่าง ๆ ทายกทายิกายก
 กวยตั้งคแคะตำรับคาวหวานตามไปประเคน ค้อวัดเซียงหมัน 108 รูป
 นอกนินเฉดยกันไป วัดบั้นเมือง (วัดพระสิงห์) วัดบุญยืน (วัดพระแก้ว)
 วัดสร้เกิด วัดสร้บุญเวียงแคะวัดกลางเมือง (วัดพระจันทโถการาม)
 วัดหุ่ยนอกเมือง 2 วัดค้อวัดเซตวนาราม กับวัดโพธาราม (วัดเจ้คยอ)
 ตระกูลวงตั้งแคะหมู่ยตั้งบวิวารก็แบ่งกันไปปรนนิบัติทุกวัด ส่วนพ้อเมือง
 ถอกามหุ่ยทุกวัดเซียงหมัน แม่นางเมืองนำนางโนไปตมทบปรนนิบัติพระที่

วณ พระฉันทแก้วสวทให้พรตรวจนำอุทิศผลตามดวง ๕ คือนพเมือง
นำคณะออกกำนันหมัดการดาพระรัตนตรัย เป็นเด็กพิชิตดวงดวงหน้า

+ + + +

เรื่อง "ผี" ของชาวดานนาไทยโบราณที่เมืองไนตทชเคารพนบถอ
ทวไป ที่ผู้เรียงได้รวมเทาทพรพนามา ยังมีบทบทกถกพนพเาะบ้าน
เรือนหรือชเาะเหตุการนอกรจำพวกหนึ่ง มีหลายหย่างคือ 1 ผู้แม่ย่านาง
2 ผู้แม่ฮบ-รบ 3 ผู้แม่ชอ ผู้แม่กวัก 5 ผู้แม่ฮอน-ชอน
6 ผู้แม่เตาไฟ-แม่จไฟ 7 ผู้แม่หมอหนง 8 ผู้แม่พันโต 9 ผู้แม่ประตูบ้าน
10 ผู้แม่เพยง หรือแม่โกน-โกน 11 ผู้แม่บอ 12 ผู้แม่เบยดา
ผู้ประเภทนหมกบชชแะเชนให้ตั้งตั้งผ้าแะวดกฤแะวเดียงทาย หรือ
บพพานสาตกดาวขอโชคดาภเปนต้น แะขอให้ช่วยรักสาคนเจ็บไข้ได้
พยาชกม ในทนยงไม่พรอมทจระพรพนนา

ผู้เรียงขอแถดงความจิงใจไว้ในคอนทายนงกทนอย ว่าผีไนตทช
ทเคารพทง 6 ทเดามานน เปนเรองทได้พงมาหย่าง "นิทาน" ในบาง
หย่างคือผู้บยา ผู้เฒ่าผู้แก่บอกรดาวตั้งตอมมาในวงด้ตระกูลดนามแถว
ทนามาเดาในทนคจระวิปดาตพลาตผิตไม่มากทนอย ด้าหรับผู้นาคชง
เดาเรองไว้โดยตะเชยคณน เพราะเมือทาพชครงตู่ททาย ผู้เรียงได้มี
โอกาสดจคหมายรายการพชกอนปคบคชชชคงเดาไว้แถวชางคณ ทงได้
รูเห็นกจการททาจงแทบทงนน แถทวามาเรยบเรยงเปนเรองทไน
กรุงเทพฯ เมือราว พ.ศ. 2467 โดยชาดัยคความชงจ่าเปนด้าคณ
แถเรยง ๆ หยุด ๆ ในระหว่างทคคคณเรองราวเรยบเรยงหยุ จระเป-

พ.ศ. 2468 หรือ 2469 พระครูเมธีกรรณานตมกรุงเทพฯ ได้
 โอกาสไปเรียนถามท่านอธิบาย ให้ฟังแต่บางสิ่ง บางอย่างเท่าที่ ท่านนึกได้
 โดยเฉพาะเรื่องสมเด็จพระสังฆราชแห่งเมืองเชียงใหม่โบราณ แต่ได้เรียงเรื่อง
 ผ่อนต่อมาเพื่อให้รวมอยู่ด้วยกันในบทแห่งเดียวและดำเืกิดในปี 2485
 นับว่าเรื่องผมเรียงจากความซงจำเป็นส่วนตัวมาก เพราะผู้หลักผู้ใหญ่ที่รู้
 เรื่องเคยบอกเล่ามาแต่ก่อนซึ่งพอจะไ้ถามได้ ในเวลานักหาชีวิตไม่
 เดี่ยวแล้ว ขอท่านผู้อ่านจงกรุณาแม่เมตตาจิตคิดอภัยแก่ผู้เรียง ในเมื่อ
 พบเห็นถ้อยคำและเรื่องราวที่ผิดพลาดอันมีในหนังสือนี้ แล้วกรุณาทัก
 ท้วงก็จะเป็นบุญคุณซึ่งมีแก่ผู้เรียงหย่างยิ่ง

อนึ่ง ว่าถึงเหตุการณ์ในอดีตของผทง 6 น เว้นแต่ผมอาจจะมข้อ
 ขมกมภทเป็นต้นดทชหย่างไร และเข้ามาถึงตำนานไทยแต่เมื่อได้ผู้เรียง
 ไม่ได้เคยสืบส่วนตัวมาแต่ก่อน สำหรับผนาค ว่าตามรายการที่ปดบคบุชา
 ดังที่เล่ามานั้น ก็เกี่ยวเนื่องอยู่ในพุทธชาดนา ส่วนทางพุทธชาดนา
 ไม่ปรากฏว่ามีนาคเป็นผู้รักง่าพุทธชาดนา แต่มีเรื่องเกี่ยวกับนาคหุ้
 เทาที่ผู้เรียงรู้ 3 เรื่อง คือในพุทธประวัติมีว่าเมื่อพระพุทธองค์ทรงตรัสรู้
 ใหม่ ๆ มุจลินทนาคขึ้นมาแผ่พังพานกนถวายเป็นร่มครงหนึ่ง ต่อมา
 มีในคทาพาทูงว่านั้นโทปนั้นนาคเป็นพาด ซึ่งมีพุทธคทาที่ไว้ให้
 พระโมคคัลลานไปบ่าหราบอกครงหนึ่ง กับมีเรื่องนาคชื่อโตไม่ซาบ
 ปดอมควบวดในพระพุทธชาดนา อันเป็นต้นเหตุให้พระพุทธองค์ทรงห้าม
 มิให้นาคอุปถัมบท ดังที่ปรากฏในพิธิ เรียกหย่างโบราณว่า "ชานนาค"
 เวดาบวดเป็นพระภิกษุ และในพระวินัยปิฎกคตอนมหาชนชกะ มหาจักคก

มี นอกจากนั้นถอยหลังขึ้นไปในภาคก่อนพระพุทธรูปองค์ศรีสุ มีเรื่องในพระ
ปกมสมโพธิ พระนิพนธ์ กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส (ฉบับ
โรงพิมพ์ทางสมุคพิมพ์ 2472 หน้า 160-161) ว่า

“ ส่วนสมเด็จพระบรมโพธิ์สัตว์องค์เดิม อุตถาการจากอาสน์ กระทำ
ประทักษิณนิโครชตราชถวันตคยวาร แล้วจึงถอยถากของรองปายาส
ตั้งเค็ดบทธจรัตตาดไปตั้งฝั่งแม่น้ำเนรชรัตนที่ อันเป็นที่ตั้งสนามแห่งอศค
โพธิ์สัตว์อันจะโตศรีสุในวันนั้นเหมือนกันทั้งสามพระองค์ ตั้งเค็ดตง
ตั้งในท่าอันผาตูกัดด้วยศตแควดเค็ดชนจากคางคานที่ นิดทนาแทบฝั่ง ตั้ง
พระพักตร์บ้ายไปข้างฝ่ายบูรพทิศ แล้วจึงบั้นปายาสเข้าเป็นบั้น ๆ มี
ประมาณเท่าผลตาลสุกทุก ๆ บั้นทั้งนั้น สิริได้ 49 บั้นโดยกำหนด
แล้วด้วยจนหมดสมคควนเป็นอาหารค้อมได้ 7 วัน 7 ทน แล้วจึงถอย
ถากของอันรองปายาสซึ่งเค็ดด้วยศนแล้วพดางชงอชิตาน ว่าถ้าอาตมจะ
โตศรีสุเป็นพระบรมโศกนาถ ขอให้ถากนจงดอยทวนกะแแต่ชดไนไป
แม้ว่ามีโตศาเหตประสงคกจงดอยดองไปตามกะแแต่ชดไน แต่ถก
ชงดอยถากดงในอุทกชารา จนระนอหน้าถากของเหมือนดงมีเจตนา
จะตั้งแแต่ชงนิมิตแก่พระโพธิ์สัตว์อันจะโตศรีสุพระสัพพัญญุตญาณ ก็
บั้นคานคุดสุวรรณวิหคหงตั้งดงเด่นดินชุกวารี เตยถอยทวนกะแแต่ชดนที่
ขึ้นไปไกลประมาณ 80 ศอก ถึงทวนแห่งหนึ่ง ถกจมดงตรงเบองบนภพพิมาน
แห่งพญาภาคนาคราช กระทบกับถากอันเป็นพุทธรูปวิโลกแห่งพระสัพพัญญ
ทั้งสามในอศค ตั้งแแต่สัพพค้ำเนียงตั้งยงกิริ แล้วดงประภคิตถานห้อยอชิตตั้ง
ภาคพายใต้ ตั้งรองชงถากแห่งพระพุทธรเจ้าทั้งสามนั้น ฝ่ายพญาภาคน

ภุชกินท์ไต้ยีนส์พตง้าเนียงแห่งถาด กระทบกระทั่งถึงพระไต้ติซง
 นิทรารมณกตนาจากบ้นทมส์เต็ดออกถากการคำหรัคว่า วนวานนพระชนส์ห
 อับติไนโลกพระองคหิงเง้า ซ้างงเกิดอกพระองคหิงเง้า ซง
 พระไต้มนส์เปรมปรีดี สเด็ดไปสู่อุทถากทองประภิสถาน ตรีคโถมนากการ
 สันเดินพระพุทชคุนด้วยสุนทรภถา คนมาด้วย 100 บทเปอนอันมาก ส่วง
 พระโพธิสตัวไต้ทอตพระเนตรเห็นนิมิตตรงน ก็เข้าพระทัยเท้าว่าจะไต้
 ตรีคเปอนพระพุทชเจ้าहांดงสัยมิไต้ ดงน

แต่ผนาคทกรกถ่าพุทชสา่งนา จะเปอนนาคไต้ในเรื่องทกถาด
 ฆ ฆ สดับบ้นญาของผูเรียงจะวิสัชนา ดองคันคูนในหนังสือ
 ต่าง ๆ พบเรื่องประวัติสา่งนาของท่านแซม บุนนาค (พระยาประธา-
 กิจกรจักร ฉบับหอสมุติพิมพ์ 2461 หน้า 2) มีคความว่า

“สา่งนาของพวกกราวเกียร นบถอแผ่นดินพเขาเปอนตั้งประเส็ด
 ว่าเป็นบิตามารดาของสรพสังทงปวง แดะนบถอสดวมพสซงหยุไนรู
 ตินคอ ึ่งเปอนคันว่าเปอนตั้งสัดกตสท ึ่งไต้เรียกว่า นาค แต่ค้ำว่า
 นาค นนไซ่ทอไปไนตั้งหรือสตัวหรือมุกคตซงเปอนทนบถอ แดะไซ่เรียก
 นามเมืองว่า นคร เรยกนามผูเปอนไทยหรือผุครองประเทศว่า ปรีสูรจา
 หรือราพ รัม” ดงน ผนาคจะเปอนสา่งนากะมัง

ไต้กถาดไวซางคันว่าถทชผนาคน กุถาด่าเปอนคันสา่งนา กุถาด่า
 นนชาวถานนาหมายถิงชาวอนเคย คุกนกับ “กุถาชาว” ซงไซ่เรียก
 “ชาวยุโรป” เหมือนกับค้ำว่า “ฝรั่ง” กุถาด่ากับกราวเกียรจะเปอน
 ซนชาติเคยวกันหรือไม ผูเรียงกรูไมถิง ึ่งขอตงขอถนถานไต้ว่า

“ตทอผนาค” จะเบียดทอโคตทอหนึ่งซึ่งเอาเข้ามา “แฝง” ไว้ใน
 พุทธศาสนา โดยอาศัยพุทธศาสน์เป็นสรณะ บางทีก็เป็นศาสนาของ
 พวกกบฏเถรวาทเอง แม้จะได้ตั้งชื่อสถานฉะนี้แต่ก็ยังไม่แน่ใจด้วย
 ไม่สามารถจะหยั่งรูถงข้อเท็จจริง ทงยังมีพระยาภาณนาคนทคชยคุภาตมช
 ปายาสของพระบรมโพธิสัตว์ อันจักได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และคอย
 สืบเสาะโกมนาคคนเป็นปลม ดังปรากฏในพระปถมสัมโพธิที่สาธกมาอีก
 ราชทง ผนาคชาคเป็น “พระยาภาณนาคนท” นักได้ ส่วนนามว่า
 “เจ้าช้อยคอคำ” นั้น ก็ชาคเป็นนามเดิมยศสมมตชนในบ้านเมือง
 เรื่องผนาคที่เล่ามาจึงเหมือนกบฏนทรพุกดำไว้ในเรื่องพระอภัยมณว่า
 “เป็นความขาดาดกตกตาบรพ จรรูกนทแต่องคเจ้าตงกา”
 ถึงตงนท ด้วยเหตุผนาคเป็นผีเก่าแก่แต่โบราณกาล ซึ่งชาวเราสมัย
 จวน “ต้มผี” หยุ่แล้ว แมกองเมืองเชียงรายที่ปรากฏในเรื่องของ
 ผนาค กมถกตณะเช่นเคยกน ทนามาเล่าในทนคทงจะพอเป็นเครื่อง
 ประคบความรูของทานผู้อ่านได้บ้าง เหมือนหย่างพระสุภาสิตใน
 สัมเศตพระเจ้าบรมวงศ์เทอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งชง
 พระนิพนธ์เป็นโคลงคั้นไว้ในวชิรฆานสุภาสิตว่า

๑	รู้เขียนคัมภีร์โทส	ทางหลง	ลุ่มแฮ
	รู้อ่านกัณวิจารณ์	ผิดปลั่ง	
	รู้เลขหลักโง่ง	ทรัพย์ساب	สูญเนอ
	รู้ประพริตพันทั้ง	ทุกข์	๑

๕
ดงน

+ + + +

สวัสดิ์

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์พระจันทร์ พระนคร

นายสนั่น บุญยสิทธิ์
เจ้าของ ผู้พิมพ์ ผู้โฆษณา

16/1/2486